

اور مو کیتابخاناسی

کیتابخانه‌ها همیشه نقش مهمی در جامعه داشته‌اند. از دوران باستان تا امروز، کیتابخانه‌ها مراکز دانش، فرهنگ و تفریح بوده‌اند. در ایران، کیتابخانه‌ها از دوران ساسانی تاکنون وجود داشته‌اند. در دوره ساسانی، کیتابخانه‌ها معمولاً در دربار یا نزد بزرگان قرار داشتند. در دوره اسلامی، کیتابخانه‌ها گسترش بیشتری یافتند و مراکز علمی و فرهنگی شدند. در دوره صفوی، کیتابخانه‌ها به مراکز علمی و فرهنگی تبدیل شدند. در دوره قاجاری، کیتابخانه‌ها به مراکز علمی و فرهنگی تبدیل شدند. در دوره پهلوی، کیتابخانه‌ها به مراکز علمی و فرهنگی تبدیل شدند. در دوره جمهوری اسلامی، کیتابخانه‌ها به مراکز علمی و فرهنگی تبدیل شدند. در دوره کنونی، کیتابخانه‌ها به مراکز علمی و فرهنگی تبدیل شدند.

کیتاب باره ده بیر نئچه سؤز

حرم‌تلی اوخوجولارا الینیزده اولان "ایران تورکلرینین اسکی تاریخی" (ایسلاما قدر) کیتابی، اساس اعتباری ایله وطنیمیز ایرانین میلاددان ۴۵۰۰ ایل قاباقدان اسکندرین هجومونا قدرکی دؤورونون تاریخی احاطه ائدیر. ایندییه قدر وطنیمیزین بو دؤورو تاریخین بیر چوخ مسئله لریندن، بوتون دنیا تاریخچیلرین عکسینه اولراق، بعضی متعصب تاریخچیلر یا اصلاً دانیشمامیش، یادا حقیقتلری تام عکسینه گؤستمیش و وطنیمیزین تاریخی هخامنیشلرله باشلانان گؤستمیشلر.

حالبوکی، بوگون تاریخ علمی قطعی اولراق گؤستریر کی، هند - آروپا دیللی پارسلارین اون قبیله‌سی ایلک دفعه میلاددان ۹۰۰ ایل اول شرق طرفیندن ایران فلاتینا گلمیش و ایلام

شاهزاده لرینین حاکمیتی آلتیندا اولموش چاغداش فارس و کرمان ایالتلرینده، ایلام حکومتینین اجازه سیله، یورد سالیب، یاشامیشلار. اونلاردان تقریباً ۳۵۰۰ ایل اولدن تورکلر ایران اراضیلرینده مدنیتلر و حکومتلر یاراتمیشلار.

بو کیتابدا ایران تورکلرینین اسکی تاریخی ایکی دؤورده آراشدیریلیر:

۱ - هند - آوروپا دیللی ائللرین میلاددان ۹۰۰ ایل اول ایرانا گلمه سینه قدرکی تقریباً ۳۵۰۰ ایلیک تاریخی.

۲ - میلاددان ۹۰۰ ایل اولدن اسکندرین هجومونا قدرکی دؤورده وطنیمیزین التصاقی دیللی خلقلرینین تاریخی، حیاتی و مدنیتی.

۱ - پارس قبیله لرینین گلمه سینه قدر بو گونکو عراق و ایرانین بوتون غربی، مرکزی و خزرین جنوبو، شمالی و جنوبی آذربایجاندا، تاریخین گؤسترديگینه اساساً، بشریتین ایلك مترقی و پارلاق مدنیتی یارانمیشدیر. بو مدنیتی یارادانلار عراقدا سومرلر، ایرانین غربی، مرکزی، بوتون آذربایجان و خزرین جنوبوندا آراتتالار، ایلاملار، کاسسیلر، هورریلر، قوتیلر، لولوبیلر، گیلزانلار، امردلر، کاسپیلر، ماننالار، اورارتولار اولموشلار. اسکی تاریخ متخصصلری قدیم تاریخلر و علمی قازینتیلاردان الده ائدیلمیش فاکت و سندلره اساساً گؤسته ریرلر کی، بوتون بو خلقلر و ائللر التصاقی دیللی اولموش، اؤزلری ده اورتا آسیادان، اساساً خزرین شمالی، دربند و "داریال" کئچیدی ایله، آذربایجان، زاقروس داغلاری، چاغداش ترکیه نین شرقی اراضیلریندن کئچیب، بعضی ائل و اوبالاری بو یئرلرده قالیب یئرلی التصاقی دیللی اهالییه قاریشمیش و اساس کوتله لری عراق، خوزستان و لرستان یئرلرینده یورده سالیب، بشریتین ایلك مدنیتی نی یاراتمیشلار. بو التصاقی دیللی ائللرین بو یئرلرده قوردوقلاری مدنیتلر، تقریباً مین ایل سونرا چاغداش عربستانین غرب و جنوبغرب یئرلرینده یاشامیش سامی ائللرینی ده جلب ائتمیشدیر. سامیلر تاریخ بویو عراق اراضیلریندن شرق طرفلرینه ایره لیله یه بیلمه میشلر.

دئمک بو گونکو عراق، ایرانین غربی، مرکزی، زاقروس داغلاری و بوتون آذربایجان میلاددان ۴۵۰۰ ایل اولدن دیللی مختلف لهجه لرده التصاقی اولموش (بو گونکو تورک دیلینین باباسی) قبیله لر، ائللر و خلقلرین وطنی اولموش و تقریباً مین ایل سونرا سامیلرده بو مدنیت قوشولوب، بیرگه یاخین شرق مدنیتینی یاراتمیشلار. یعنی میلاددان ۹۰۰ ایل اول، پارسلارین گلمه سینه قدر، یاخین شرقده التصاقی دیللی و سامی ائللری یاشامیش، یارانمیش مدنیت اونلارین محصولو اولموش و هند - آوروپایی خلقلردن بو یئرلرده اولمامیشلار.

کیتابدا پارسلارین گلمه سینه قدرکی دؤورده یاخین شرقده یاشاییب مدنیت قورموش التصاقی دیللی و سامی دیللی خلقلردن بیغجام معلومات وئریلیر و التصاقی دیللرین قیرامثری بو گونکو تورک دیللیله مقایسه ائدیلیلر. اما چاغداش ایرانین غربی، مرکزی و آذربایجان تورپاقلاریندا یاشامیش اینسانلاردان، مدنیت قورموش آراتا = ارته لر، لولوبیلر، قوتیلر، کاسسیلر، هورریلر،

ماننلاردان خصوصی فصیللرده بحث اولونور، مدنیتلری آراشدیریلیر و خصوصیه سامی خلقلریندن اولموش آسوریلرین جنوبی آذربایجان دؤولتی و خلقلری علیهینه تقریباً ۷۰۰ ایل مدّتینده اولموش هجوملاری و خلقیمیزین مقاومتیندن، آسوری منبعلری اساسیندا، گئنیش دانیشیلیر.

۲ - میلاددان ۹۰۰ ایل اوّل "پاسارقاد" قبیله سینین رهبرلیگی آلتیندا اولموش اون پارس قبیله سی شرقدن ایران فلاتینا گلمیشدیر. اونلاردان اوتوراق حیات کئچیرن اوچو، او جمله دن "پاسارقاد" قبیله سی فارس ایالتی و او بیر یئددی قبیله کرماندا یئرلشمیشدیر. بو اون هند - آوروپا دیللی ائل، فردوسی نین شاهنامه ده گوستریدیگی کیمی، ایران فلاتینا گلدیکده، تام ابتدایی حیات کئچیرمیش و ساکین اولدوقلاری ایران یئرلرینده یوکسک مدنیت مالک اولموش یئرلی التصاقی دیللی خلقلرین: ایلاملار، کاسسیلر، ائلی پی لرین نئچه عصر رهبرلیگی آلتیندا یاشایاراق، اونلاردان مدنیت، قاباقجیل حیات و یاشاییش، ایفبا، یازی و سایرہ اویرنمیشلر. پارسلارین ایرانا گلمه سیندن تا میلاددان قاباق ۵۵۰ ایله قدر، یعنی هخامنیشلرین ایش باشینا گلمه سینه قدر، ماننا حکومتی دوام ائدی، آسوریلرین مقابلینده مقاومت گوستریمیشدیر. میلاددان قاباق ۶۷۳ - نجو ایله ده ماد قیامی ایله ماد ایمپراتورلوغو یارانمیش و ماننا حکومتی اونا قووشموشدور.

کیتابین بو بؤلومونده اوغوزلارین - ساکالارین آذربایجانا ایلک دفعه گلمه سی، حکومت قورماسی و ماد شاهی بؤیوک کییاکسارین آسوری میلّیتاریزمین سون قویاراق یاخین شرق خلقلرینی آسوری ظلموندن خلاص ائدی، اونلارین ترقّی و اینکیشاف یوللارینی هامارلاماسی لازیمینجه آچیقلائیب شرح ائدیلمیش.

کیتابین سونراکی بؤلومو ماد شاهی آستیاک زامانیندا، ماد اوردولاری باشچیسی هارپاکین خیانتی نتیجه سینده ماد ایمپراتورلوغونون سقوط و هخامنیش سولاله سینین ایش باشینا گلمه سی و کوروشون تومروس خانیملا دؤیوشوب اولمه سی آچیقلائیلمیش.

کیتابین سونراکی نؤوبتی فصلی ماد قهرمانلارینین هخامنیشلرین میلّی ظلمونه قارشى قانلی قیاملارینا حصر اولموشدور و داها سونرا اسکندرین ایرانا هجوم و اونون عتّت و سبیلری آچیقلائیلمیشدیر.

کیتابین سون بؤلومونده ماننا - ماد مدنیتی، دیلی، فولکلورو، ادبیّاتی، زردوشت دینی، اویستا کیتابی، نوروز بایرامی، اونون کؤکلری و مراسیملری، هابئله میلاددان دؤرد مین ایل اولدن اسکندر زامانینا قدر، حتّی هخامنیشلر دؤورونده بئله، بو گونکو ایرانین تقریباً هر یئرینده و مختلف دیللی میلّتلری داخلینده ایلام دیلینین عمومی، رسمی دؤولت دیلی اولماسی، کوتله لر داخلینده ایشلمه سی و ایلام مدنیتینین واحد هنر و مدنیت آتموسفئرنین مرکزینده دایانماسی ایضاح اولونور.

بورادا ایران تورکلرینین اسکی تاریخینین بیرینجی قسمتی باشا چاتیر و ایکینجی بؤلومو اسکندرین ایسلاما قدر کی دؤور سونرا آیریجا باسیلاجاقدیر. □ □ □

□ مونتئسکیو تورکلر حاققیندا

مونتئسکیو بیر سیرابؤیوک فرانسای عالیملر و متفکرلری، او جمله دن ولتئر [م. ۱۶۹۴ - ۱۷۷۸]، ژان ژاک روسو [م. ۱۷۱۲ - ۱۸۸۷] کیمی، بؤیوک فرانسای انقلابینین نظری اساسلارینی قویانلاردان بیریدیر. مونتئسکیو [م. ۱۶۸۹ - ۱۷۵۵] فرانسانین "بور دو - Bordeaux" شهرینده دوغولموش و بیرنچه دهرین اجتماعی مضمونلو اثر، او جمله دن "ایرانلینین مکتوبلاری - Lettres Persanes" نئی ۱۷۲۱ - نجی ایلده، "قانونلارین روحو - L'esprit des lois" نو ۱۷۴۸ - نجی ایلده قلمه آلاق، دونیا شهرتی قازانمیش و فرانسای آکادئمیا سینین عضولوگونه سئچیلیمیشدیر. مونتئسکیو اؤز اثرلری و خصوصیه "قانونلارین روحو" آدلی دهرین اجتماعی مضمونلو اثری ایله میلادی ۱۷۸۹ - نجو ایل بؤیوک فرانسای انقلابینین اساسلارینی قویان بؤیوک متفکرلردن بیرى ساییلیر.

مونتئسکیو "ایرانلینین مکتوبلاری" اثرینده، اثرین بیر قهرمانی اولان "ناآرقوم" ون دیلیندن "اؤزبک" ه یازدیغی مکتوبدا تورک میللتلری و خلقلری باره ده بئله یازمیشدیر:

"عزیز دوستوم اؤزبک! دونیانین هئچ بیر خلقی فاتح لیک شهرتی و عظمتی ایله تاتارلارلا یاریشا بیلمز. بو خلق کایناتین اصیل حکمرانیدیر. بوتون باشقا خلقلر سانکی اونلار قوئلوق ائتمک اوچون یارانمیشلار. بو خلق عینی زاماندا هم ایمپئراتورلوقلار یارادیر، همده اونلاری داغیدیر. تاریخین بوتون دؤورلرینده دونیانی اؤز قدرتلری ایله سارسیتیمیش، همیشه خلقلرین غنیمی اولموشلار.

تاتارلار ایکی دفعه چینی فتح ائتمیش و هله ده اطاعتده ساخلا ییرلار. اونلار بؤیوک مغوللارین سونسوز تورپاقلاریندا ایندی ده حکمرانلیق ائدیرلر.

ایرانین حکمدارلاری اونلاردیر. کوروش و کیستاپسین تختینده اوتوران اونلاردیر. اونلار مسکوفانی دیزه چؤکدوروبلر.

اونلار تورک آدلانیب آروپادا، آسیادا و آفریقادا نهنگ فاتحلیکلر ائدیپ دونیانین اوچ قیطعه سینده آغالیق ائدیرلر.

اگر هله قدیم زامانلار نظر سالساق، گؤره ریک کی، روم ایمپئراتورلوغونو دارماداغین ائدنلرده اونلارین نسیللری دیر. چنگیز خانین فتوحاتی ایله مقایسه ده اسکندرین غلبه لری نه دیر کی ...

بو ظفرلی خلقلین یالنیز تاریخ چیلری چاتیشماییب کی، اونلارین عقله سیغماز غلبه لرینین شهرتینی یایسینلار. نه قدر اؤلمز عمللر ابدیلیک دفن اولونوب!!

تاتارلار تاریخلرینی بیلمه دیگیمیز نه قدر دؤولتلرین اساسینی قویوبلار. بو دؤیوشچو خلق اؤز گونده لیک شهرتی ایله مشغول اولوب، ابدی مغلوب ائدیلمز لیگینه اینانیب، کئچمیش غلبه لرینین

ابدی لشدیر یلمه سی قایغیسینا قطعاً قالمامیشدیر.^۱

□ □ □

ویل دورانت

«یازلی تاریخ الده اولان زاماندان ایندییه قدر آزی آلتی مین ایل کئچیر. بو مدّتین یاریسیندا، بیزه معلوم اولدوغو قدر، یاخین شرق بشری ایشلر و مسئلهلرین مرکزی اولموشدور. مبهم "یاخین شرق" اصطلاحیندان منظور و موز آسیانین بوتون جنوب - غرب حیصّه‌لری دیر کی، روسیه و قارا دنیزین جنوبوندا، هندیستان و افغانیستانین گون باتانیندا یئرله شیر. چوخلو گؤز یوممالارلا بو آدا مصری ده داخل بیلیریک؛ اونا گؤره کی، بو اؤلکه چوخ اوزاق زامانلاردان شرقله باغلی اولموش و بیرلیکده شرقین مرکب و دولاشیق مدنیّتینی یاراتمیشلار. سرحدلرینی دقیق معین لشدیرمک ممکن اولمایان و اورادا مختلف اینسانلار و مدنیّتلر اولموش بو اراضیده اکیچی لیک، تجارت، حیوانلاری اهلی لشدیرمک و آرابا قاییرماق، پول چالماق و سند یازماق، پشه‌لر و صنعتلر، قانون و ثریجیلیک و حکمرانلیق، ریاضیات و طب، ایشلمه‌دن استفاده ائتمک و کاناللاری آریتماق، هندسه، نجوم، تقویم، ساعات و منطقه البروج، ایفبا، یازماق، کاغذ، مرکب، کیتاب، کیتابخانا، مدرسه، ادبیات، موسیقی، داش یونماق و معمارلیق، شیرلی ساخسی، زینت و سایطی، تک آلاهلیلیق، زینت و جواهرات، نرد و شطرنج، گلیردن وئرگی، لله‌دن استفاده، چاخیر ایچمک و چوخلو باشقا شئیلر، ایلک دفعه اولاراق یارانیب اینکیشاف ائتمیشدیر و بیزیم آوروپا و آمریکا مدنیّتیمیز، عصرلر اوزونو، "کثرت" آداسی، یونان و روم یولوايله همین یاخین شرق مدنیّتیندن آلینمیشدیر. آریالارین اؤزلری مدنیّت یارادیب قوران اولمامیشلار؛ بلکه اونو بایلدن و مصردن بیرووز آلمیشلار، یونانلیلاردا مدنیّت سارایی یارادان سایلمیرلار، اونا گؤره کی، اونلارین باشقالاریندان آلدیقلاری، اؤزلریندن یادگار قویدوقلاریندان قات - قات آرتیق‌دیر. حقیقته یونان بیر وارث دیر کی، حربی غنیمتلر و تجارتله شرقدن اورایا گلیمیش اوچ مین ایللیک علم و هنر ذخیره‌لرینی، ناحق اولاراق یییه‌لنمیشدیر. یاخین شرقه عاید تاریخی مطلبلری اوخوماق و اونا خدمت ائدیکنده، حقیقته آوروپا و آمریکا مدنیّتینی اصیل یارادانلارینا بورجوموزو ادا ائتمیش اولوروق.^۱»

آذربایجان دیاری دا همین یاخین شرق تورپاقلارینین شمال حیصّه‌سینین مرکزینده، اؤزوده شمال - جنوب و شرق - غرب یوللارینین گؤروشدوگو یئر و طبیعتجه ملایم و ثروتملی بیر اؤلکه دیر.

تاریخ علمی

وطنیمیز ایراندا تاریخ علمی، بوتون دنیا اؤلکه‌لری و خلقلرینین تاریخ علمینین عکسینه، اولدوقجا آغیر، فاجعه‌لی و چوخ حاللاردا حقیقتدن اوزاق بیر یول کئچمیشدیر. ایران

تاریخ چیلیگینده بو آجینا جاقلی وضعیت هخامنیشلرله و خصوصیه ساسانی سولاله سینین بانیسی اردشیر بابکانلا باشلانمیشدیر.

اردشیر بابکان ایراندا حاکمیتی اؤز نسلی و فارس خلقینین اختیاریندا ساخلاماق و تورک خلقلریندن اولموش حاکمیت سولاله لرینی همیشه لیک تاریخدن سیلیب اونو تدورماق خولیا سیله اؤزونه قدرکی بوتون تاریخی اثرلری آرادان آپاریب، باش موغ "تسر"ین واسطه سیله فارس خلقینین میلی افسانه لرینی ایرانین او زامانا قدرکی حقیقی تاریخینین یثرینه قویدو. اردشیردن سونرا بوتون ساسانی شاهلاری و زردوشت موغلاری اردشیر و "تسر"ین گؤستر دیکلری یولو دوام ائتدیره رک، قدیم ایران تاریخینی، حتی ساسانیلرین یارانما تاریخینی بئله خرافاتی و معناسیز ناغیلار شکلینه سالدیلا. بو ایشلر بوتون واقع بین ایسلام تاریخ چیلرینی ده آلداتدی و اونلارین قدیم ایران تاریخینین واقعی تینی گؤرمکلرینه مانع اولدو. بوتون بو ایشلردن هدف زحمتکش اینسانلار و محروم ایران میللتلرینی همیشه لیک زنجیرده ساخلاماق اولموشدور.

بو گونکو ایران اراضیسی مختلف میللتلرین وطنی اولدوغو کیمی، ان قدیم ایران دا مختلف میللتلرین یوردو و وطنی اولموشدور. بونا گؤره ده قدیم ایران تاریخینین آرادان آپاریلیب، تحریف اولونماسی همین بوگونکو ایران میللتلرینین کئچمیشی و تاریخینین اؤرتولو، قارانیق و مبهم قالماسی دئمکدیر. اردشیرین بو ایشی نه تکجه بوگونکو ایران میللتلرینین قدیم تاریخینی محو ائدیپ آرادان آپارمیش، بلکه اونلارین حقیقی تاریخی، واقعی کؤک و منشاء لرینین سندلرینی محو ائده رک، اونلارین هامی سینین کؤکونو آریا نژادینا، فارس لارا باغلامیشدیر. ساده سؤزله دئسک، اردشیرین یاراتدیغی اوی دورما تاریخه گؤره گویا ایراندا، ان قدیم دؤورلردن، تورک ائلری و اونلارین حاکمیتلری اولمامیش و یالنیز فارس میللتی، خلقی اولموش و حاکمیت ائتمیشدیر. بیر صورتده کی، شمال - جنوب و شرق - غرب یوللاری اوزهرینده یثرله شن ایران تاریخ بویو همیشه مختلف ائلر و خلقلرین اورادان کئچمه سینه، بیر حیصه سینین اورادا یورد سالیب قالماسینا، او جمله دن شرقدن اولموش یوزلرجه تورک آخینلاری، شمالدان اولموش آریا ائلرینین آخینلاری و نهایت جنوب غربدن اولموش سامی ائلرینین باسقینلاری و آخینلارینا معروض قالمیشدیر. اولدوقجا طبیعی بیر حال دیر کی، بو آخینلار و باسقینلارین قالیقلاری مختلف خلقلر و میللتلر شکلینده بو تورپاقدان کؤک سالیب قالمالی، بو یثرلرین اساس میللتلرینه چئوریلمله لی و چئشیدلی مدنیتلر یاراتمالی ایدیلر. واقعی تاریخین گؤستر دیگینه اساساً، تاریخ بویو بئله اولموش و اونون نتیجه سی اولاراق، بوگونکو ایران هاما ن اوچ قوروپ خلقلردن: تورک، آریایی و سامی خلقلردن عبارت اولان میللتلردن تشکیل تاپماقدادیر.

ایران و ایران خلقلرینین ان قدیم تاریخینی ساسانی شاهلاری و زردوشت موغلاری آرادان آپاردیلارسا، او تاریخ روم و یونان تاریخ چیلری اثرلرینده ثبت اولونوب قالدی. آوروپا خلقلری، اورتا عصرلردن باشلا یاراق، روم و سایره ایمپراتورلوقلارین زنجیرلرینی قیریب، میلی استقلالده

ائتدیکجه، اؤز کئچمیش تاریخلرینی اوزه چیخاردیرلار. خصوصیه ۱۸ - نجی عصرین سون روبعوندن ۱۹ - نجو عصرین سون روبعونه قدر دوام ائتمیش گرگین میللی آزادلیق مبارزه‌لری و دؤیوشلری نتیجه‌سینده، تقریباً بوتون آوروپا میللتلری، کئچمیش ایمپئراتورلوقلارین نقشه‌لرینی پوزاراق، میللی تاریخ و دیل خصوصیتلری اساسیندا، میللی دؤولتلرینی یاراتدی‌لار. بو مبارزه‌لر گئدیشینده و غلبه‌سیندن سونرا آوروپا میللتلرینین هر بیر، قدیم روم و یونان تاریخلریندن اؤز کئچمیشلرینی اؤیرندیلر و بو اؤیرنمه جریانیندا ایران و یاخین شرقینده قدیم تاریخینه راست گله‌رک، اونو قیده آلیب ایشیقلا ندیردی‌لار و بو باره‌ده جیلدله‌رله خصوصی اثرلر یاراتدی‌لار.

ایران و یاخین شرق منطقه‌سی اؤلکه‌لری و خلقلرینین بو کئچمیش تاریخی نین اؤز خلقلرینین الینه چاتماسی‌دا اردشیر بابکان زامانی کیمی خصوصی بیر ماجرا ایله راستلاشدی، آنجاق بو دفعه اونون شکلی دییشدی. بو تازا اویونون جریانینی بئله اولموشدور:

ایسلامدان اؤل اولدوغو کیمی، ایسلامدان سونرا دا ایراندا حکمرانلیق ائتمیش سولاله‌لرین اکثری تورکلردن اولموشدور. واقعی ایسلام نظریه‌سی اولان قرآن مجیدین میللی و نژادی اوستونلوگه یول وئرمه‌مه‌سی، بوتون میللتلری برابر حقوقلو بیلمه‌سی، حاکم دایره‌لرین تورک اولماسی‌له ال - ال وئره‌رک، اردشیر زامانیندا یارانمیش میللی اوستونلوک و شووونیزم فیکرلری و ضدسامی و ضدتورک نظریه‌سی و دویغولارینین اونودولماسینا سبب اولدو. بو دؤورلرده میللی مدنیتلرین چیچکلنمه‌مه‌سی و بیر نؤوع اؤللر اولدوغو کیمی قالماسینین اساس سببی، ساسانیلر دؤورو اولدوغو کیمی، شووونیست حاکم دایره‌لر و دؤولت دئیل، میللتلرین میللی شعورونون گئری قالماسی، اینکیشاف ائتمه‌مه‌سی، میللی شعورون هله اویانما وقتینین چاتمماسی نتیجه‌سینده ایدی، هله بوایشه لازیم اولان اجتماعی شرایط ایران خلقلری داخیلینده یارانما می‌شدی. تورک تاریخ‌چیلری‌ده، مونتئسکیونون دئدیگی کیمی، اؤز خلقلرینین تاریخی قیده آلمامیشدی‌لار.

آوروپا تاریخ‌چیلرینین یاخین شرق خلقلری تاریخی باره‌ده یازدیقلارینین بو منطقه خلقلرینه چاتماسی میلادی ایگیرمینجی عصرین اؤللرینه تصادف ائدیر. ائله همین زامانلاردا ایران و یاخین شرق خلقلرینین میللی شعورو اویانیر، یوکسه‌لیر و میللی آزادلیق مبارزه‌لری، انقلابلاری و دؤیوشلری باشلانیر. ترکیه‌ده تنظیمات، ایراندا مشروطه انقلابی بونلارین نمونه‌سیدیر.

میلادی ۱۹ - نجو عصرین اؤللری، حتّی اونندان دا قاباق، آوروپا ایمپئریالیستلری اولان اینگیلیس، فیرانسا، تئزار روسلاری و... ایران و یاخین شرق منطقه‌سینده جدّی نفوذ ائتمیش، بو دیارین اقتصادی و سیاسی دامارلارینی اؤز اللرینه کئچیرتمیش و بویئرلرین میللی ثروتلرینی، ایلک نؤوبه‌ده نفتینی، تالاییب آپاریردی‌لار.

بو سببه گؤره‌ده ایگیرمینجی عصرین اؤللرینده ایران و یاخین شرق خلقلرینین میللی حقوق اوچون آیاغا قالخمالاری آوروپا ایمپئریالیستلرینین سونسوز مفتّه گلیرلرینی جدّی خطرّه سالیردی. بو ایش ایمپئریالیستلری جدّی صورتده دوشونمه‌گه وادار ائتدی. او زامانلاردا چوخ اؤللر آوروپا

شرق شوناسلاری قدیم و تازا ایران تاریخی و خلقلرینین کئچمیشی و بوتون خصوصیتلرینی دقتله اؤیرنمیشدیلر. آوروپا ایمپئریالیستلری بو معلوماتلاردان اؤز خئییرلرینه استفاده ائتدیلر.

آوروپا ایمپئریالیستلری اؤز میللی تاریخلریندن میللی حقوقا مالک اولماق نتیجه سینده طبیعی میللی استعدادلارین چیچکلنمه سینین ثمره لری و نتیجه لرینی چوخ یاخشی بیلیردیلر. اونلار اؤز حیاتلاریندا گؤروردولر کی، میللی محرومیت زنجیرلرینی قیرماق سایه سینده آوروپا خلقلرینین آزاد اولان استعدادلاری نه معجزه لر ائتمیش و نئجه سون یوز، یوز اللی ایل عرضینده بشریتین ۶۰۰۰ ایلده الله ائدیگی علمی ناییتلردن قات - قات چوخ موفقیتلر و افتخارلار قازانمیشدیر.

اؤز حیاتلاریندا گؤردوکلی بو حقیقتلرین یاخین شرق خلقلرینده ده، انقلابلار سایه سینده، عمل اولاجاغینی یقین ائدن ایمپئریالیستلر بو ایشین اساس باشلانقیج نقطه سی اولان میللی حقوق مسئله سینین اوللر اولدوغو کیمی ساخلاما ق قرارینا گلدیلر. اونلار بو فیکیرلرینی حیاتا تطبیق ائتمک اوچون اردشیر بابکان زامانی یارانمیش میللی اوستونلوک، لایق، استعدادلی و آغا میللت نظریه سیندن استفاده ائتدیلر، اونو نوکرلری اولان ایران حاکمه هیأتی، قازاق رضاخانلارین اساس سیاسی نظری مسئله سی قرار وئردیلر و آریا نژادی، رضاشاه کبیر، شاهنشاه آریامهر، کوروش کبیر، داریوش بزرگ، ایراندا اولدن آریایی نژادلار اولموشلار، تورکلر سون عصرلرده ایراندا سوخولموشلار،... کیمی شووونیستی فیکیرلری گئنیش صورتده یایماغا باشلادیلار و بو تبلیغاتلارین آلتیندا ایرانین غیر - فارس میللتلرینین هامی سینین، اولدوقجا کیچیک مذهبی آزلیقلاردان باشقا، هر جور میللی حقوقلاردان، حتی آنا دیللرینی اؤیرنمکدن بئله محروم ائتدیلر، اونلار اوشاقلیقدا فارسجا اؤیرنمک مجبوریتینده اولدولار؛ بو میللتلرین مدنی - ادبی اثرلری مختلف شکیللرده آرادان آپاریلدی، یاندریلیب محو اولدو، مدنی تاریخی آیدهلری، بنالاری... اولچولموش نقشه و پیلان اساسیندا آرادان آپاریلدی ...

ائله بو وقتلر همین پهلوی رژیمین تربیت ائدیگی تاریخچیلر، آوروپا عالیم لرینین قدیم ایران و ایران خلقلرینین تاریخی باره ده یازدیقلاری اثرلری ایرانلیلارا تقدیم ائدرکن، نتیجه اعتباریله بابکان اردشیرین ایشینی خاطرلادان بیر ایش گؤردولر.

بو اوزدن ایراق تاریخچیلر، بیر سیرا قدیم اؤز سلفلری کیمی، تاریخی حقیقتلری اربابلاری و آغالارینین ایسته گی، خیری، شووونیستی نظریه نین طلبی اساسیندا غیر - حقیقی، ترسینه و غرض آلود شکیلده، ایران میللتلرینین زیانینا یازماغا باشلادیلار. اونلار عموم ایرانلیلار و خصوصیه بو میللتلرین تاریخ بویو یاراتدیقلاری قهرمانلاری، پارلاق سیمالاری، ایگیت شخصیتلری، خلق حرکتلرینین عاغیللی رهبرلرینی پیسله ییب، لکه له مه گه، اونلارا تهمت وورماغا باشلادیلار. ایران و بوتون ایران میللتلرینین ان قدیم دؤورلریندن باشلاریراق چاغداش تاریخلرینه قدر، بئله میللی قهرمانلار، بؤیوک اینسانلار چوخدور، لاکین متأسفانه همین غرض آلود تاریخچیلرین دامغالاریله دامغالاناراق، خلقین نظریندن دوشموش، اونودولموش و یا اونودولماقدادیرلار.

ایمپریالیستلرین گؤستردیگی یول ایله گئدن و اونلارین خدمتچیسى، اویونجاغى اولان پهلوی هیأت حاکمه سینین خیرینه قلم چالان بو تاریخچیلر، أوروبا عالیملری طرفیندن ایشیقلا ندیریلیمیش قدیم ایران و ایران خلقلری تاریخینین بوتون مثبت جهتلرینی فارس خلقینین آدینا یازیر، او دؤورلرده ایراندا مختلف میللتلرین اولدوغونو اینکار ائدیر، اونلارین تاریخینی پرده له بیر و بونونلادا اونلارین میللی شعورونون اویانماسینا لازیم اولان ان اؤنملی بیر عامیلین یارانماغینا مانع اولورلار. بو تاریخچیلر، هله آریالارین منطقه میزه گلمه سیندن اول چاغداش غربی آذربایجاندا "آراتتا" مدنیتی، بوگونکو خوزستاندا یارانمیش "ایلام"، لرستاندا یارانمیش "کاسسی"، همدان اطرافیندا یارانمیش قوتی و لولوبی مدنیتینی، آذربایجاندا میدانا گلیمیش "ماننا" حکومتلرینین کؤکو و هانسی خلقلر طرفیندن یارانماسینی پرده له بیر و آد آپارمادان، اورتولو اونلاری دا آریالارین بابالاری کیمی قلمه وئیرلر. بو تاریخچیلر مادلاری تامامیله آریا نژاد گؤسته ریر و حتی اکثر أوروبا تاریخچیلرینین فیکرینه ضد اولاراق، آچیق یازیرلار کی، اشکانیلر "پهله" (پهلوی)، یعنی آریا نژادایدیلر.

سون ۶۰ - ۷۰ ایل مدّتینده قدیم ایران تاریخی باره ده یازیلیمیش اونلار جا تاریخ کیتابلارینین هامی سینین مضمونو تقریباً عینی و بیرى - بیرینه اوخشار دیر.

محض بونا گؤره ده هله قدیم ایرانین و خصوصیه چاغداش ایران میللتلرینین قدیم تاریخلری یا اصلاً یازیلمامیش و یا غلط و تحریف اولونموش و حقیقی تاریخدن اوزاقدیر. پهلوی رژی می و دنیا ایمپریالیزمینین خیرینه اولان بویالینش تاریخچیلیک ایراندا اصیل تاریخ علمینین اینکیشافینا اساس سد و مانع اولموش و اولماقدادیر.

یالینش و غرضله دولو اولان بو تاریخچیلیک نه تکجه ایراندا اصیل تاریخچیلیگه مانع اولموش، نه تکجه مختلف ایران میللتلرینین تاریخینی پرده له می ش دیر، حتی بو تاریخچیلیک و پهلوی دؤورو ایران حاکمه هیأتینین غلط و غرض آلود تاریخی تبلیغات و معلوماتلاری بعضی أوروبا تاریخچیلرینین بیر سیرا مسئله لرده یالینش و غیر - واقعی دوشونمه لرینه و یازمالارینا سبب اولموشدور. اؤرنک اولاراق کئچمیش شوروی عالیملرینین چاغداش ایران میللتلری، اونلارین سایى باره ده کی سهو نظرلرینی گؤستر مکله کفایتله نیریک.

سون زامانلارین تحقیقاتی گؤسته ریر کی، ایران جمعیتینین یاریدان چوخونو آذری تورک لری تشکیل ائدیر. تورک دیلیله مخالف اولان محمدرضا شعار شمسی ۱۳۲۶ - نجی ایله ده یازدیغی "بحثی درباره زبان آذری" آدلی اثرینین ۳۹ - نجو صحیفه سینده یازمیش دیر: «بوگون ایرانین تقریباً ۲۲ میلیون جمعیتینین حتمی اولاراق یاریدان چوخونو تورک دیللی ایرانلیلار تشکیل ائدیرلر».

همین معلومات گؤسته ریر کی، ایرانین جمعیتی ۵۰ میلیون اولسا، اونون یالینز ۱۳ - ۱۲ میلیونونو فارس خلقی تشکیل ائدیر. رسمی دؤولتی معلوماتا گؤره ارمنی، آسوری و یهودی لر، مذهبی اقلیت آدلاناراق، سایجا اولدوقجا آزلیق تشکیل ائدن اقلیتلر دیرلر و کوردلر، عربلر، بلوچلار، گیلکلر و تورکمنلر، بو اولدوقجا کیچیک میللی اقلیتلرله مقایسه ائدیلمز درجه ده چوخدورلار و

نسبتاً بؤیوک میللی اقلیتلر دیرلر.

لاکین ایرانین بو حقیقی میللی ترکیبینه باخمییاراق، یئددی مشهور کئچمیش سووئت تاریخ چیسسی طرفیندن قلمه آلنمیش "تاریخ ایران از زمان باستان تا امروز" (ایران تاریخی قدیم زامانندان بوگونه قدر) اثرینین مؤلفلر طرفیندن یازیلیمیش مقدمه سینده اوخویوروق:

"ایران اهالیسی، یعنی ایران وطنداشلاری عمومیتله ۱۹۷۶ - نجی ایلین سونوندا ۳۳/۶ میلیون حدودوندا اولموشدور. بو جمعیتین یاریدان آزی فارس، یا فارس دیللی دیرلر. فارس دیلی بوتون ایران وطنداشلارینین رسمی و دؤولتی دیلی کیمی تعیین ائدیلمیشدیر. ایران اهالیسینین یاریدان چوخو فارس اولمایان باشقا دیللرده دانیشیرلار. بونلارین بعضیسینین دیلی کردلر، لرلار، بختیاریلر، بلوچلار، مازندرانیلار، گیلانیلار معمولی فارس دیلیندن فرقلیدیر. بونلار میللی اقلیتلر، قوملار و عشیره لره باغلیدیرلار. بعضیلرینین ایسه دیللری فارس کؤکوندن دئییل و باشقا میللتلرین دیلینده دانیشیرلار. تورکی، حتی ارمنی، عیبری و آسوری دیللری او دیللر سیراسیندادیر کی، ایرانلی اقلیتلر او دیللرده دانیشیرلار. میللی اقلیتلردن ایران آذربایجانلی خلقی تورکجه دانیشیرلار. تورک دیللی ان بؤیوک اقلیتی تشکیل ائدیرلر و سایجا، فارس لاردان سونرا، ایکینجی یئرده دیرلر."^۱

دئمک کئچمیش شوروی عالیملرینین نظرینجه ۱۹۷۶ - نجی ایل ۱۷ میلیون حدودوندا اولموش ایران آذریلری اون - اون بئش مین نفرلیک یهودی، آسوری و ۹۶ مین نفرلیک ایران ارمنیلرله عینی اقلیت سیراسیندا یئرله شیر، اؤزلری ده فارس لاردان آز و سایجا ایکینجی میللت ساییلیرلار. شبهه سیز بو یالنیش جهتلر کئچمیش سووئت عالیملرینین پهلویلر حاکمیتی دؤورو وئريلمیش یالنیش و عداوتلی معلوماتلاراینانمالارینندان میدانا گلیمیشدیر.

همین مقدمه ده بئله بیر جمله اوخویوروق: "... دنیادا بیرینجی یارانمیش حکومت، یعنی هخامنیش دؤولتینه حصر ائدیلمیشدیر". بو جمله نی بیز یا چاپ و یا چئویره نین خطاسی حساب ائدیریک، اونا گؤره کی، کیتابین متنی بونون عکسینه دیر، همده دنیادا، او جمله دن یاخین شرقده هخامنیشلردن هله دؤورد مین، اوچ مین بئش یوز و اوچ مین ایل قاباقدان گوجلو حکومتلر و مدنیتلر یارانمیشدیر. بو مدنیتلر سومئر، ایلام، کاسسی، هیت، اورارتو، ماننا و ماد اولموشدور.

یئری گلیمیشکن بونودا قید ائتمک لازیمدیر کی، کئچمیش شوروی تاریخ چیلری، اوکتوبر انقلابیندان بری اورادا حکم سورموش مارکسیزمین تأثیرینده قدیم و تازا ایران تاریخی باره ده بعضی یالنیش فیکیرلرده ایره لی سورموشلر. بوفیکیرلردن بیرى آدینی چکدیگیمیز کیتابین ایگیرمینجی صحیفه سینده ایره لی سورولموش بو نظریه دیر کی، گویا هخامنیشلردن باشلا یاراق ساسانیلرین اوللرینه قدر ایراندا قولدارلیق اجتماعی سیستمی حکم سورموشدور. بو باره ده کیتابین

*

۱ - تاریخ ایران از زمان باستان تا امروز (ایران تاریخی قدیم زامانندان بوگونه قدر). آلتی سووئت مؤلفی. چئویرن: کیخسرو کشاورزی. پویش نشریاتی. تهران ۱۳۵۹. ص ۱۹.

لازمی یئرینده بحث ائتدیگیمیزی نظره آلاق، بورادا بو بارهده بونونلا کفایتله نیریکی کی، ایراندا هئچ بیر دؤورده، قدیم رومدا اولدوغو کیمی، قولدارلیق سیستمی اوچون اقتصادی - جغرافیایی شرایط اولمامیشدیر.

همین کیتابین ایگیرمینجی صحیفه سینده گؤسته ریلیر کی، مشروطه انقلابی ۱۹۰۵ - نجی ایل انقلابی تأثیرینده و اونون آردینجا آیاق توتوب باش وئرمیشدیر. قید ائتمک لازیمدیر کی، ۱۹۰۵ - نجی ایل روسیا انقلابی مشروطه انقلابینا جوزیی تأثیر ائتمیشدیرسهده، اونون اساس عامیلی اولمامیشدیر. مشروطه انقلابینین اساس عامیلی، علتی، کؤکو ایران و خصوصیه آذربایجان خلقینین اینکیشاف و ترقی ائتمه سی و میلی شعورونون یوکسلمه سی نتیجه سینده، تاریخن، توپلومون لابود و لازیم محصولو کیمی بیر حرکت اولموشدور. ۱۹۰۵ - نجی ایل روسیا انقلابی سرعتله بوغولدوسادا، مشروطه انقلابی اوزون زمان دوام ائدی و مؤفقده اولدو. مشروطه حرکتینه تأثیر گؤسته رن انقلاب ۱۹۰۵ - نجی ایل روسیا بورژوا انقلابیندان قات - قات آرتیق، مشروطه انقلابیندان قاباق، ۱۹ - نجو عصرین ایکینجی یاریسیندا باش وئرمیش عثمانلی ایمپراتورلوغونداکی "تنظیمات" انقلابی حرکتی اولموشدور. بودا اولدوقجا طبیعی و عادی بیر حالدیر، چونکی یاخین شرقین بیر حیصه سی اولموش عثمانلی ایمپراتورلوغوندا اجتماعی وضعیّت و انتباه یاخین شرقین اوبیری اولکه لری و میللتلریله، روسیا، روس خلقی و اونون ۱۹۰۵ - نجی ایل انقلابیندان داها چوخ مصر، ایران و خصوصیه عینی دیللی آذربایجانلا علاقه دار اولموشدور، تاریخی فاکتارلاردا بونو آچیق و آیدین گؤسته ریر. بو فاکتارلار بونلاردیر:

۱ - مشروطه انقلابینین اهمیتی فیکیر و ایدئولوژی مرکزلیندن بیری مصر، بیری ده ایستانبول اولموشدور، روسیا یوخ. دوغرو دور کی، اؤز اثرلریله مشروطه انقلابی فیکرینین یشتیشمه سینده بؤیوک تأثیر ائتمیش میرزا فتحعلی آخوندزاده و عبدالرحیم طالیبوف قفقازدا یاشایاراق روس مدنیّتیندن داها چوخ قیدالانمیشلار، لاکین همین شخصلر و مشروطه نین باشقا ایدئولوژی قهرمانلاری ایستانبول و مصرایله ده سیخ علاقه ده اولموشلار. ابراهیم بگین سیاحتنامه سی، مشروطه دؤورو ایستانبولدا تشکیل تاپمیش "انجمن سعادت" آدلی انجمن و اورادا ایرانلیلار طرفیندن یایلمیش "اختر" آدلی قزئت مشروطه انقلابینین فیکیر جهتن ایستانبولدان داها چوخ، روسیادان آرتیق قیدالاندیغینی گؤسته رن عامللردیر، همده اونا گؤره کی، بوکیمی حادثه لرین هئچ بیرینه بنزر حال روسیه و اونون هئچ بیر شهرینده اولمامیشدیر.

۲ - مشروطه انقلابینا عملی یاردیم اوچون بیر سیرا قهرمانلار قفقازدان - آذربایجان و گرجستاندان گلیمیشلرسه عثمانلی تورکلریندن ده گلنلر آز اولمامیشدیر.

۳ - مشروطه نین مغلوبیّت و گئری چکیللمه لری دؤورونده ایستانبول مشروطه فعاللارینین سیغیناجاغی شهر، فعالیتلرینه دوام ائتدیکلری یئر اولموشدور، لاکین مسکو و پترقرادا بو حاللار گؤرونمه میشدیر.

۴ - مشروطه انقلابی ایللری دؤورو اساساً باکیدا یارانمیش مترقی مطبوعات ایستانبول ایله روسیادان آز ایلگیلی اولمامیشلار. "موللا نصرالدین" ژورنالینین هدفی اساساً شرق اولموشدور، آذربایجان اولموشدور و باکی شهری بولشویکلر طرفیندن توتولدوقدا، اونون مدیری میرزه جلیل تبریزه گلیمیشدیر.

دئمک کئچمیش سووئت تاریخچیلری بیر طرفدن ایرانین شووونیست تاریخچیلرینین تأثیری، دیگر طرفدن ایسه سوسیالیزم، کومونیزم و روس شووونیزمی تأثیری آلتیندا ایران میللتلری و نتیجهده اونلارین تاریخی بارهده سهو ائتمیشلر. لاکین بو ایکی عامیلدن علاوه کئچمیش سووئت تاریخینده روس شووونیزمی فیکرلری ده سووئت تاریخچیلرینین یالنیش دوشونمه لرینه تأثیر گؤستریمیشدیر. بو مسئله اوزه رینده بیر آز دایانماق لازیمدیر. تاریخدن معلومدور کی، روس خلقی تاریخ صحنه سینه چیخمادان اول و تاریخ صحنه سینه قدم قویدوقدان سونرا اوزون عصرلر شرقدن و جنوبدان تورکلرله قونشو اولاراق اونلارلا مدنی، اقتصادی، سیاسی و... جهتن علاقه ده اولموشدور، حتی روسلار تورک دؤولتی اولموش "قیزیل اوردو" حکومتینه تابع اولموش و روس "بایارلاری" بوتورکلرین وئردیکلری "یارلیق" لاری داشماغا افتخار ائتمیشلر. اوزون عصرلر دوام ائتمیش بو علاقه لرده شبهه سیز مدنیتجه گئری اولموش روسلار مختلف جهتلردن تورک ائللریندن استفاده ائتمیشلر، لاکین بونا باخمییاراق هله اوکتوبر انقلابیندان قاباق روس تاریخچیلرینین چوخو، تورکلرله علاقه دار قدیم روس تاریخینی تحقیق ائدیگده شووونیزمه قاپیلاراق حقیقتلری، چوخ حاللاردا عکسینه گؤستمیشلر. روس تاریخچیلرینین تورکلره و تورک تاریخینه اولان بو غیر - علمی مناسبتی و اونلاری وحشی، کؤچری، بیابانگرد و سایره گؤستمه سی، ایستر - ایسته مز اونلارین تاریخلرینین دوزگون اویره نیلمه سینه، حتی اویره نیلمه ییب اونودولماسینا سبب اولوردو. بو منفی مناسبت، طبیعی اولاراق، روسیا تورکلری و ایرانین یاریدان چوخ اهالیسینی تشکیل ائدن تورکلرین، او جمله دن آذری تورکلرینین ده تاریخینی اویره نمه گه مانع اولور و اونون قاباغینی آلیردی. نئجه کی ایندی ایران تاریخچیلرینین شووونیستی فیکرلری و قدیم ایران و تورک تاریخینی تحریف ائتمه لرینین اوستو تدریجله آچیلیر و حقیقتلر آشکار اولماغا باشلاییر، ائله جهده سون ۲۵ - ۲۰ ایل سوره سینده کومونیزم دیکتاتورلوغو و ایستالینیزم ضعیفله دیکجه، نفوذونو الدن وئردیکجه، مختلف کئچمیش سووئت تاریخچیلری بو ساحه ده گؤرکملی جسارتلی آددیملار آتیر و شووونیزم اسیری اولموش اسکی سووئت تاریخچیلرینی افشا و تنقید ائدیرلر. بو عالیملردن بیر گؤرکملی قازاخ عالیمی "اولجاس سلیمان" دیر. اولجاس کئچمیش سووئت دؤورو یازیب یاراتمیش شووونیست و میللتچی تاریخچیلری افشا و تنقید ائده رک یازمیشدیر:

«آسیانین گنج آیدینلارینین خاراكتئر طرفلریندن بیرسی کلاسیک تاریخی تامامیله اینکار ائتمه لریدیر. شرقده ده، غربده ده تاریخه اولان شبهه، "پول والثری - Paul Valery" نین دئدیگی کیمی، سون یوز ایله ده تاریخ علمینین اوزونو بوسبوتون رذیل ائتمه سینه باغلیدیر. او، اوزون مدّتلی

سیاستین کۆله سی، شووونیزم و میللیت چی لیگین قایناغی اولموشدور. حتی تاریخ و ورغونو اولان "مارک بلوش - Marc Bloch" تاریخ چیلردن سۆز آچارکن اعتراف ائتمه گه مجبور اولموشدور: «اودا دوغرو دور کی، یازیمیزینین آرخاسینا کئچه رکن اۆز بئینینی چاغداشلیق میکروبلا ریندان قوروماغی باجارمایان شخصده بو میکروبلا ر حتی "ایلپادا" یا خود "رامایانا" یا یازیلیمیش شرحده اۆزونو گۆستهره بیلر».

«تاریخ چاغداش دنیا گۆرو شونون فورمالاشماسینا فعال شکیلده قاتیلیر. ایمپئریالیزمین و مستملکه چیلگین اوشاقلیغینی ائله یین عالیملر اۆز گئیش یا ییلان اثرلریله خلقلره عیرقی و میللی فیکیرلر مجموعه سی آشیلاییر»^۱.

کئچمیش سووئتلر بیرلیگینده تاریخ ساحه سینده حاکم اولموش بئله شووونیستی، همده کومونیستی آتموسفئر نتیجه سینده اورادا یاشایان تورک خلقلرینین هئچ بیرینین تاریخی، ائله جه ده آذربایجانین اسکی و ان قدیم تاریخی اۆیره نیلمه دی و حتی بو باره ده سۆز آچانلار سیبیرده جان وئردیلر.

بونودا قید ائتمک گره کیر کی، تاریخی فاکتلارا کور - کورانه و گۆزو باغلی یاناشماقدا تاریخین تحریف اولونماسینا سبب اولاییلر.

بو دئدیکلریمیزدن بئله بیر عمومی نتیجه الده ائدیلیلر کی، تاریخ بویو ائله بیر میللت اولمامیش، یوخدور و اولادا بیلمز کی، اونون تاریخی باشقا و خصوصیه قونشو خلقلرین تاریخیندن آیری و تجرید اولونموش اولسون. تمیز، پاک و خالص میللی بیر دیری دیل اولاییلمه دیگی کیمی، هئچ بیر خلقلین تاریخی ده آیری، قونشولاریندان کنار و منزوی اولاییلمز، باشقا سۆزله دئسک، هر بیر میللتین، خلقلین و ائللین تاریخی بوتون خلقلر و میللتلر، آزی قونشو میللتلریله بیرگه و اورتاق تاریخدیر. «تاریخی یالانچی وطن پرورلیکله آراشدیرماق یالنیز و یالنیز جاهل لیگی اثبات ائده بیلر. مدنییتین طبیعی علاقه لرینی پوزماق، اونا حیات وئرن کایناتدان محروم ائتمکله بیز اونو چورومه گه، اولومه محکوم ائتمیش اولوروق. نتیجه ده نفرتلی کئچمیشین اسارتی دوام ائدیر، اورکلی بولاندیریر، شعورلاری زهرله بیر. تاریخ چیلر اۆز کئچمیش آتالارینین جاهل لیگی، صمیمیتی و عاجزلیگی فاکتلارینی اونلارا باغیشلاماق، تسلیم ائتمک ایسته مه ییرلر. قارداشا یوخاریدان آشاغی باخماق ایسته گی، هوسی حدود سوزدور. حقیقی مناسبت بونا امکان وئرمزسه، مطلقاً تاریخه ال آتار، اونون یاردیمی ایله بو مناسبتی ده ییشدیرمه گه چالیشارلار»^۲.

دئمک تاریخ علمی هر جور شووونیزم، تعصب و کور - کورانه لیکدن کنار اولاراق، واقع بین، حقیقتی گۆروب عکس ائتدیرن، بوتون میللتلر و خلقلره برابر گۆزله باخان اولمالیدیر. تاریخچی

۱ - اولجاس سلیمان. "آزی یا". ایستانبول ۱۹۹۲. ص ۱۷۸.

۲ - اولجاس سلیمان. بئنه اورادا ص ۱۸۱.

بیلمه لیدیر کی، هئچ بیرمیللتین تاریخی منزوی و تجرید اولونموش دئییل و اولادا بیلمز. عالیم بیلمه لیدیر کی، «تاریخ اینسانلیغین گئیش و چوخ جهتلی تجربه سی و عصرلر داخلینده کی اینسانلارین گؤروشودور. حیات اوچونده، بیلک اوچونده بو گؤروشون قارداشلیق گؤروشو اولماسی سون درجه فایدالی اولاردی.»^۱

سعادتلی و خوشبخت گله جک دوزگون اویره نیلمیش کئچمیش و بوگونون اوزه رینده قورولور، اونلاری اویرنمه دن سعادتلی گله جک قورولماز، «گله جه گی دوشونمه دن ایسه، او هئچ بیر زامان گلمز.»^۲

جنوبی آذربایجاندا تاریخ علمینه بیر باخیش

هله یازیلی تاریخ دؤوروندن اول بو گونکو آذربایجاندا و عمومیتله یاخین شرقین مختلف خلقلری یاشایان منطقه لرینده اینسانلار و خلقلر یاشایب مدنیتلر قورموشلار. بوگونکو ایرانین ترکیب حیصه لری اولان آذربایجان و فارس نیشین منطقه لرینین تاریخ بویو گاه هره سینین اؤزونه خاص مستقل تاریخی اولموش، گاه ایسه هر ایکسی واحد بیر حکومتین ترکیب حیصه لری اولموشلار. ماد دؤورو بو حکومتین مرکزی و رهبرلیگی ماد خلقینین الینده، هخامنیشلر دؤورو فارس خلقینین، اشکانیلر دؤورو، اصیللری اورتا آسیادان گلمیش تورک اصیللی پارتلار الینده، اسکندر و عرب استیلاسی زامانی باشقا خلقلرین، ایرانلی اولمایان بیگانه لرین الینده اولموشدور. بو دؤورلرده آذریلر و فارسلار گاه واحد، گاه ایسه مستقل تاریخ یاراتمیشلار.

ایسلاما قدرکی آذری و فارس تاریخی ایسلام تاریخ چیلرینه تقریباً اورتولو اولموشدور. دیگر طرفدن بو دؤورلرده میللی حیسلرین چیچکلنمه مه سی نتیجه سینده، منطقه میزین مختلف خلقلری اصیل قدیم تاریخلرینی بیلیمک، اونو آراییب اختارماق و ایشیقلا ندیرما غا لازیمی علاقه و هوس گؤستر مه میشلر.

۱۸ - نجی عصرین سونلاریندان ۱۹ - نجو عصرین سونلارینا قدر آوروپادا دوام ائتمیش تقریباً یوز ایللیک میللی آزادلیق مبارزه لری نتیجه سینده آوروپا خلقلرینده میللی حیسلر اویاندی و اونلاردا اؤز میللی تاریخلرینه علاقه و هوس آرتدی. آوروپا خلقلری اؤز قدیم تاریخلرینی قدیم یونان، روم، آسوری و سایر قاینالاریندان اویرندیکده، قدیم شرق، او جمله دن تورک، آذربایجان، فارس، عرب، ... تاریخلریله علاقه دار چوخلو تاریخی حقیقتلر و واقعیتلره تصادف ائدیب قیده آلدیلار. بئله لیکله ده قدیم شرق، یاخین شرق، او جمله دن قدیم آذربایجان و ایران تاریخینی، اولدوغو کیمی، اویرنمه گه زمینه یاراندی. لاکین تأسفلر اولسون کی، قاجار استبدادی بو ایشین ایراندا قاباغینی

۱ - اولجاس سلیمان. یئنه اورادا ص ۱۸۲.

۲ - اولجاس سلیمان. یئنه اورادا ص ۱۸۲.

آلب، اونون ایران خلقلری داخیلینده یاییلماسینا مانع اولدو. مشروطه انقلابینین تاریخی وظیفه‌سی ۱۹ - نجو عصرده آوروپا میللی آزادلیق حرکتلری، ائله‌جه‌ده ۱۹ - نجو عصرین آلتیمیشینجی ایللرینده کی ژاپن میللی حرکتینین نتیجه‌لرینی ایراندا حیاتا کئچیرتمک ایدی. آوروپا انقلابلاری کیمی، مشروطه انقلابی دا ایران میللتلرینه میللی حق و آزادلیق و ثرمکله اونلارین طبیعی استعدادلارینا چیچکلنمک امکانی یاراتماقلا، اونلاری ترقی جاده‌سینه سالیب مترقی چاغداش بشریت کاروانینا دوغرو یؤنلتمه‌لی ایدی. مشروطه انقلابی تبریز و آذربایجانین قهرمانلیغی، ستارخان و باقرخانین ایگیت‌لیک و رشادت، مرکز غیبی‌نین مودروکلوگو و علی میسیونون عاقیلانه رهبرلیگی سایه‌سینده غلبه چالیدی، لاکین نتیجه و ثمر و ثرمک ایسته‌دیگی زامان حرکتدن قالیدی، دایاندی و اینتلیجنت سئرویس طرفیندن بوغولدو.

۱۹ - نجو عصر آوروپا و ژاپن میللی آزادلیق حرکتلرینین نتیجه‌سینی عمل‌ده، اؤز حیاتلاریندا گؤرموش، میللی حقوقا مالک اولماق نتیجه‌سینده اؤز میللتلرینین ایلدیریم سرعتیه آییلب ایره‌لیله‌مه‌سینی، پارلاماسینی، ترقی جاده‌سینه دوشوب هر جور خارجی استعمار و آغالیغا سون قویماسینی، علمده گؤیلره یوکسلمه‌سینی اؤز گؤزلریله مشاهده ائدن، اؤز میللی و شخصی حیاتلاریندا عملی صورته لمس ائدیپ گؤرن آوروپالیلار، ایلمک نؤوبه‌ده اینگیلیستان سرمایا صاحبیلری، ایمپئریالیستلر تهراتین اتابک پارکیندا، مشروطه‌نین ساحلی قوه‌سی اولموش "مجاهدلی" خلع سلاح ائتمکله، مشروطه انقلابینی ایشده و عملی شکیلده بوغدولار و سؤزده، اوزدن ایراق، مشروطه حکومتی قوردولار و رضاخان کیمی ساوادیسز، قاراسوران قازاق و اینگیلیس نؤکری اولان بیر قولدورو ایش باشینا گتیره‌رک، مشروطه شعارایله، مشروطه انقلابینین ثمره‌لریندن، تام عکس جهته‌ده، اینگیلیس و آوروپا ایمپئریالیستلرینین خیری جهته‌ده، استفاده ائتمه‌گه باشلادیلار. داها دوغروسو، مشروطه انقلابینین ایران میللتلرینه میللی حقوق و ثرمه‌لی اولماسی هدفینین تامامیله عکسینه و ضدینه اولاراق، فارس شووونیزمی سیاستینی ایران حکومتلری و رضاخانین اساس سیاسی آناخطی ائتدیلر، بیر صورته‌ده کی، او زامانا قدر ایران حکومتلرینین داخلی سیاستینده فارس شووونیزمی دؤولتین رسمی سیاستی اولمازدی. پهلوی سولاله‌سی ایش باشینا گلندن فارس شووونیزمی علم و حیاتین بوتون ساحه‌لرینده رسماً ایشه دوشوب، تطبیق اولدو و حاکم مؤوقع توتدو. بو زاماندا فارس‌لاردان باشقا ایران میللتلرینین هامیسی‌نین دیل و ادبیاتی دؤولت طرفیندن قاداغان اولدو، سیخیشدیریلیب فشار آلتینا قویولدو، محدودلاشدی، چیچکلنمه‌سی دایاندیریلدی. حالبوکی، او زامانا قدر میللی دیل و ادبیاتلار دؤولتلر طرفیندن حمایه اولونماسایدی‌دا، اونلارین ضدینه سیاست یورودولمزدی.

مختلف علم ساحه‌لرینده اولدوغو کیمی، تاریخ ساحه‌سینده‌ده فارس شووونیزمی طرفداری اولان عالیم‌لر میدانا گلدی. بو ایران عالیم‌لری آوروپا عالیم‌لرینین قدیم شرق تاریخی باره‌ده کی فیکیرلری و یازیلارینی فارس شووونیزمی نقطه نظریندن آراشدیریب یازماغا و کیتابلار تألیف

ائتمه گه باشلادیلار. بو تاریخ کیتابلارینین بیرینجی و ان اهمیتلی سی حسن پیرنیا (مشیرالدوله) نین اوچ جیلدلیک "ایران باستان" اثریدیر. بو اثرده، آوروپا تاریخچیلرینین عکسینه و فارس شووونیزمینین ایسته گینه اساساً، هئچ بیر سند و دلیل اولمادان، بئله بیر ادعا ایره لی سورولموشدور کی، بو گونکو ایرانین هر یثری و او یثرلرین خلقلری قدیم دؤورلرده آریایی نژاد اولموشلار، او جمله دن بو گونکو آذربیلر، قشقاییلر، همدانلیلار، تورکمنلر یاشایان اراضینین ساکینلری تورک دیللی دئییل، هند - آوروپا دیللی اولموشلار. بو دیللسیز ادعا یا گؤره بو گونکو تورک دیللی آذربایجان اهالیسی، گویا، قدیم زامان و اصلینده آریایی نژاد، کؤک اعتباریله فارس و عمومیتله هند - آوروپا دیللی اولموشلار و سونرالار تورکلر، شرقدن آخاراق، بو یثرلرده یورد سالمیش و بو یثرلرین فارس اهالیسینی تورکلشدیرمیشلر.

بو قورو - بوش ادعا یا اساساً، فارس شووونیست تاریخچیلرین فیکرینجه گرک آذربایجان، کردستان، بلوچیستان، تورکمنیستان و قشقاییلرین میللی دیللری آرادان گئتسین و اونلارین یثرینی فارس دیلی توتسون. بیر صورتده کی، بو تاریخچیلرین بو سندسیز ادعالاری دوز فرض ائدیلسه ده، بو میللتلرین بو گونکو دیلرینین آرادان گئتمه گه محکوم اولماسینا دلیل اولایلمز.

حسن پیرنیادان سونرا بیر سیرا تاریخچیلر قدیم ایران، ائله جه ده آذربایجانین قدیم تاریخی باره ده اثرلر یازمیش و یازیرلار. بوتون بو اثرلرده، بیر قایدا اولاراق، دلیل سیز و مدرکسیز مادلار و پارتلار (اشکانیلر) آری نژاد گؤسته ریلیر و قدیم آذربایجان اهالیسینین فارس و یا اونا یاخین دیللی اولدوقلاری ادعا اولونور.

سروان کاویانپور "تاریخ عمومی آذربایجان" اثرینده، سید اسماعیل وکیلی "آذربایجان پیش از تاریخ و پس از آن" اثرینده، پروفوسور مهرین "تاریخ ارمنستان" اثرینده، آرتور کریستن سن "ایران در زمان ساسانیان" اثرینده، دوکتور پرویز ناتل خانلری "تاریخ زبان فارسی" و باشقا اثرلرینده، فرانسالی عالیم قیرشمن "ایران از آغاز تا اسلام" اثرینده، دوکتور محمد جواد مشکور "پارتیها یا پهلویان قدیم" اثرینده مادلار و پارتلارین آری نژاد اولماسینی قطعی و دلیل احتیاجی اولمایان بیر حقیقت کیمی گؤسته ریرلر. حالبوکی، واقعیت بونون تامامیله عکسینه اولموشدور. چونکی تاریخین گؤسترديگینه گؤره، التصاقی دیللی و اورتا آسیادان گلمه ائللر، خلقلر و طایفالار اوچ مین ایل آریالاردان قاباق منطقه میز، او جمله دن آذربایجاندا اساس خلقلر، یاشایانلار اولموش و آریالارین گلمه سینه قدر اؤزلری مختلف دؤولتلر قوروب حاکمیت ائتمیشلر. بو التصاقی دیللی خلقلر، (آریلر) ایران فلاتینا گلدیکدن سونرادا، مختلف دؤورلرده اورتا آسیادان گلن تازا تورک آخینلاری ایله گوجلنمیش و تاریخ بویو همیشه آریلرله بیرلیکده ایرانین معین یثرلرینده اولموش و آریلرله، او جمله دن فارسلار، کوردلر، بلوچلار، گیلکلر و... ایله بیرلیکده قارداش کیمی یاشامیشلار. سید اسماعیل وکیلی "آذربایجان پیش از تاریخ و پس از آن" اثرینین ۵۲ - نجی صحیفه سینده "انتشار آریانها در نجد ایران" بؤلومونده "اویستا" کیتابیندان ۱۶ اولکهنین آدینی گؤسته ریر کی،

آریانلار ایرانا گلنده او یئرلرده یورد سالیب قالمیشلار. بو یئرلر بو گونکو خراسان، فارس، مرو، افغانستان و هندوستانین شمالی قسمتلریدیر کی، آذربایجاندا چوخ اوزاق منطقه لردن عبارتدیرلر و آذربایجانا و یا اورایا یاخین بیر یئرین بئله آدی اونلارین داخلینده یوخدور.

لاکین بو واقعیتیه باخمایاراق، سید اسماعیل وکیلی اثرینین ۴۷ - نجی صحیفه سینده بئله یازیر: «آریالارین ان اؤنملی قوملاری مادلار (میدیالار)، پارسلار و پارتلاردان عبارت ایدیلر. بو اوچ قوم تاریخی دؤورلرده بؤیوک دؤولتلر قورموشلار».^۱ وکیلی و باشقا چاغداش ایران تاریخچیلرینین اساسلاندیقلاری اساس منبعلردن بیر ر. قیرشمن اثریدیر. فرانسالی تاریخچی ر. قیرشمن، فارسجا یا ترجمه اولونموش اثرینده، بو تاریخچیلرین تامامیله عکسینه اولان فیکیر یوروتموشدور. دوغرو دور کی، ر. قیرشمن اثرینین ایکینجی فصلینده «ورود ایرانیان» باشلیغی آلتیندا آریالارین م. ق. بیرینجی مین ایللیگین اوللرینده ایران فلاتینا آخماسی جریانینی قسماً مبالغه لی، تله سیک و اونون اوسلوبونا اویمایان شکیلده بئله یازیر:

«گلن دؤرد قیرن مدّتینده اونلار (آریالار م.) یئرلی و اصلی قومو آرادان آپاریب، اؤزلرینه اؤزل مدّتی برقرار ائتدیلر».^۲ لاکین بلافاصله سونراکی صحیفه ده ر. قیرشمن یازیر: «هله لیک غیر - ممکن دور کی، بوگئیشلنمه و یایلمانین (آریالارین ایراندا یایلماسی م.) تاریخی یازییا گئیرمک، اونا گؤره کی، قاینقلار و منبعلر اولدوقجا آز و داغینیقدیر».^۳

ر. قیرشمن "ین بو سؤزلری بوتون ایران، او جمله دن آذربایجاندا عایدیر. گؤرون دوگو کیمی ر. قیرشمن دن استفاده ائتمیش چاغداش ایران تاریخچیلری اونون بورایا قدرکی فیکیرلرینی اساس گؤتوروب اونا اساسلانیب و سونراکی فیکیرلرینی، صرفه لرینه اولمادیغی اوچون، آتمیشلار. ر. قیرشمن "اؤز اثرینین سونراکی، "ماد بیرلیگینین یارانماسی" بؤلومونون اولینده منطقه میزه تازا گلمیش آریانلارین آذربایجانداکی یئرلرینی هم اورمو گؤلونون غربی، (پارسوا، پارسوالارین یئری بورا اولمامیشدیر. سونرا گؤره جه بیگ)، همده، اونون فیکرینجه آریایی مادلارین یئرینی اورمو گؤلونون جنوب شرقیسی و همدانا یاخین منطقه لر قید ائدیر و بئله لیکله یا ۱۵۰۰ - ۲۰۰۰ ایل آریالارین ایرانا گلمه سیندن اول آذربایجان و همدان اراضی سینده مؤوجود اولموش و حاکمیت قورموش قوتتی، لولوبی و مانالیلار اصلاً اولمامیش و یا آریالارین گلدیگیندن سونرا ایلک دؤرد عصر بویوندا آریانلارین داخلینده ارییب آرادان گئتمیشلر. لاکین ر. قیرشمن "اثرینین سونراکی صحیفه سینده "مانا" لارین وارلیغی و منطقه ده اهمیتلی قوه یه مالک اولمالاری و آریالارین مقابله یه مقاومت گؤسته ریب، اونلاری اؤز یئرلریندن قوماسینی قید ائدیر. ر. قیرشمن اورمو گؤلونون

* ۱ - وکیلی. جلد ۱. ص ۴۷.

۲ - ر. قیرشمن. ص ۶۹.

۳ - ر. قیرشمن. ص ۷۰.

اطرافى منطقه سیندن دانیشاراق یازیر: «بو ناحیه داخلینده، اورمو گؤلونون جنوبوندا "ماننا" اولکه سی واریدی کی، تازا کردستانین بؤیوک حیصه سینه شامل ایدی و اورا بیر اولکه ایدی کی، ساکینلری آسیانی (اورتا آسیادان گلمیش و دیللری التصاقی اولموش او زامانکی منطقه میزین خلقلرینه وئریلمیش آد. سونرا گۆره جه ییک) ایدیلر و آریالارین یایلماسینین قاباغینی آلماق اوچون کفایت قدر گوجلوا ایدیلر.»^۱ دئمک آریالار، اویستادادا اولدوغو کیمی، همدان و آذربایجانین اطراف یئرلرینی توتموش قوتتی، لوللوبی و ماننا تورپاقلاریندا گۆز تیکه رک، شاید اورایا هجوم ائتمیشلر، لاکین بو خلقلرین گوجلو مقاومتی مقابلینده همدان و آذربایجان تورپاقلارینی ترک ائدیپ جنوبا دوغرو گئتمیشلر. ر. قیرشمن بو باره ده یازیر: «بئله نظره گلیر کی، پارسلارین ایرانین شمال غربینده قالماسی اوزون سورمه میشدیر. اونلارین اورادان کۆچمه سی یا آسوریلرین عملیاتینین نتیجه سی و یا اورارتولارین و یادا باشقا قبیله لرین فشاری نتیجه سینده عمله گلمیشدیر.»^۲ ر. قیرشمنین فیکیرینین قیساسی اوندان عبارتدیر کی، آریالار آذربایجانا یا گلمه میش و یا گلدیکلری تقدیرده، گوجلو ماننالیلار، قوتتی - لوللوبی لرین مقاومتی نتیجه سینده اورانی ترک ائدیپ جنوبا گئتمک مجبور ایتینده اولموشلار.

یئری گلمیشکن ر. قیرشمنین "شکیل ۲۱" ده کی نقشه سی باره ده نچه سۆز دئمک لازیمدیر. قیرشمن اۆز نقشه سینده "قوتیلرین" یئرینی بوگونکو کردستان و اربیله یاخین، و لوللوبیلرین یئرلرینی ایسه کردستانین جنوبو و لرستانین شمالی گۆسترمیشدیر. بئله لیکله ده ماننا حکومتینین اساسلاندیغی خلقلر و اونلارین یاشادیقلاری یئرلر قارانیقدا قالمیش و نجه دئیرلر ماننا حکومتی هاوادلان آسیلی قالمیشدیر. بو یئرلر نقشه ده بوشدور. ماننا حکومتی خلقسیز یارانما بیلمزدی و آریالارین مقابلینده دایانیب اونلاری قوو و ماقدان عاجز اولاردی. قیرشمنین سهوی اوراسیندا اولموشدور کی، قوتتی و لوللوبیلرین مرکزینی اورمو گؤلونون جنوبو و جنوب غربینی گۆسترمیشدیر. حقیقتده ایسه، یئرینده گۆره جه گیمیز کیمی، قوتتی - لوللوبیلرین اصیل یئرلری اورمو گؤلونون جنوبو، جنوب شرقی، همدان طرفلری و اورمو گؤلونون آزجا جنوب غربی، یعنی بو گونکو کردستانین بیر قسمتی اولموشدور.

هر بیر شووونیستی و قاتی ناسیونالیستی فیکیر بیر میللتین اوستون توتولاراق شیشیریلمه سی و باشقا بیر میللت و یا میللتلرین اونودولوب ازیلمه سی و میللی حقوقلاردان محروم ائدیلمه سی دئمکدیر. یوخاریدا گۆستریدیگیمیز شووونیست تاریخچیلر ده ده وضعیّت بئله دیر. اونلار فارس میللتینی اساس گۆتوروب شیشیردیر و قالان بوگونکو ایران میللتلرینی، فارسلا رین خیرینه اولاراق، هر جور میللی حقوقدان، حتّی وارلیقدان و تاریخدن محروم ائدیرلر. بو تاریخچیلر تاریخ

۱ - ر. قیرشمن. ص ۸۹

۲ - ر. قیرشمن. ص ۸۹

بویو فارسلاری، عمومیتله آریالاری گؤرور، اونلاری اوستون توتوب اؤیره‌نیر و قالان میللتلری و بیرینجی نؤوبه‌ده تورک میللتینی گؤرمور و گؤرمک‌ده ایسته‌میرلر. حالبوکی، میلاددان ۱۰۰۰ ایل اؤلدن اورتا آسیا و منطقه‌میز یاخین شرقده، او جمله‌دن ایراندا اوچ دسته میللتلر: تورکلر، سامیلر و آریالار اولموش، هر بیرینی خصوصی تاریخه مالک اولاراق مدنیت قورموش و بوتون تاریخی حادثه‌لرده فعال اشتراک ائتمیشلر. بو اوچ میللتدن بیرینی گؤرمه‌دن، اونو گؤرمه‌مزلیگه و وراراق، منطقه‌میزین تاریخی حادثه‌لرینی آراشدیرماق اولماز. بو میللتلرین بیرینی گؤرمه‌دن منطقه‌میز و اونون میللت‌لرینین تاریخی تحقیق ائتمک بیر طرفلی، سهو و شووونیزمین طلب ائدیگی نتیجه‌دن باشقا هئچ نه وئرمز. منطقه‌میزین تاریخی بو اوچ دسته میللت ال - اله وئره‌رک یاراتمیشلار، اونو اؤیرنمک‌ده بو اوچ دسته میللتی مطلق اولدقلاری کیمی، تاریخی حادثه‌لرده اشتراک ائدیقلری و فعالیت گؤستریدیقلری قدر، ایستر مثبت، ایسترسه منفی شکیلده اؤیرنمک و عکس ائتدیرمک ضروریدیر. بونسوز منطقه‌میزین و اونون میللتلرینین واقعی و دوزگون تاریخی میدانا چیخارتماق ممکن دئییلدیر. معین سیاسته لازیم اولان تاریخ اویلدورماق دئییل، تاریخی حادثه‌لری، اولدوغو کیمی اؤیرنمک و آچیب گؤسترمک لازیمدیر. لاکین تأسفله اولسون کی، یوخاریدا آدلارینی چکدیگیمیز تاریخ‌چیلر و اونلارکیمیلر اؤز یازیلاریندا بیر طرفلی حرکت ائتمیش، تورکلری گؤرمه‌میش، بوتون تاریخی حادثه‌لری آریالارین آدیله باغلامیشلار. بونلارین یازیلاریندا سانکی تورک آدلی بیر میللت و یا میللتلر اورتا آسیادا و منطقه‌میزده هئچ بیر زامان اولمامیشدیر. بو تاریخ‌چیلر بوگونکو تورکلرین باشقا آدلا آدلانمیش اولو بابالارینی دا آریایی نژاد قلمه وئیرلر. بو تاریخ‌چیلر، پیرنیا کیمی، قدیم دؤورلرده تورکلرین وجودونا اعتراف ائتمک مجبوریتینده اولدوقدا، اونلاری جئیحون - سئیحون چایلاری و آرال گؤلونون شرقینده، اولدوقجا اوزاق یئرلرده گؤسته‌ریر و بوندان غربده، بوگونکو اورتا آسیادا، خزرین شرقی، شمالی، غربی و اورالین شرقی و قارادنیزین شمالیندا، ایران و آذربایجاندا اونلارین اولمالارینی قطعی شکیلده رد ائدیپ دانیرلار. بوتون قدیم یونان و روم تاریخ‌چیلرینین یازدیغینا گؤره ساکالار (ایشغوزلار) تورکلرین اولو بابالاری اولموش و اورتا آسیا و جئیحون - سئیحون چایلاریندان توتموش اورال داغلارینا قدر و خزرین شرقی، شمالی و غربینده یاشامیشلار. لاکین بوتون بونلارا باخمییاراق سید اسماعیل وکیلی اؤز اثرینده بئله یازمیشدیر:

ساکالار دؤیوشکن خلق ایدیلر و چوخ حاللاردا گرجستان، آران و آذربایجان تورپاقلارینا هجوم ائدردیلر ... ساکالارین دیلیندن قالمیش کلمه‌لر "ساکا" و "آسی" دیل‌لرینی تانیماق اوچون اؤرنک‌دیر کی، هر ایکی دسته ایرانلی دیللی ساییلیرلار.^۱

اولاً ساکالاردان قالان بوتون ائل و شخص آدلاری تورک سؤزلریدیر و بیز بو بارده‌ده یئرینده

گئیش دانیشاجاییق. ایکینجیسی

"ساکالار" لا (تورکلرین اولوبابالاری)

"آسی" لری (بوگونکو آستینلرین اولو

بابالاری) بیر یئر ییغماق چوخ

قیریه دیر، چونکی اکثر تاریخی و

دیلمچی عالیملرین فیکرینه گؤره

بیرینجیلر تورک، ایکینجیلرایسه

آریایی نژاد اولموشلار.

[ش - ۱] ایلام خطینین ایلمک دؤورو،

هیروقلیف دؤورو نمونه سی

آقای وکیلین سؤزونون قیساسی

اوندان عبارت دیر کی، "ساکالار" آریا

نژادیندان اولموش و دیللری ایرانی، یعنی هند - آروپایی دیللردن اولموشدور. بو فیکر تورکلری

کئچمیش تاریخ صحیفه سیندن سیلمکدن باشقا بیرشئی دئییلدیر. بیز یئرینده ساکالار باره ده اطرافلی

شکیلده دانیشاجاییق. طبیعیدیر کی، بئله دنیا گؤروشو و شووونیستی باخیشلا یازیلیمیش آذربایجان

تاریخلری نئجه اولاجاقدیر.

بو وضعیتی مشاهدده ائدن آذربایجان آیدینلاری سوسوب باخا بیلمز دیلر. ایلمک دفعه اولاراق،

شمسی ۱۳۲۴ - نجو ایلمده آذربایجان خلقینین ائل سئور ایگیت اوغلو فریدون ابراهیمی، ایراندا

آذربایجانین قدیم تاریخی باره ده یئرلی اثر یازدی. بو اثرین یازیلماسیندان اللی ایله یاخین کئچیر.

بو مدّته تاریخ علمی اینکیشاف ائتمیش، منطقه میزده عمله گلیمیش علمی قازینتی ایشلری چوخلو

تاریخی حقیقتلردن ابهام پرده سینى گؤتوروب، منطقه میزین تاریخینده بؤیوک کشفیاتا نایل

اولموشدور. خصوصیه قدیم آذربایجان تاریخی باره ده چوخلو قارانیق جهتلر ایشیقلا نئمیش، مبهم

و قارانیق دؤورلر قسماً آیدینلاشمیشدیر. بوتون بو دئدیکلریمیزی نظره آلاق قدیم آذربایجان

تاریخینی یئنیدن یازماق، مرحوم فریدون ابراهیمین یازدیقلارینی گئیشلندیرمک،

تکمیل لشدیرمک، قارانیق یئرلرینی آچیب ایشیقلا ندیرماق و عینی زاماندا بیر سیرا گؤستر دیگیمیز

تاریخی اثرلره و اونلارین مؤلفلرینه جواب وئرمک لازیمدیر. گؤرون دوگو کیمی بو ضرورت

گله جکده یئنه ده تکرار اولاجاقدیر، چونکی تاریخ علمی بیر یئرده دایانیب قالمامیشدیر. قدیم

آذربایجان تاریخینی معین فاصله لرده تکرار یازیب چاپ ائتمک ضرور یلیگی اوگونه قدر اؤز

قدرتینده قالا جاق دیر کی، آذربایجان تورپاقلاریندا گئیش، ده رین و هر طرفلی علمی قازینتی

ایشلری آپار یلسین و آذربایجان تاریخینی اولدوغو کیمی، باش وئردیگی کیمی، هر جور تعصبدن

اوزاق ایشیقلا ندیریب عکس ائتسین. سووئت بیرلیگی داغ یلیب، شمالی آذربایجان مستقل

اولدوقدان سونرا، اورادا اولان علمی دایره لر و مرکزلر و بؤیوک تاریخ متخصصلری آذربایجانین

اصیل تاریخینی ایشیقلا ندیرماق یولوندا بؤیوک آدیملار ائتمیش و آتماقدادیر.

□ □ □

گیریش

یوردوموز آذربایجان دونیانین ان گؤزل، ثروتلی و زنگین قدیم اولکهلریندن بیریدیر. بو خصوصیتلر ان قدیم دؤورلردن بورادا مدنیتین یارانماسینا امکان وئرمیشدیر. خلقیمیزین ایگیت و عالیم اوغلو فریدون ابراهیمی "آذربایجانین قدیم تاریخیندن" ادلی اثرینده بو بارهده بئله یازیر: «آذربایجان اراضی سینین طبیعتجه گؤزل و عینی زاماندا حیات اوچون موافق اولماسی، بورادا یاشایشین چوخ قدیمدن باشلانماسینا سبب اولموش و بیزیم اجدادیمیزین دقتینی جلب ائتمیشدیر. آذربایجان طبیعی و جغرافی موقعینه گؤره یئرکوره سینین ان گؤزل و زنگین حیصهلریندن بیرینی تشکیل ائدیر، اراضی سینین مختلف لیگی اقلیم شرایطینین مختلف اولماسینا سبب اولموشدور.

بورادا اکین چیلیک و باغدارلیق اوچون گئیش دوزلر اولدوغو کیمی، حیواندارلیق اوچونده گؤزل چمنلر، گؤزل زه میلر، مرگبات و سایره مئوه لر اوچون سوپتروپیک (رطوبتلی، یاغیشلی، معتدل هاوالی دنیز قیراغی) اقلیم شرایطی واردیر. آذربایجان چوخ قدیم زامانلاردان بوئوک، پارلاق بیر مدنیت اوچاغی کیمی تانینمیشدیر. آغ ساچلی قوجامان داغلاری، یاشیل مئشه لری، سرین بولاقلاری، سارماشیق کیمی اولکهلرین هر طرفینی دولاشان چایلاری زنگین بیر طبیعت یاراتمیشدیر.

داغلاریندا ده میر، مس، آلومینیوم، گوموش، قیزیل بسله ییب ساخلایان آذربایجان یانار داغلار و "قارا قیزیل" آدلانان نفت وطنیدیر. بورادا مختلف نؤوعلو حیوانلار، چوخ نادیر تاپیلان قوشلار مؤوجوددور، مئشه لرینده و چؤللرینده گؤزل قوشلاری، دنیز و چایلاریندا مختلف جینسلی بالیقلاری، چمنلرینده شفا وئرن گؤزل چیچکلری اینسانی واله ائدیر. بونا گؤره ده آذربایجان مصر کیمی قدیم و طبیعتجه گؤزل اولکهلر ایله مقایسه ائدیلمه، شبهه یوخدور کی، هئچ سهو ائتمیریک. اودلار اولکله سی آدلانان بو گؤزل آذربایجان تورپاقلاریندا بابالاریمیز چوخ قدیم زامانلاردان بری یاشاماقدادیرلار. بو عزیز تورپاق حاققیندا اونودولماز تاریخی خاطره لر وار.

آذربایجان اراضی سینین عینی زاماندا جنوب اولکهلر ایله شمال اولکهلر ایله آراسیندا آپاریلان اقتصادی، سیاسی مناسبتلر مرکزی اولماق اعتباریله، چوخ اهمیتلی اولموشدور. بو موقعیت اولکهلرین مختلف و گؤزل طبیعی شرایطیله، آذربایجان خلقینین تاریخینی داها دا زنگین لشدیرمیش و مدنیت یارادان خلقلر آراسیندا بیزیم میللتیمیز اوچون چوخ عالی بیر مقام ایجاد ائتمیشدیر.^۱ طبیعتجه زنگین و اقلیم جهتدن دونیانین معتدل منطقه سینده یئرله شیب مناسب آب و هوا یا مالک اولان آذربایجان تورپاقلاری طبیعی شکیلده بوتون قونشولاریندان فرقلنمیش و اؤزونه خاص، هئچ یئرله باغلی اولمایان مستقل بیر اولکله اولموشدور. آذربایجان قفقاز و زاقیروس

داغلاری واسطه سیله شمال دان و غربدن، داغلیق اولدوغو جهتدن ایران فلاتیندان آیریلیر و شرقدن خزرله محدودلاشیر.

آذربایجان خلقی قدیم تاریخی دؤورلردن بو زامانا قدر گورجی، ارمنی، گیلک، تات، تالیش، لزگی، کورد و فارس خلقلریله قونشو اولموش، اونلارلا برابر تاریخی مرحله لری آرخادا بوراخمیش، اونلارلا بیرلیکده آغیر زامانلار و شاد دؤورانلار کئچیرمیشدیر. آذربایجان خلقی تاریخی بویو بعضی قونشولاریندان یاراماز ایشلر، حرکتلر و تحقیرآمیز عمللر مشاهدده ائدیپ سوسموشدورسادا، اونلارین اوزون مدّتی حاکمیتی آلتیندا یاشامیشدیرسادا، اؤز میللیتینی ایتیرمه میس، دیلینی الدن وئرمه میس، او میللتلره اویوشوب، اونلارین داخلینده اریمه میس. سونرا گؤره جه گیمیز کیمی، تاریخ بویو و حتّی تاریخدن قاباقکی دؤورلردن همیشه اورتا آسیادان گلن ائللر، خلقلر و قبیله لر مختلف سمترلردن گلیب، آذربایجاندا یورد سالیب قالمیشلار. آذربایجانین آب و هاواسی و اقتصادی وضعیتینین خصوصیتلری نتیجه سینده بو مختلف خلقلردن زحمتکش بیر خلق میدانا گلیمیشدیر کی، همیشه چالیشما و چارپیشمادا اولموشدور. ر. قیرشمن آذربایجان خلقینین بو خصوصیتینی قیسا حالدا بئله تصویر ائتمیشدیر: «نژادلارین قاریشماسی، سرت، لاکین عینی حالدا ساغلام آب و هاوا، بو منطقه نین حاصلخیز تورپاغیله گوجل و زحمتکش بیر سوی بئجریمیشدیر کی، او قدیم ایرانین بو ایالتینین گئیش لئمه سینه و اونون خوشبخت اولماسینا بؤیوک یاردیم ائتمیشدیر.»^۱

منطقه میزین یازیلی تاریخی اولاندان آذربایجان هئچ بیر اولکه و میللتین حیصّه سی و پارچاسی اولمامیش و هر جهتدن اؤزونه مخصوص اولکه و میللت اولموشدور. هجوم لار، خیانتلر، باسقین و تالانلار، اوردو کئشلیکلر ... نتیجه سینده آذربایجان معین دؤورلر اؤزگه دؤولتلر و میللتلره تابع اولموشدور، لاکین منلیگینی ایتیرمه میس و اؤزلوگونو قوروموشدور. تاریخ بویو روملار، عربلر، روسلار، و ... آذربایجان اودماق و بیر میللت کیمی اونو یوخ ائتمک ایسته میشلر، لاکین زامان کئچمیش و اونلارین اؤزلری روسوی اولموش و آذربایجانا کؤچموشلری و یا کؤچورموشلری بو میللت داخلینده ارییب، آسیميله اولاراق آرادان گئتمیشدیر. آذربایجانلی ایلک گوندن التصاقی دیللی و تورک سویوندان اولموشدور. تاریخ بویو مختلف دؤورلرده فشار، تضیق، عربلشدیرمه، فارسلاشدیرما، سورگون و یورودولموش تحقیرآمیز سیاستلره رغماً، او، نه اینکی آذربایجان تورپاقلاریندا اؤز میللی وارلیغینی محکم قورویوب ساخلامیش، حتّی ایرانین چوخلو یئرلرینده کؤک سالیب و بوگون بو اولکه ده اکثریت یاراتمیشدیر. اصیل تورکلردن اولان مختلف ائللر زامان - زامان گلیب آذربایجان و ایرانین مختلف یئرلرینده یئرلشمیش، قدیمدن بورادا اولموش تورک سویلاریله قایناییب قاریشمیش، بیرله شیب چوخالمیش و بوگون ایران جمعیتینین یاریدان چوخونو

*

۱- ر. قیرشمن، ص ۴.

تشکیل ائتمکده دیر. بو گون ایران تورکلرینین اساس قسمتی آذربایجان و اراضی جهتدن اورایا یاپیشیق زنجان، قزوین، همدان، اسدآباد، سونقور، ساوه، اراک، زرند، قیدار، شهرکرد ... ایالت و ولایتلرینده یاشاماقدادیرلار.

بوندان علاوه، آذری تورکلری ایرانین هر طرفینده داغینیق شکیلده یاشاماقدادیرلار. مثلاً خراسان ایالتینین چوخ یئرلری، او جمله دن مشهد شهری، دره گز، بجنورد، اسفراین، شیروان، سر ولایت، نیشابور و سایره یئرلرینده ایکی میلیوندان آرتیق آذری تورکو یاشاماقدادیر. تهران اهالیسینین شک سیز یاریدان چوخو، کرج بؤلوگو، جنوب و شرقده یئرله شن کندلرینین بیر مقداری تورکدورلر. اصفهان شهرینین جنوبوندا سمیروم و فریدن بؤلوگوندن باشلا یاراق تا خلیج فارس ساحیللرینه قدر قشقایی ائلی یایلاق و قیشلاق حالیندا یاشاماقدادیر. قشقایی ائلینین بیر قسمی قمشه، سمیروم، شیراز، ... کیمی شهرلرده اوتوراق حالدا یاشاماقدادیرلار. چوخو تخته قاپی اولموش خمسسه ائلینین اکثری تورکدور. کرمان شهرینین غربی داراب، ۷۵ کیلومتر جنوبوندا یئرله شن "سیرجانان" منطقه سینده تخته قاپی اولموش خمسسه ائللی یاشاییر. خمین شهرینین غرب طرفینده یئرله شن کندلرین اساس حیصه سینن آذری تورکلری تشکیل ائدیرلر. آذری تورکلری گیلاندا رشت و انزلی شهرلرینده، مازندرانین شهرلرینده، تورکمن صحرا و گرگان شهرلرینده یاشاماقدادیرلار. خوزستان ایلاملارین وطنی و مدنیت قوردوقلاری دیار اولموشدور. ایلاملارین قالیقلاری بو گونه قدر خوزستاندا یاشاییرلار. ایلاملارین باش کندی اولموش "شوش" شهرینین خارابالارینه عراق سرحدلری آراسیندا یئرله شن بیر سیرا کندلرده یاشایان و آذربجه نین بیر لهجه سینده دانیشانلار ایلاملار نسلیندن قالما دیرلار و اؤزلرینی اشکانی آدلاندیریرلار.

سرلشگر رزم آرانین باش وزیر اولدوغو زمانلار یازیلیمیش "فرهنگ جغرافیایی ایران" (ایرانین جغرافی سؤزلوگو) کیتابیندا ایرانین بوتون آبادلیقلارینین دیلی ده قید اولونموشدور. بو کیتابدان گؤرونورکی، ایران جمعیتینین یاریسیندان آزینی تشکیل ائدن آذری تورکلری ایرانین اکثر یئرلرینده مختلف ایران میللتلرینه بیرلیکده حیات سورمکده دیرلر. داها سونرالار، یعنی ۴۰، ۵۰ - نجی ایللرین تقریبی آمارینا گؤره بوگون ایران جمعیتینین یاریسیندان مطلق چوخونو آذری تورکلری تشکیل ائدیرلر.

بوگونکو ایراندا عمومیتله تورکلر و خصوصیه آذری تورکلرینین واقعیته داها یاخین سایلاری و یاشادیقلاری منطقه لر و یئرلری نظرده جانلاندیرماق و اونلارین باره سینده معین دقیق معلومات الده ائتمک اوچون شمسی ۱۳۲۶ - نجی ایلین آبان آییندا یازیلیمیش تبریزی محمدرضا شعارین "آذربایجانین دیلی باره ده بیر بحث" (بحثی درباره زبان آذربایجان) کیتابیندان معین بؤلومو عینی ایله نقل ائدک. تبریزی تورک اولان محمدرضا شعارین تورکلر و تورک دیلیله مخالف اولدوغو اوچون، اونون بو یازیلاری، شبهه سیز، ایران تورکلرینین سایی و یئرلری باره ده حقیقته اویغون ایلمک معلوماتلاردان بیریدیر. بونا گؤره ده اونلارین بورادا عینی ایله نقل اولونماسینی مقصده اویغون

بیلدیک. محمد رضا شعارین اشاره ائتدیگیمیز کیتابینین "فارس ادبیاتیندا تورک سؤزلری" بؤلومو بئله باشلانیر: «گئنیش اورکله، بیلمه مزلیگه وورمادان و عناد گوسترمه دن قبول ائتمک لازیمدیر کی، ایسلامدان بوگونه قدر اولموش بوتون شاهلیق سولاله لرینین: طاهریلر، صفاریلر، سامانیلر، غزنویلر، غوریلر، قاراخانیلر، دئیله میلر، (آل بویه و آل زیار، خوارزمشاهیلر، چنگیزیلر، هولاکوییلر، تیموریلر، فارس اتابکلری، آذربایجان اتابکلری، قارااقویونلولار، آغ قویونلولار و کرمان اتابکلری یاددان چیخمیشدیر.م)، صفویلر، افشاریلر، زندیه لر، قاجارلار و پهلویلرین هامی سیندا، یالنیز اوچ، دؤرد سولاله سیندن باشقا، هامیسی تورک دیللی اولموشلار. بو سولاله لر فارس مدنیتینین نین ترقیسی، شعر و ادبیات بازارینین رونق لئمه سی، یازیچیلار و عالیملرین تشویقی، اسکی و بو عصرده معمول اولان علملرین جانلاندیرماسی اوچون هر جور سعی گوسترمه لرینه باخمی یاراق، دیل لرینین تورک اولدوغونا گؤره، ایستر - ایسته مز چوخلو مقداردا تورک کلمه لری فارس ادبیاتینا گیرمیشدیر. بوندان دا علاوه، دیل باخمیندن بعضی ایران ایالتلری لهجه سینین ده ییشمه سی و حتی اراده ائتمه دن خلق کوتله لرینین دیلینین ده ییشمه سینه سبب اولموش و یا اونو تصدیق ائتمیشلر. بوگون ایرانین ۲۲ میلیون تقریبی جمعیتین یاری سیندن چوخونو، قطعی صورتده، تورک دیللی ایرانلیلار تشکیل ائدیرلر.

ایسلامدان سونرا ایلک یوز ایلیکلردن، بیزیم بوتون اجتماعی و مدنی ساحه لریمیزده تورک عنصر و نون تأثیری او قدر دیر کی، بوگون اولکهنین بوتون یئرلرینده، یوخاریدا اشاره ائتدیگیمیز کیمی، دقته لایق عده نین تورکجه دانیشماسیندان علاوه، فارس دیللی اهلینین دانیشیق لاری، رسمی و مذهبی یازیلاریندا اساساً مغولجا، جاغاتایجا، عثمانلیجا و سایره تورک کلمه لر گؤرونوب ائشیدیلیر و حتی اورایا قدر کی، تهران و شیراز لهجه لرینده ائله تورک کلمه لری ائشیدیریک کی، آذربایجاندا او کلمه لری تانیما ییرلار.

بونا گؤره ده تورک دیلینین ایرانلیلارین دیلینه تأثیری، یوخاریدا دئدیگیمیز کیمی، آذربایجانا مخصوص دئییل، بلکه اولکهنین تقریباً بوتون و یا اکثر بوجاقلارینا نفوذ ائتمیش و حتی اسکی اونملی کیتابلاردا، خصوصیه یثددینجی عصر دن بری ایرانلی عالیم لر طرفیندن یازیلیمیش "دره نادر"، "تاریخ معجم"، "عالم آرای عباسی"، "وصاف" آدیله تانیلمیش "ترجیه الامصار و ترجمیه الاعصار" کیتابی، "روضه الصفا"، "ناسخ التواریخ"، و یوزه یاخین باشقا علمی، ادبی و تاریخی کیتابلاردا ائله خالص و چتین تورکی کلمه لر واردیر کی، بوگون باخانلاردا تعجب و عبرت یارادیر.^۱

داها سونرا مؤلف فارس متلرینده ایشلنمیش بو اسکی و تمیز تورک کلمه لریندن بیر سیرا

نمونه لر و ئرميش و عيني زاماندا يوخاريدا گؤستردىگيميز سؤزلرينه آشاغيداكى اتك يازىنى علاوه ائتميشدير:

«ايرانيين تقريباً ان آباد و ان چوخ جمعيتلى اياالتلرى اولان شرقى و غربى آذربايجاندا علاوه، ائله جهده "دشت گورگاندا" يئرلهشن "گوموش تپه"، "گنبد قابوس"، "امچلى"، "حاجيلر"، "راميان" شهيستانلارى و بؤلوكلريندن باشقا، چوخ جمعيتلى بئش "خمسه"، "زنجان"، "ابهر"، "خرمدره"، "تاروم" شهرلرينين بوتون اهالييسيندن علاوه، آشاغيدا آدلارى گؤستهريلن يئرلرين ده اهالييسينين عادى دانيشيغى، تأسفله، توركجه دير:

"اراكين" بير قسمتى و اورايا تابع اولان "سرابند" و "بزچلو" كيمى بؤلوكلر؛ "خمين" شهيينه تابع اولان "كمرة" نين بعضى كندلرى؛ گيلان و مازندرانين "بهشهر"، "چالوس"، "شاهى"، "بندر پهلوى" و "آستارا" كيمى شهرلرين چوخو؛ مشهد شهيرينين بير قسمتى؛ خراسانين "بجنورد"، "دره گز" و سايره شهيستانلارى و اونلارا تابع اولان يئرلر؛ همدانين بير قسمتى و اونون اوچ قصبه دن باشقا؛ "مرادبك، مريانه، پيازكارلار حيصارى" بوتون اطرافى؛ اصفهانين حومه سى؛ يزددين اطرافى؛ فارسين قشقايلر ياشايان شهرلى و بؤلوكلى؛ تهرانا تابع اولان "شهريار"، "غار"، "كرج" و "لواسانات" كيمى يئرلرين چوخو؛ همدانلا قزوین آراسينداكى بوتون كنديستانلار و بؤلوكلر؛ قزوینين اطرافيندا اولان بوتون بؤلوكلر؛ قوم حومه سى؛ قوما قدر اولان "ساوه"، "زرنند"، "كهك"، "ولايتلى"؛ "كلخوران"، "فراهان".^۱

واقعته ياخين بو تقريبى معلومات توركلرين ايرانداكى سايبى و ياشادىقلارى يئرلر، شهرلر، منطقه، بؤلوك و كندلرى تقريباً نظرده جانلانديرير. الده اولان بو كيمى حقيقتلره اساساً قطعى دئتمك اولاركى، فارسلا و آذرى توركلرى او قدر بيرى - بيرينه قاريشيب بيرلشميشديرلركى، اونلارى اراضى جهتدن بيرى - بيريندن آيرماق ممكن دئييلدير.

ان قديم دؤورلردن ايراندا فارس و آذرى توركلريندن علاوه كوردلر، بلوچلار، عربلر، توركمنلر، گيلكلر، لرلاردا ياشاميش و ياشايبىرلار. ايران ايلك گوندن چوخ ميللتلى بير اولكه اولموش و بوگون ده چوخ ميللتلى بير اولكه دير. لاكين تاريخ بويو مؤوجود اولموش و بوگون ده اينكار ائديلمز بير واقعيت اولان بو چوخ ميللتلى ليك پهلويلر دؤورو، اينگيلىستان امپرياليزمينين رهبرليگى و ديكته سى ايله اينكار ائديلمه گه باشلادى و بيرعه ده تشوريسييلر فارسلاردان باشقا قالان ايران ميللتلى و اونلارين ديليني بيگانه، گلمه، كئچيجى، موقتى و آرادان گئتمه لى قلمه و ئرمه گه باشلاديلار. سيد احمد كسروى - تبريزين "حكماوار" قصبه سينده بير تورك روحانى اوغلو اولان كسروى يه گؤره، مغوللارين هجومونا قدر آذربايجانليلارين ديلى فارس كؤكلو "آذرى" ديلى ايدى و اوندان سونرا توركلشميشدير و بونا گؤره ده آرادان گئتمه ليدير.

داها سونرا اونون شاگردلری داهادا ایره‌لی گئدرک، یازدی‌لار کی، ۱۷ - نجی عصره قدر آذربایجانین اکثر اهالیسی فارس‌ایدی و اوندان سونرا تورک دیلی یاییلمیشدی. بو نظریه‌له اساساً ایران هیأت حاکمه‌سی فارس اولمایان میللتلری آنا دیل‌لرینده یازیب اوخوماقدان محروم ائتمیش، اونلارین زنگین میلی مدنیّتی و ادبیاتینی ازیب محو ائتمیش و اونلاری زورلا فارس دیلینده اوخویوب یازماغا، حتّی فارسجا دانیشماغا مجبور ائتمیشدی. پهلوی‌لر زامانی آذربایجانین ابتدایی مکتبلرینده کیچیک یاشلی آذری اوشاقلاری آنادیل‌لرینده - آذریجه دانیشدیقدان نقدی جریمه اولونوردولار.

بو سیاست، یعنی یالنیز فارسجا اوخویوب یازماق ایسلامی حکومت دؤورونده ایره‌لی سورولوب، اساسی قانونون ۱۵ - نجی ماده‌سینده حل اولدو. بوماده قرآن - مجیدین آچیق و آیدین آیه‌لری نین ایسلام میللت‌لرینین دیلی و میلی حقوق‌لارینی تأیید و اونون ایسلامی حکومتلر طرفیندن قورونماسینی تؤولوصیه ائدی. ایندی گؤرک آذربایجان تاریخی بو خلقین میلی وارلیغی، دیلی و وطنی باره‌ده نه گؤسته‌ریر. □ □ □

تاریخ قایناقلاری

هر بیر تاریخی حادثه‌نی اویرنمک اوچون آشاغیداکی قایناقلاردان استفاده اولونار:

- ۱ - حادثه‌نین چاغداشی اولموش اینسانلارین یازدیقلاری و کتیه‌لری.
- ۲ - یثر آلتی و یثر اوستوندن تاپیلان تاریخی اثرلر و سندلر.
- ۳ - تاریخی حادثه‌لرین چاغداشی اولمایان عالیم و یا تاریخ‌چیلرین آپاردیقلاری تدقیقاتلار و یازیب یاراتدیقلاری اثرلر. دیل، ائل، شخص و یثر آدلاری.
- ۱ - یوردوموز آذربایجانین ایسلاما قدرکی تقریباً دؤرد مین ایلیک تاریخینی یازماق اوچون، یوخاریدا اشاره ائتدیگیمیز منبعلرین ان اوْنملی سی یثر آلتی و یثر اوستوندن تصادف و یا علمی قازینتی‌لار واسطه‌سیله تاپیلمیش او قدیم اثرلر، یازی‌لار، کتیه‌لر و تاریخی اثرلر اولابیلر کی، بلاواسطه آذربایجان تورپاقلاریندان تاپیلمیش اولسون. بو قایناقلاردان مقصد معین تاریخی حادثه و یا حادثه‌لرین باش وئردیگی زامان یازیلمیش او تاریخی کیتاب، ادبی، بدیعی اثرلر و یا کتیه‌لرین اولماسیدیر کی، او حادثه‌لر و یا او دؤورون دیلی باره‌ده مستقیم شکیلده معلومات وئرسین و یا او حادثه‌لر زامانی تیکیلیمیش او بنالار، یارانمیش او هنری اثرلر، معیشت واسطه‌لری اولموش او قاب - قاجاق و مختلف شئیلردیر کی، حادثه دؤورو اینسانلارینین مدنیّت، یاشاییش طرز، هنری، بیلک و علم سوییه‌سی، دنیا گؤروشو، ایشی، ایش و سایطی و سایره‌سی باره‌ده فاکتیک معلوماتلار وئرسین.

بو نووع قایناقلار هر بیر تاریخی حادثه، ائله‌جه‌ده قدیم آذربایجان تاریخینی اویرنمک اوچون بیرینجی قطعی، سؤزسوز اساس سنددیر و باشقا قایناقلارین هئچ بیرسی اونو رد ائتمه‌گه قادر

دئییلدیر. لاکین بؤیوک تأسفله دئمه‌لی‌ییک کی، ایسلامدان اولکی قدیم تاریخیمیزی اویرنمک اوچون اساس اولان بو قایناق‌دان هله‌لیک چوخ آز الده واردير، چونکی یا او دؤورده یازیلیمیش تاریخی و بدیعی اثرلر اولمامیش و یا الده یوخدور، یادا او دؤورلرین امیرلری، حاکم دایره‌لری و شاهلاری طرفیندن قازیلیمیش کتیبه و یازیلار الده ائدیلمه‌میشدیر. تأسفله قید اولونمالیدیر کی، قدیم آذربایجان تاریخینی ایشیق‌لان‌دیرماغا بؤیوک کؤمک ائده بیلن نه قدیم بنالار قالیر، نه هنری اثرلر، نه معیشت آلتلری اولان قاب - قاجاق، تولید وسیله‌سی و باشقا بوکیمی شئیرلر مؤوجوددور، چونکی بونلارین اساس منبعی یئر آلتیدیر کی، اونون‌دا الده ائدیلمه‌سی دهرین علمی قازیتیلار واسطه‌سیله ممکن‌دور و تأسفله بو گونه قدر عمومیتله جنوبی آذربایجان و خصوصیه ماننا - ماد دؤولتی اراضیسینده رسمی و یا غیر - رسمی اساسلی دهرین علمی قازیتتی ایشلری و آرختولوژی تدقیقات آپاریلمامیشدیر. نه ماننا حکومتین یئرلری اولموش اورمو گؤلونون شمالی، جنوبو و قسماً غربی تورپاقلاری آراشدیریلیمیش، نه هشتری، مییانا و زنجان - قزوین تورپاقلاریندا قویلانمیش اثرلر و اونلارین یئرلری بللنمیش، نه ماد دؤولتین مرکزی اولموش همدانداکی بؤیوک دؤولتی قصرلر، سارایلار، بنالار... اوزه چیخمیش، نه همدان شهرین یئددی مختلف رنگده، بیر - بیریندن اوجا اولموش یئددی قالا دیوارین یئرلری بللنمیش، نه ده اورادا اولموش زردوشتیزمین ایلک آتشکده‌سی، طنطنه‌لی و زنگین معبدلریندن بیر - "آناهیتا" آتشکده‌سینین یئری معلوم اولموش‌دور. گوستر دیگیمیز بو تورپاقلارین و عمومیتله بوتون آذربایجانین هر بیر پارچاسی قدیم زنگین تاریخیمیزین بیر اثرینی اؤز قوینوندا ساخلاماقدادیر. مشهور فیرانسا تاریخ‌چیسی ر. قیرشمن یازیر کی، «بو گونه قدر ایرانین باشا - باش یئرلری باستانشوناسلیق تحقیقاتی باخیمیندن بکر و ال دییلمه‌میش قالیمیشدیر»^۱

اسکندرین شرقه دوغرو هجومو ایله علاقه‌دار یارانان آتروپاتئن حکومتینین، سلوکیلر، اشکانیلر و ساسانیلر دؤورو باش کندی اولموش "فراداسب = پرسپه" و یا "شیز = گنزاک" (بوگونکو تخت سلیمان) شهری قدیم آذربایجان تاریخینین تقریباً ایکی مین بئش یوز ایللیک تاریخینی اؤز قوینوندا ساخلاماقدادیر. ان قدیم دؤورانلاردان بو شهرده اولموش زردوشت دینین بؤیوک اساس، زنگین و قیرییه شئیرله بزیمیش "آذرگشنسب" معبدیندن تقریباً بیر آد قالیمیشدیر. بیر صورتده کی، بو و بو کیمی قدیم تاریخیمیزله سیخ باغلی یئرلریمیز علمی دایره‌لرین نظارتی و رهبرلیگی آلتیندا علمی شکیلده قازیلمالی، اورالاردا دهرین آرختولوژی ایشلری آپاریلمالی و تاریخیمیز آیدینلاشمالیدیر. "تخت سلیمان"دا تقریباً اوتوز ایل اول آوروپالیلار طرفیندن آپاریلیمیش علمی قازیتتی ایشلری ناقص قالیمیش و الده ائدیلمن نتیجه‌لری ده بیزه بللی دئییلدیر.

۲ - قدیم آذربایجان تاریخینی اویرنمک اوچون ایکینجی اؤنملی قایناق او دؤورلرده آذربایجانلا

قونشو اولوب اونونلا سیاسی، اقتصادی، حربی و سایره علاقهلره مالک اولموش دؤولتلرین تورپاقلاریندا آپاریلیمیش علمی قازینتی ایشلری نتیجه سینده الده اندیلیمیش کتیبه لر، یازیلی سند و مدرکلر، دؤولت آرشیوی، شاهلار طرفیندن، اونلارین گؤردوکلری اؤز ایشلری باره ده یازدیریقلاری داش و یا ساخسی لؤوحه لر و یا کیتابلاردیر.

بو سند و مدرکلرده بیر سیرا حاللاردا مبالغه لر و کیچیلتمه لر اولسادا، اونلار سندی یازدییران شخص و یا شاهین، دؤولتین خیرینه اولسادا، اونلاردان مانا و ماد حکومتلریله ایلگیلی چوخلو تاریخی حقیقتلری اؤیرنمک اولور. بو مدرکلردن مثلاً محاربه لرین تاریخی، یثری، آذربایجان باشچیلاری و رهبرلرینین آدلاری، بعضی قالالار و شهرلرین آدی، موقعیتی و سایره سین، او دؤورکی آذربایجان اوردولارینین وضعیتی، قورولوشو، سلاحلاری، قهرمانلیقلاری، محاربه لرین نتیجه لری و سایره سین اؤیرنمک اولور.

بو تاریخی سند و مدرکلر آذربایجانین قونشولاری اولموش حکومتلر و دؤولتلرین تاریخینه حصر اولدوغو اوچون، آذربایجان حاققینداکی معلوماتلار یثری گلیمیشکن، او دؤولتلرله رابطه ده و ایلگیلی اولدوقدا یازیا و قیده آلمیشدیر، بونا گؤره ده بو سندلردن او زامانکی آذربایجانین داخلی وضعیتی، اجتماعی قورولوشو، ائتیک خصوصیتلری، دؤولت ترکیبی، خلقین مدنییتی، اقتصادی، علمی، هنری، صنعتی و سایره سی باره ده، بعضی حاللار استثنا اولماقلا، اهمیتلی و اساسلی معلومات الده ائتمک اولمور.

بو جهتدن قدیم سومئر، اککد، بابیل، ایلام، مصر، آسور، اورارتو، هخامنیش، ساسانی ... حکومتلرینین یثرلرینده، هابئله سوریه، فلسطین و سایره یثرلرده عمله گلیمیش قازینتی ایشلری و آرخئولوژی تحقیقاتلار و او دؤولتلردن قالان تاریخی اثرلر دقته لایق دیر. بو گونه قدر قدیم آذربایجان تاریخینی یازانلارین اساس قاینالاریندان بیر یهمین کتیبه لر، سند و مدرکلر و کیتابلار اولموشدور. بیزده بونلاردان، اساس منبع کیمی، فایدا لانیشیق. بو مدرکلرین اصلینین آنا دیلیمیزه کامل شکیلده ترجمه اولونماسی و اونلارین اؤز تاریخچیلریمیزین اختیاریندا قویولماسی میلی وظیفه لردن بیریدیر.

۳ - قدیم تاریخیمیزی اؤیرنمک اوچون اوچونجو منبع قدیم یونان، روم، آسوری، ارمنی و سایره تاریخچیلرینین اؤز لریندن اولکی حادثه لر باره ده آپاردیقلاری تحقیقات و یازدیقلاری اثرلر دیر. مثلاً هئودوتون ماد شاهلاری، هخامنیش شاهلاری و ... باره ده وئردیگی معلوماتلار. بو اثرلر ایستر هئودوت، ایسترسه باشقا اونون کیمی قدیم تاریخچیلرین اثرلری بعضاً افسانه لرله قاریشمیش اولسادا، بعضیلرینده غرض، شیشیرتمک و یا اکسیلتمک اولسادا، یئنه ده اهمیتلی و اساسلی منبعلردن بیریدیر. لاکین قید اولونمالیدیر کی، بو مؤلفلرین هامی سینین یازدیقلاری عینی درجه ده دوزگون و قابل اعتماد دئییلدیر. بو جهتدن قدیم آذربایجان تاریخی اثرلریندن چوخ آزی بیزه گلیب چاتمیشدیر. ماد دؤورو، هخامنیشلر و اشکانیلر دؤورلری اثرلری ساسانی شاهلاری

طرفیندن بیلە - بیلە و یا اهماال کارلیق سایه سینده آرادان گئتمیشدیر. بو قدیم تاریخچیلرین اثرلرینی تام شکیلده اسیللریندن آنا دیلیمیزه چئویریب، تاریخچیلریمیزین اختیاریندا قویماق واجب میلی وظیفه لردن دیر. میلاددان قاباق I و II عصرلردن ایسلاما قدرکی یوز ایلیکلر باره ده، شمال و قسماً جنوبی آذربایجان تاریخی حاقدان آذربایجان مؤلفلریندن "موسا کالانکایتوکللو" و سایره نین، هابئله ارمنی و گورجو منبعلری دفته لایق دیر. بوتون اثرلرین بوگونکو آذری دیلینه چئوریلیب، چاپ اولماسی تأخیره سالینماز وظیفه لریمیزدندیر.

۴ - میلی تاریخیمیزی اویرنمک اوچون تازا و ان اؤنملی قایناقلاردان بیر ده آوروپا، کئچمیش شوروی، آمریکا و سایره نین تاریخچی عالیملرینین علمی اثرلر و قازینتی لار نتیجه سینده الده ائدیلمیش سندلره اساساً یازیب، یاراتدیقلاری تاریخی اثرلریدیر. میلادی اون دوققوزونجو عصردن باشلا یاراق فرانس، آلمان، اینگیلیس، روس و آمریکا علمی هیأتلری یاخین شرقین مختلف یئرلرینده، قدیم مدنیت مرکزلرینده علمی قازینتی ایشلرینه باشلایب زنگین تاریخی معلومات الده ائده رک، قدیم شرق خلقلری، او جمله دن آذربایجان خلقی تاریخیندن چوخلو قارانیق جهتلری ایشیقلا ندیر دیلار، بو خلقلرین تاریخلرینین اساس و دوزگون ایسکیلتینینی قورماغا زمینه یاراتدی لار. دوغرو دورکی، بو معلوماتلار دایدا هله دومانلی، مبهم و قارانیق جهتلر و مسئله لر آزدئییلدیر، لاکین بو گونه قدر الده ائدیلمیش معلوماتلار اساسیندا آیدینلاشان جهتلرده هئچ بیر شک و شبهه یئری یوخدور و شبهه سیز قارانیق و مبهم جهتلرده گله جکده خلقلین اؤز عالیملری واسطه سیله آپاریلاجاق علمی قازینتی و آرختولوژی تحقیقات ایشلریله تامامیله آیدینلاشاجاق و تاپیلان اثرلر اؤز میلی موزه لریمیزده ساخلانیلاجاق دیر.

تأسفله قید ائتمک لازیمدیر کی، قدیم تاریخیمیز ساحه سینده، شمالی آذربایجانین بیر نئچه تاریخچی عالیمینی چیخماق شرطیله، رحیم ریسنیا کیمی متخصص تاریخچی عالیمیمیز چوخ آزدیر. گنج تاریخچیلریمیزی بو ساحه یه یؤنلتمک ضروری و لازیمدیر. بونونلا برابر یوخاریدا گوستر دیگیمیز فیرانسیز، آلمان، دانمارک، کئچمیش سووئتلر بیرلیگی، آمریکا، اینگیلیس و عمومیتله آوروپا تاریخچیلرینین قدیم شرق تاریخی باره ده یازیب یاراتدیقلاری اثرلری اسیللریندن آنا دیلیمیزه چئویریب گنج نسلیمیزین اختیاریندا قویماق تأخیره سالینماز میلی وظیفه لردن دیر. آوروپا تاریخچیلری یاخین شرقده قازینتی ایشلری نتیجه سینده الده ائدی کلری تاریخی مدرک و سندلری اؤز میلی موزه لرینده ساخلاییرلار. بو اثرلری دقیق اویرنمک و شکیللرینی چاپ ائدیب تاریخی اثرلر کیمی یایماق لازیمدیر.

۵ - ایسلام دؤورو تاریخچیلرینین یازدیقلاری تاریخی اثرلرده قدیم آذربایجان تاریخینی اویرنمک ایشیده معین درجه ده فایدا لیدیر.

بو اثرلرین اساس منبعی اولان ساسانی سولاله سی تاریخی و ساسانی دؤورو اثرلرینین ایسلام

دؤورو عربجه یه ترجمه سی اولموشدور. نظره آلاق کی، ساسانی شاهلاری اشکانیلرله دشمن و مخالف ایدیلر و نتیجه ده قدیم تاریخی اثرلری آرادان آپاریب، اونو ایسته دیکلری کیمی تحریف اولونموش، یالنیش و افسانه وی شکیلده یازمیشلار، بو اثرلرین مضمونو حقیقتدن، اساس اعتباریله، اوزاقدیر. بونا گؤره ده بو اثرلردن یوخاریدا اشاره ائتدیگیمیز ۱ - ۲ - ۳ - ۴ نؤمره لی قایناقلارلا ایلگیلی و اونلارلا اویغون و موافق گلدیکده استفاده اولونمالیدیر. قید ائتمک لازیمدیر کی، ایسلام دؤورو تاریخی لرینین بعضیسی ساسانی دؤورو قایناقلاریله کفایتلنمه یه رک، قدیم یونان، هند، آسوری و سایر قایناقلاردان دا یارارلانمیشلار. شبهه سیز کی، بو کیمی تاریخچیلرین اثرلری بیرینجیلردن فرقله نیر و داها چوخ حقیقته یاخین دیر و بونا گؤره ده فایدالی و استفاده اولونمالیدیر. قدیم آذربایجان تاریخی قایناقلاریله ایلگیلی بو مسئله نی بیر داها قید ائدک کی، اصیل تاریخی منبعلریمیز هله ده وطنیمیزین تورپاقلاری آلتیندا قالماقدادیر. آرا - سیرا بو اثرلرین بعضیسی تصادوفی قازینتیلار نتیجه سینده الدهه ائدیلدیکده، مرموز اللر واسطه سیله آوروپا و آمریکا موزه لرینه آپاریلیر و شاید باشقالارینین تاریخی اثرلری کیمی گؤسته ریلیر. نظره آلاق کی، بو اثرلرین هر بیر قدیم تاریخیمیزین معین قارائلیق یئرلرینی ایشیقلا ندیرا بیلر، اونلارین بنالی کئشیگینده دایانماق هر بیر وطن پرور آذربایجانلینین بوجودور.

۶ - آذربایجان و عمومیتله ایران تورکلری عموم تورک دونیاسینین بیر حیصه سی، اونون شرقی بؤلومونو غربی حیصه سینه باغلایان بیر اولکه دیر. بو گون تقریباً بوتون تورک دونیاسی و میللتلری مرکز لرینده و تورکولوژی اوجاقلاریندا عموم تورک تاریخی باره ده هم ده رین علمی قازینتی ایشلری آپاریلیر، همده اونلاردان الدهه ائدیلمیش سندلر اساسیندا دقته لایق ده رین تاریخی علمی اثرلر قلمه آلینیر. بو تدقیقاتی اثرلر شبهه سیز بو و یا دیگر درجه ده آذربایجانین قدیم تاریخیه ایلگیلی دیر و معین درجه ده اونون قارائلیق یئرلرینه ایشیق ساچیر، اونا گؤره کی، بو اختاریشلار و اثرلرین هر بیر معین بیر تورک خلقی و میللتینین تاریخینه عاید دیر و شبهه سیز عموم تورک دونیاسینین دؤورلرینین ده معین درجه ده ایشیقلا نماسینا و هئچ اولما زسا، کانکرئت مسئله لرینین آیدینلا شماسینا کؤمک ائدیر. بونا گؤره ده مختلف تورک میللتلری عالیم لرینین تحقیقاتی اثرلری، آرخیولوژی ایشلری، میللی تاریخیمیزی اویرنمک اوچون ان اهمیتلی قایناقلاردان بیر کیمی، جدی ایزلنمه لی، اثرلری، الدهه اولونان معلوماتلاری، بوتون تورکولوژی منبعلرینین اثرلریله بیرلیکده، آنا دیلیمیزه چئوریلمه لیدیر.

تاریخی قایناقلاریمیزلا ایلگیلی بونو آرتیرماق گره کیر کی، ایستر آوروپا و آمریکا، ایستر سه یئرلی عالیم لر طرفیندن یاخین شرقین مختلف یئرلرینده آپاریلمیش علمی قازینتی ایشلری آوروپا و آمریکا عالیم لری طرفیندن اولدوقجا ده رین، اطرافلی، واقع بینانه و بیطرفانه علمی شکیلده آچیقلا نمیش و بو باره ده قیمتلی اثرلر یارانمیشدیر، لاکین کئچمیش رژیم دؤورونده شووونیزم و آریاییزم واسطه سیله بو اثرلرین ترجمه سینین قاباغی آلینمیش و حتی یئرلی عالیم لر طرفیندن

آپاریلیمیش علمی قازینتی ایشلرینین نتیجه‌لری اولجه آوروپادا و آوروپا دیل‌لرینده باسیلمیشدیر. (مثلاً مارلیک تپه قازینتیلاری) بو اثرلرده آذربایجان تاریخی باره‌ده دهرین و قیمتلی معلوماتلار واردیر. سون زامانلار بو اثرلر، بعضاً آریایی لشدیریلهرک، فارسجایا چئوریلیب، آراشدیریلیب چاپ اولور. بیز غربی آذربایجانین م.ق. ۳ و ۴ - نجو مین ایللیگه عاید "اره‌تته" مدنیتی‌نی بو ترجمه و آراشدیرمالاردان الدهه ائتدیک. بیزجه بو اثرلرین اورژینالدان آنادیلیمیزه چئوریلمه‌سی لازیم و ضروریدیر. □ □ □

□ دیل، ائل، شخص و یئر آدلاری

آذربایجان خلقینین میللی تاریخی‌نی اویرنمکده ان اهمیتلی، لازیم، بکر، دهرین، مباحثه‌سیز و قطعی منبع و سندلردن بیر ده میللی دیل، ائل، شخص و یئر آدلاری دیر.

□ الف - میللی دیل: هر بیر ابتدایی اینسانلار توپلومو فورمالاشماغا باشلادیغی زامانلاردان اولدوقجا ساده و ابتدایی شکیلده اولسادا، معین بیر انسیت واسطه‌سی اولان دیله مالک اولموشدور. بو دیل ابتدایی اینسانلار توپلومونون اقتصادی، جغرافیایی، مدنی و سیاسی وضعیتنی ایله علاقه‌دار تدریجله یارانمیش و زامان کئچیب، اقتصادی، سیاسی و مدنی دوروم اینکیشاف ائتدیکجه، اینکیشاف ائدیب تکمیل لشمیش، ده‌ییشمیش، ابتدایی اینسان توپلومو مین ایللر سوره‌سینده یاواش - یاواش ائل، قبیله، طایفا، ائل بیرلشمه‌سی، خلق و نهایت بللی بیر میللت شکلینه دوشدوکجه، دیل ده کامل و پیشکین حالا دوشموش، کلمه‌لری قسماً عوض اولموش و قایدالاری فورمالاشمیشدیر.

دئمک تاریخ بویو میللتین، انیش - یوققوشلار جریانیندا، زامان - زامان فورمالاشدیغی پروتسده دیل ده همیشه اونولا برابر، اونون انسیت واسطه‌سی کیمی، اوندان آیریلماز بیر واقعیت کیمی، اولموش، اونون اقتصادی، سیاسی، مدنی و شعورونون اینکیشافیه چیگین - چیگینه اینکیشاف ائتمیش، ساده‌دن مرگبه دوغرو، توپلومون بوتون احتیاجلارینی اؤده‌مه‌یه دوغرو گئتمیشدیر. بوتون بو تاریخی جریانلاردا دیلین ده سس قورولوشو قسماً ده‌ییشمیش، لئکسیک واحدلری قسماً آرخائیک له‌شیب سیرادان چیخمیش و بؤیوک حیصه‌سی، سس ترکیبی باخیمیندان، قسماً عوض اولموش و قیراماتیک قایدالاری کامل له‌شیب، بولورلاشمیشدیر.

بوتون بو حقیقتلر او دئمک‌دیر کی، بیر میللتین دیلینی اونون تاریخیندن آییرماق اولماز. میللتین تاریخی‌نی اونون دیلیله ایلگیلندیرمه‌دن اویرنمک لازیمی حقیقی نتیجه‌لری وئرمز. بیر تورپاق، اولکه و دیارین تاریخی‌نی، باشیندان گلیب کئچه‌نی دیلسیز اویرنمک اولار، لاکین بیر خلقین، بیر میللتین دقیق تاریخی‌نی، اونون میللی دیلی ایله علاقه‌لندیرمه‌دن اویرنمک اولماز، بئله بیر تشبث، ایستر - ایسته‌مز، اولکه و تورپاغین تاریخی‌نی اویرنمک اولار.

تاریخی حادثه‌لری اونلاری یاراتمیش اسکی طایفا و ائللرین دیلیله ایلگیلی آراشدیردیقدان،

قطعی شکیلده دئییه بیلریک کی، فلان دؤورلرده، فلان تورپاقلاردا یاشاییب یاراتمیش خلق، ائل و طایفا هانسی میللتدن اولموشدور، فلان مدنی اثر و یا مدنیّت هانسی میللت عاید دیر.

تاریخیمیزی میللی دیل ایله علاقه سیز آراشدیرماق سبب اولموشدور کی، بعضی متعصب تاریخچیلر ان قدیم دؤورلرده بو گونکو ایران اراضیسینده باش و ئرمیش حادثه لرین یارادانلارینی "آریا نژاد" گؤسته ریب، اونلاری "ایرانه وئجه" یه "ایران وئج"ه باغلا سینلار و ساکالاری، مادلاری و حتی کاسسیلری و شاید قوتتی و لولوبیلری ایران - آوروپا دیللی قلمه و ئرسینلر، حالبوکی، بو خلقلردن قالان لؤو حه لر و اثرلردن کیچیک دیل نشانه لرینی آیدینلاشدیردیقدا، تاریخی حقیقتلری تحریف ائدنلرین قاباغی آلینار و اصیل تاریخی واقعیتلر اوزه چیخار.

دیل، تاریخی حقیقتلری دوزگون و تحریف سیز آچیب گؤسترمه یین ان دوزگون و رئال وسیله و گوزگولریندن بیریدیر. دیل و اوندان قالان لئکسیک و قیراماتیک واقعیتلر نه تکجه تاریخی حادثه نین هانسی میللت و ائتنیک کؤکه عاید اولدوغونو قطعی شکیلده گؤسته ریر، بلکه تاریخی حادثه نی یارادان ائل و خلقلین اینکیشاف سوییه سی، مدنیّت، اقتصادی قورولوشو، دؤولت، حکومت، اوردو قورولوشو و سایره سینى قسماً گؤسته ره بیلر. دیل ماتریال لاری عینی کؤکلؤ میللت لرین یاراتدیغی آبیده و مدنیّتلری ده بیرى - بیریندن آیرماق اوچون ان دقیق وسیله لردن بیریدیر.

دئمک هر بیر میللتین تاریخینین اونون دیلی ایله ایلگیلی شکیلده اؤیره نیلمه سینین لازیم اولدوغو کیمی، میللی تاریخیمیزی ده میللی دیلیمیز - آذری تورکجه سیله باغلی شکیلده، اونون تاریخی اینکیشافی و ده ییشمه سیله علاقه دار اولاراق اؤیرنمک ضروریدیر. بو ایشده کتیه لر، لؤو حه لر، عمومیتله یازیلاری اوخوماق، شخص و یئر آدلارینی دقیق شکیلده آچیب، معنالارینی گؤسترمک اولدوقجا اهمیتلی و دقته لایق دیر. دیلین تاریخینی اؤیرنمک خلقلین تاریخینی اؤیرنمکله سیخ باغلی دیر. تعصب اولمازسا، تاریخی، دیل ایله علاقه دار، ان دوزگون و واقعی شکیلده، اولدوغو کیمی، اؤیرنمک اولار.

□ ب - ائل و شخص آدلاری: اولدوقجا طبیعی و عادى بیر حال دیر کی، بیر ائللین آدی، او ائللین باشچیلاری، رهبرلری، دینی رهبرلری، دؤولت و حکومت بؤیوک لرینین آدلاری، عمومیتله، هامان ائللین، قبیله و طایفانین دانیشدیغی دیلدن آلینار. بو حال بعضاً پوزولسادا، اساساً اؤز حالیندا قالار. مثلاً ایسلامی قبول ائتدیکن سونرا تورک و فارس ائللری و خلقلرینده شخص آدلاری داها چوخ عرب کلمه لریندن اولموشدورسادا، ساده فارس و تورک کوتله لری داخلینده اصیل فارس و تورک آدلاری آز اولمامیش و بو خلقلرده میللی حیسلر گوجلندیکجه، اصیل تورک و فارس کلمه لری اساس یئر توتموش و توتماقدادیر.

قدیم تورک ائللرینده ائل و شخص آدلاری اساساً اونلارین اؤز التصاقی - تورکی دیللریندن توره مه کلمه لر اولموشدور. بونا گؤره ده قدیم ائل، طایفا و شخص آدلارینی آچیب، معنالارینی

گۆستر دیکده، او ائللرین کۆک و ائتنیک خصوصیتلری ده میدانا چیخار. مثلاً "ایشغوز = ایچ اوغوز"، "ساکا = ساق = زیرک - اوخ" کلمه لرینین اصیل معناسی بللندیکده، او ائللرین هانسی کۆکه عاید اولدوغو درحال آنلاشیلیر. ایشغوز شاهلی "مادیا" ایله "لیدی" ده دؤیوشموش "کیمثرلر" ین باشچیسی اولموشدور، اونون آدی "توختامیش" اولموشدور. بو آد کیمثرلرین اساساً تورک کۆکلر اولدوغونو آیدین گۆسته ریر.^۱

دئمک، قدیم تاریخلردن زمانه میزه گلیب چاتمیش شخص، ائل و طایفا آدلارینین معنالارینی آچماق، او ائللرین دیل لرینی مشخص لشدیرمک، نتیجه اعتباری ایله ایسه، اونلارین ائتنیک کۆک و میللیت لرینی معین لشدیرمکده بؤیوک رول اویناییر. محض بوسبیدن قدیم ائل و شخص آدلاری تاریخی حقیقتلری دوزگون آچماق و تاریخی تحریف ائتمه یین قاباغینی آلماق اوچون اؤنملی منبعلردن و وسیله لردن بیر ی ساییلیر.

بونودا قید ائتمک لازیمدیر کی، تاریخی ائل و شخص آدلاری چوخ نادیر حاللاردا معین سیاسی هدفلر اوچون دان قسماً تحریف اولسادا، اساساً ثابت و ده ییشمز قالار.

□ ج - یئر و جغرافی آدلاری: ائل، طایفا و خلقلر یاشادیقلاری محیط، یئر، اۆلکه و منطقه نین داغ، دره، چای، گۆل، مئشه و سایره سین، ائله جه ده قوروب یاراتدیقلاری کند، قالا، شهرلرینی اؤز دیل لرینین کلمه لرله آدلاندیرمیش و آدلاندیریرلار.

دئمک، شفاهی شکیلده آغیزدان - آغیزا زمانه میزه گلیب چاتمیش، ائله جه ده تاریخی اثرلردن معلوم اولان اسکی یئر و جغرافی آدلاری او دؤورلرین دیلیندن یادگار قالمیش ان محکم سند و مدرکلردیر.

ماراقلی بوراسیدیر کی، اردشیر بابکان دؤوروندن باشلا یاراق، ساسانی شاهلاری اسکی تاریخی مدرکلری محو ائتمکله، او زمانین دیلی باره ده کی بیلک لری ده آرادان آپاردیلار، لاکین یئر، کند و عمومیتله جغرافی آدلاریندا او دیلین قورونوب ساخلانیلماسینی فیکیر ائده بیلمه دیکلریندن، بو آدلاری ده ییشمه یه اقدام ائتمه دیلر. آنجاق سون زمانلار پهلویلر دؤوروندن شووونیزم بو یئر، کند، چای و عمومیتله جغرافی آدلاریندا، ان اسکی دیلین عنصرلرینین ساخلانیلماسینی گؤردوکده، اونلاری سرعت و عینادلا ده ییشمه یه، فارسلاشدیرماغا، ایلکین و اصلی شکیل لریندن، شفاهی خلق دیلینده تلفظ اولونوب دئییلدیگی شکل لریندن چیخارتماغا چالیشیرلار.

شمالی و جنوبی آذربایجان، همدان، قزوین، زنجان، سونقور، اسد آباد، اراک، زرنند طرفلرینین دئمک اولار بوتون کند، داغ، چای، دره و سایره قدیم جغرافی آدلاری میلاددان ۲، ۳، ۴ مین ایل قاباقکی دیلیمیزین قالیقلاریدیر. اونلاری خلقلین دئدیگی کیمی دقتله قیده آلیب ساخلاما ق، اونلارین اوزهرینده ایشله ییب، آچیقلاما ق ان اؤنملی و واجب میللی وظیفه لریمیزدن بیریدیر.

قدیم آذربایجان تاریخینه لازیم گیریش

منطقه میزده ایلک اینسانلار، جمعیتلر، میللتلر، دؤولتلر و مدنیتلر آذربایجان تورپاقلاری، ایستر شمالی، ایسترسه جنوبی، یاخین و اورتا شرق منطقه سینین آیریلماز بیر حیصّه سیدیر، بونا گؤره ده آذربایجان تاریخی، لاپ ایلک گوندن، ماقبل تاریخ و تاریخی دؤورلردن، همیشه یاخین شرق منطقه سی و اونون خلقلری تاریخی ایله باغلی اولموش و بوگونده باغلیدیر. بو اولدوقجا طبیعی و قانونا اویغون دور.

آیری جور تصوّر ائتمکده غلطدیر. اونا گؤره کی، قدیم دؤورلر، بوگونکو ایلگی و رابطه وسیله سینین اولماماسی اوجوندان، اساساً قونشو ویری - بیرینه یاخین اولان، عین منطقه ده

منطقه‌میزده ایلک اینسانلار، جمعیتلر، میللتلر، دؤولتلر و مدنیتلر □ ۳۵

یئرله‌شن خلقلر بیر - بیرله مختلف سیاسی، اقتصادی و مدنی علاقه‌ده اولموش، بونا‌گؤره‌ده بیر - بیرینه تأثیر گؤستریمیش، بیر یازیلی تاریخ صحنه‌سینه قدم قویدوقدا باشقالارینین دا تاریخ صحنه‌سینه چیخماسینا سبب اولموشدور. عینی منطقه خلقلری و تاریخلری بیر - بیرینه باغلی اولموشدور.

بو عینی حقیقتی نظره‌آلاراق، آذربایجانین و آذری خلقینین ماقبل تاریخ و ان قدیم و قدیم تاریخینی دوزگون و دقیق اؤیرنمک ایشینی منطقه‌میزین ماقبل تاریخ و ان قدیم تاریخینی قیسا بیر صورتده اؤیرنمکله باشلاماق ضروریدیر. بو وسیله‌ایله‌دیرکی، بو گونه قدر اساساً قارائلیق و ابهام پرده‌سی آلتیندا قالمیش ان قدیم آذری تاریخی، بو تورپاقلاردا یاشامیش ایلک اینسانلار، جمعیتلر، میللتلر، دؤولتلر و مدنیتلری، امکان دایره‌سینده و تاریخین بو گونه قدرکی نایلیتلی اساسیندا ایشیق‌لانديرماق ممکن‌دور.

آذربایجانین قدیم تاریخی، منطقه‌میزین قدیم تاریخی کیمی ایکی اساس حیصه‌دن عبارت اولایلر:

۱ - ماقبل تاریخ دؤور.

۲ - ان قدیم و قدیم تاریخی دؤور.

بیز بو اثرده آذربایجان تاریخینین ماقبل تاریخ دؤوروندن آز دانیشاجاییق، چونکی بو ایش شمالی آذربایجان میقیاسیندا، شمالی آذربایجان تاریخ‌چیلری طرفیندن، معین درجه‌ده ایشیق‌لانديريلمیش و شبهه‌سیز یئنه‌ده، یئنی قازینتیلار اساسیندا، ایشیق‌لانديريلاجاقدیر. ایران آذربایجانیندا ایسه دئمک اولار بو ساحه‌ده هئچ بیر ایش گؤرولمه‌میشدیر، چونکی بورادا هئچ بیر علمی قازینتی ایشی آپاريلمامیش و بو فیکیرده اولاندا اولمامیشدیر. بونسوزدا تاریخیمیزین بو دؤورو باره‌ده گئیش دانشماق و فیکیر یوروتمک اولماز. لاکین تصادوفاً تاپيلمیش نادیر سندلر باره‌ده قیسا دانیشاجاییق.

بئله‌لیکله بو اثرده بیزیم هدفیمیز آذربایجان و آذری میللتینین ان قدیم و قدیم تاریخی دؤورونو، امکان دایره‌سینده، ایشیق‌لانديريلماقدان عبارت‌دیر. بو ایش اوچون بیز منطقه‌میز و اونون یازیلی تاریخه مالک اولموش و بوگون تاریخ علمینه بللی اولان قدیم خلقلرینین تاریخینی قیسا شکیلده نظردن کئچیره‌جک، منطقه‌میزده اولموش ایلک اینسانلار، جمعیتلر، میللتلر و مدنیتلردن دانیشاجاق و بو خلقلر و مدنیتلرله علاقه‌دار اولموش ان قدیم و قدیم آذربایجان تاریخینی آیدینلاشدیرماغا چالیشاجاییق.

ایلک دفعه اولاراق منطقه‌میزده و یا اونون معین یئرلرینده کیملر یاشامیشلار؟ بو سورغودان هدف دینی کیتابلاردا گؤسته‌ریلن آدم - حوا، هابئله نوح توفانی زامانلاری منطقه‌میزده کیملرین یاشاماسی دئییلدیر. بو سورغودان هدف معرفه‌الارضی دؤورلرده، علم دیلیله دئسک، ایلک اینسانلار میدانلارین زامانلار منطقه‌میزده هانسی و نجه اینسانلارین یاشاماسی دا دئییلدیر.

بوسورغودان مقصد اوندان عبارتدیر کی، منطقه میزین تاریخینده ایزی و اثری قالمیش ایلک اینسانلار کیملر اولموشلار؟ هارادان گلمیشلر؟ نئجه مدنیت قورموشلار؟ نه دیلده دانیشمیشلار؟ منطقه میز و اونون اطرافی خلقلرینه نه تأثیر ائتمیشلر؟ آذربایجانلا نه ایلگیلری و رابطه لری اولموش و اورایا نئجه تأثیر ائتمیشلر؟

یاخین و اورتا شرقین ان قدیم تاریخینی آراشدیران آوروپالی تاریخچی عالیمترین بعضیلرینین فیکرینجه آریالار منطقه میزه گلمه دن نئچه مین ایل اول فارس کورفزینین شمالی و شمال غربینده کی ساحیللرده قارا دریلی اینسانلار یاشامیشلار، آریالار بو قارا دری لیلری تدریجله آرادان آپاریب، اونلارین یئرینی توتموشلار.

سون عصرلرین علمی قازینتی ایشلری و تله قیقاتلار بو نظریه نین اساس سیز اولدوغونو گؤستمیشدیر، چونکی ده رین آراشدیرمالار ثابت ائتمیشدیر کی، آریالار میلاددان ۹۰۰ ایل قاباقدان باشلایاراق یاخین شرق منطقه سینه گلمیشلر و میلاددان ۴ و ۳/۵ مین ایل قاباق بوگونکو عراق، خوزستان و فارس کورفزینین شمال و شمالغرب ساحیللرینده سومثر و ایلام خلقلری یاشامیش و یوکسک مدنیت قورموشلار.

آریالار منطقه میزه، او جمله دن ایرانین بیر سیرا یئرلری، او جمله دن فارس ایالتی و فارس کورفزی ساحیللرینه گلدیکده او منطقه لرده سامی خلقلری، ایلاملار و سومثرلر یاشامیشلار. نه سومثر - ایلام، نه ده فارسلارین تاریخینده قید اولونمامیشدیر کی، اونلار بو منطقه یه گلدیکده بورادا قارا دری لیلر یاشامیشلار.

بو دؤورلرده سامی خلقلرینین منطقه میزده اولماسینا شبهه یوخدور. بعضی چاغداش آمریکا تاریخچیلرینین فیکرینجه سامیلرین اولو بابالاری، قفقاز یولوايله منطقه میزه گلمیشلر.^۱ بو فیکرده دلیل سیز و هله لیک بیر نظریه دیر. لاکین بوراسیندا شبهه یوخدور کی، ان قدیم دؤورلرده، میلاددان ۵ - ۴ مین ایل اول سامی خلقلرینین اولو بابالاری بوگونکو یمن، حضرموت، فلسطین، غزه ده، عمومیتله آralیق دنیزینین جنوب غرب و هند اوقیانوسونون عربستان ساحیللرینده یاشامیش و قسماً عربستان چؤللرینین جنوب، غرب و قسماً شمال کنارلاریندا، کؤچری عشیره لر حالیندا، حیات کئچیرتمیشلر. عربستانین سوسوز و ایستی چؤللری بین النهرینین نعمتلی یئرلرینی سامی خلقلرینین یاشادیققلاری یئرلردن آیردیغی اوچون بو دؤورلرده سامی خلقلری، چوخ احتمال کی، بوگونکو عراق و خوزستان یئرلرینه یول تاپاییلمه میش، یمن و فلسطین طرفلرینده محدود قالمیشلار. لاکین سونرالار بین النهرین و خوزستاندا سومثرلر و ایلاملار واسطه سیله قورولان یوکسک مدنیت و ثروتلی شهرلر سامی خلقلرینین دقتینی اورایا جلب ائتمیش و اونلار عربستان چؤللرینی آرخادا بوراخاراق بین النهرینه گلیب اورادا یئرلشمیش و تدریجله سومثرلرین یئرینی توتاراق او یئرلرین

اساس ساکینلری اولموشلار.

بئله‌لیکله یازیلی تاریخین گؤسترديگینه اساساً، منطقه‌میزه ایلک دفعه قدم قويموش، اورادا ایلک دفعه یاشایيب جمعیت، میللت، دؤولت و مدنیت یاراتمیش اینسانلار کیملر اولموشلار؟ آیا بو اینسانلار آریایی اولموشلار؟

نادیر تاریخ متخصصلرینین فیکرینجه آریالار میلاددان ۱۴۰۰ ایل اولدن باشلایاراق یاخین و اورتا شرقه، او جمله‌دن ایران فلاتینا آخماغا باشلامیش و میلاددان ۶۰۰ ایل اوله قدر، یعنی سگگیز یوز ایل بو آخین دوام ائتمیشدیر. بوفیکیر پیرنیا یا مخصوص‌صدور و آوروپا عالیم‌لری اونو تصدیق ائتمیرلر.

قدیم تاریخ متخصصلرینین دئمک اولار بعضیلرینین فیکرینه گؤره آریالار بیرینجی دفعه میلاددان ۲۰۰۰ ایل اول منطقه‌میز و او جمله‌دن ایران فلاتینا گلمیشلر، لاکین یئرلی اهالی داخلینده ارییب آرادان گئتمیشلر. آریالار ایکینجی دفعه میلاددان ۹۰۰ ایل قاباق، اولدوقجا گوجلؤ آخینلار شکلینده، منطقه‌میزه، ائله‌جده ایران فلاتینا آخماغا باشلامیش و بودفعه یئرلی اهالییه غلبه چالیب، ایران و منطقه‌نین بعضی حیاتا مناسب یئرلرینی توتوموشلار.

دئمک میلاددان دوققوز عصر اول منطقه‌میزده، ائله‌جده بوگونکو ایران و آذربایجاندا آری نژادیندان و یا هند - آوروپا دیللی اینسانلاردان و خلقلردن دانیشماق معناسیزدیر، چونکی آریالار میلاددان ۹۰۰ ایل قاباقدان باشلایاراق منطقه‌میز، او جمله‌دن ایران فلاتینا گلمه‌گه باشلامیشلار. بئله ایسه آریالارین گلمه‌سیندن قاباق منطقه‌میزده ایلک اول هانسی اینسانلار یاشامیش، جمعیتلر، خلقلر، میللتلر و دؤولتلر یاراداراق مدنیت قورموشلار؟ یازیلی تاریخدن معلوم‌دور کی، منطقه‌میزه ایلک دفعه قدم باسیب مدنیت، حکومت و دؤولت یارادان خلقلر سومرلر، ایلاملار، اککدرلر، کاسسیلر، هورریلر، مصر فرعونلاری، یهودیلر، فینیقیلر، هیتلر، قوتیلر، لوللوییلر و ماننلار اولموشلار و آنجاق بوندان سونرا و اونلارین تأثیرینده بیر سیرا خلقلر و اونلارین مدنیتلری میدانا گلمیشدیر.

سون زامانلار تاریخ و دیل عالیم‌لری ده‌رین آراشدیرمالار نتیجه‌سینده بو عمومی نتیجه‌یه گلمیشلر کی، بوخاریدا آدلارینی چک‌دیگیمیز م.ق. II - III - IV مین ایلیکلرده یاخین شرق و مصرده یاشامیش خلقلر ائتنیک، دیل و کؤک باخیمیندان ایکی قوروهدان عبارت اولموشلار:

- ۱ - التصاقی دیللی لر: سومرلر، ایلاملار، هیتلر، کاسسیلر، قوتیلر، لوللوییلر، اورارتولار، ماننلار
- ۲ - سامی دیللی لر: مصر فرعونلاری، یهودیلر، فینیقیلر، آسوریلر، اککدرلر، کلدانیلر....

ایندی بو خلقلردن قدیم آذربایجان تاریخیله ایلگیلی اولموشلارینین قیسا تاریخی، قوردوقلاری مدنیت و آذربایجانلا علاقه‌لرینی گؤسته‌رک. □ □ □

۱- سومئرلر

سومئرلر بوگونكو عراقين (بين النهرين: دجله و فرات چايلارى آراسينداكى يئرلر) جنوبو و خليج فارسين شمالغرب يئرلرينده او جمله دن بابيلده يورد سالاراق ياشاييب يوكسك كيفيتلى مدنيت ياراتميشلار. سومئر خلقينين نه زامان بو تورپاقلارا گلمه سى دقيق صورتده معلوم دئييلدير، لاکين قديم تاريخ متخصصلىر گؤسته يرلر كى، سومئرلر ميلاددان ۴۵۰۰ ايل قاباق گؤسته ريلن يئرلرده بشرىتين ايلك پارلاق مدنيتى نى ياراتميش، "اور - UR"، "اوروك - URUK"، "اثرىخ"، "نپپور - NIPPUR"، "كيش - KISCH"، "له كش"، "لر سا"... كيمى بؤيوك مدنيت مركزلى اولموش شهرلر تيكميشلر. دئمك سومئرلرين آزي ۵۰۰ ايل اوندان اول، يعنى ميلاددان ۵۰۰۰ ايل اولدن عراق تورپاقلاريندا اولماسى لازيمدير. يعنى تخميناً دئمك اولار كى، سومئرلر ۴۵۰۰ - ۵۰۰۰ ايل ميلاددان قاباق بين النهرينه گلميشلر.

سومئرلر هامان عراق تورپاقلاريندان ميدانا گلميش و يا باشقا يئرلردن اورايا كؤچموشلر؟ بوگون دئمك اولار بوتون قديم تاريخ اوزمانلارى بو فيكىرده ديرلر كى، سومئرلر توركلرين اصيل آنا يوردو اولان اورتا آسيادان عراقا گلميشلر. سومئرلرين اورتا آسيادان عراقا گلركن حركت خطلى و يوللارى باره ده يئنه ده قديم تاريخ عاليملىرى گؤسته يرلر كى، اونلار خزرين شماليندان، دربند و يا دارىال كئچيدى يولوايله، آذربايجاندا كئچهرك، عراقا گئديب اورادا حكومت و مدنيت قورموشلار. مشهور حقوق متخصصى "على پاشا صالح" اؤزونون "حقوق تاريخى" آدلى اثرينده سومئرلرين اصلى، كئچديكلرى يول و ياراتديقلارى قانونلار باره ده بئله يازميشدير:

«آلتى مين ايله ياخين بوندان اول، حاصلخيز تورپاقلار آختاران سومئر آدلى بير قوم قفقاز و ايرانين شمالغرب يوليله (بوگونكو شمالى و جنوبى آذربايجان، م.) بين النهرينين (بوگونكو عراق) جنوب قسمتلرينه گليب عراقين جنوب يئرلرينى اؤزلىنه وطن ائتديلر. اونلار اوللر سومئر و سونرالار "بابيل" آديله معروف اولدولار. سومئرلر ميخى خطيله، پالچيق لؤوحه لرین اوزه ريونده، مينلرجه قانون و اؤز سرگذشتلرينى "سومئر" ديلينده يازديلار. بو لؤوحه لر دونيانين بؤيوك موزه لرينده ساخلانيلماقدادير. لؤوحه لر، اوستوانالار و باشقا سندلرين يوزده دوخسانى ادارى، اقتصادى، حقوقى ايشلره، محكمه لرین حكملرينه، نيكاح، معامله و وصييتلرين قباله لرينه، قبضلره، آلاهلارين، يئرلرين و شخصلرين آدلارينا مربوط دور.»^۱

تكجه تاريخ چيلر دئييل، حتى بعضى ديلچى عاليملرده سومئرلرين اورتا آسيادان گلمه سيني تصديق ائديرلر. مثلاً سومئرلرين منشأى و ان قديم يازى و مدنيت مالک اولماسى باره ده دوكتور پرويز ناتل خانلرى بئله يازميشدير:

«سومئر دیلی بشرین ان قدیم یازیلیمیش دیلیدیر. سومئر آدلانان قوم، ان قدیم زامانلاردان دجله و فرات چایلارینین چاتارقاسیندا (مصوب)، یعنی قدیم بابیل ایله فارس کؤرفزی آراسیندا یئرلشمیشدی. بو خلق، سوی جهتیندن، قونشو میللتلرین هئچ بیرینه اوخشامازدی. غربی آسیانین بوتون مدنیتلریندن اسکی راق اولان بونلارین تمدن و مدنیتی، شاید هامان مسکنلرینده یارانمیش و چیچکلنمیشدیر. لاکین بعضی قرینهلردن ده گومان ائتمک اولورکی، اونلار ایلک اول شرقدن و یا شمال شرقدن او یئرله گلمیشلر.»^۱

سومئرلرین اورتا آسیادان گلمه‌لری باره‌ده علی پاشا صالح اثرینین باشقا یئرینده بئله یازیر: «مرکزی آسیانین اصیل ساکینلری تورک اولموشلار. بشریتین بو بشیگیندن یارانیب مهاجرت ائتمیش و ایلکین مدنیتلر و خصوصیه «سومئر لر و «هیت» لرین مدنیتینی یاراتمیش طایفالار تورک نژادیندان اولموشلار و بشرین دانیشدیغی بیرینجی دیل تورک دیلی اولموش و بوگونکو دیللرین بیر چوخ کلمه‌لرینین کؤکو تورکودور

اسکی تاریخ متخصصلرینین بو ادعا یا گتیردیکلری دلیل بوگونکو آنا دولو ساکینلرینین بدن شکلیدیر کی، دؤرد مین ایل مدّتینده دگیشمه‌میشدیر. اون دؤرد عصر مقدونیه، روم و بیزانس ایمپراتورلوقلاری یونان مدنیتی و عادت - عنعنه‌لرینی آنادولو خلقی داخلینده یایدیلار، لاکین میلادی اون بیرینجی عصرین سونلاریندا، تورک دیللی طایفالار اورالین شرقی و آلتای ناحیه‌لریندن هجوم ائدیب (منظور اوغوزلارین آخینیدیر. م.) کیچیک آسیانین ساکینلرینی بیرداها تورک، تاتار، سلجوق و عثمانلی یولو و رسملریله گئتمه‌گه مجبور ائتدیلر.

تورک دیلی گؤسته‌ریر کی، تورکلر قدیم چینین غرب سرحدلریندن مازندران (خزر) دنیزینه قدرکی یئرلرده، اورال - آلتای و یا توران دیلیله دانیشمیش قوملارلا قوهوم و یاخین اولموشلار.»^۲

□ □ □

□ سومئرلرین اصلی و منشایی

یوخاریدا اشاره ائتدیگیمیز کیمی، سومئرلر، هابئله، سونرا گؤره‌جه گیمیز کیمی، ایلاملار میلاددان تقریباً دؤرد مین ایل اول، بیری - بیرین آردینجا، قفقاز یولیه، آذربایجان‌دان کئچهرک، بوگونکو عراق و خوزستان تورپاقلارینا گلیب یئرلشمیش و او دؤوره قدر میثلی - برابری گؤرونمه‌میش بشریتین بیرینجی پارلاق مدنیتینی قورموشلار. سومئرلر و ایلاملارین اورتا آسیادان، تورکلرین آنا یوردو و مرکزیندن گلمه‌لرینه داییر تاریخ عالیم‌لرینین الینده تاریخی سند و مدرک واردیرمی؟

۱ - تاریخ زبان فارسی، خانلری، ص ۱۷۹.

۲ - حقوق تاریخی، علی پاشا، ص ۵۸۱، ۵۸۰.

علمی قازینتیلار و تحقیقاتلار اساسلار ان قدیم دؤور تاریخ چیلرین هامیسی گؤسته ریر کی، تقریباً دؤرد مین ایل میلاددان قاباق سومثرلر و اونلاردان سونرا ایلاملار اورتا آسیا و اورالین غربیندن، خزرین شمالی و قفقاز کئچیدلری و آذربایجان دان کئچهرک، بیرینجیلر بوگونکو عراق تورپاقلاریندا و ایکینجیلر - ایلاملار - خوزستان تورپاقلاریندا، لرستان و زاقروس داغلاری و قسماً بوداغلارین ایکی طرفینده یئرلشمیشلر. تاریخ چیلرین گؤستر دیگینه اساساً سومثر و ایلاملاردان قالان اثرلرین تایبی و عینی مدنیتین یادگاری اولان چوخلو شئیلر هم عراق و خوزستان دان، همده اورتا آسیانین غربی، عشق آباد منطقه سیندن و خراسانین شمالی و اورتا آسیا ایله قونشو منطقه لریندن تاپیلیمیشدیر. علمی قازینتیلارین بو محصوللارینا اساساً عالیملر قطعی شکیلده گؤسته ریرلر کی، سومثرلر و ایلاملار اورتا آسیادان بین النهرین و خوزستانا گئتمیشلر. حسن پیرنیا سومثرلر و ایلاملارین اصلی و هارادان گلمه سیندن دانیشدیقد، مختلف فیکرلره اشاره ائتدیکن سونرا یازمیشدیر: «... لاکین ایندی داها چوخ بو فیکیرده دیرلر کی، بنی سام آداملاری (سامیلر. م.) بورایا (بین النهرینه. م.) گلمه دن اول، سومثرلر فارس کؤرفه زی ساحیللرینی اشغال ائدیلمیشلر (بو دؤور سومثر تاریخی متخصصی "کینگ" ین فیکیری. م.). اککدر و سومثرلرین هارادان گلدیکلری مسئله سینه گلدیکده ایسه دئمک لازیمدیر کی، چون عشق آبادین یاخینلیغی (کورنگ تپه. م.)، استرآباد (کورگان آنو. م.) و دره گزده ساخسی شئیلر، داش قاپلار، مس سلاحلار و سایره ائله شئیلر تاپیلیمیشدیر کی، اونلارین قاییرما شیوه سی ایلامیدیر و قیزیلدان اولان بیر گولدانین اوستونده سومثری قیافه لری قازیلیمیشدیر، بعضیلری گومان ائدیرلر کی، ایلام مدنیتی ایله خزر دنیزی آرخاصی مدنیتی (منظور اورتا آسیا. م.) آراسیندا علاقه اولموشدور و شاید سومثرلرده شمالدان خلیج فارسین باشینا (بورنونا) و بابل بوزقیرینا (جلگه سینه) گلیمیش اولسونلار. هر حالدا آمریکالیلارین، سومثر شهرلریندن بیر اولموش "نیپ پور" داکی قازینتیلاردان و بو میللتین چوخلو شاهلار سولاله سی سیاهی سینین کشفیندن، اوللر معلوم اولموشلاردان علاوه، یقین اولموشدور کی، میلاددان اوچ مین ایل قاباق سومثرلرین گئیش و زنگین کئچمیشلری اولموش، بابل ده اونلارین مدنیت مرکزی ایدی.»^۱ عینی سؤزلری علی پاشا صالح ده "حقوق تاریخی" اثرینده نقل ائتمیشدیر.^۲

سومثرلرین اورتا آسیادان اولمالاری فیکری بوگون اکثر آوروپا عالیملری طرفیندن تصدیق ائدیلمیشدیر. هامیلتون - Hamilton دانشکده سینین "حقوق تاریخی" مؤلفلری آچیق قید ائدیرلر کی، بابیلین ان قدیم ساکینلری اولموش سومثرلر غیر - سامی و مغول قومو قوللارینین بیریندن اولموشلار.^۳

۱ - پیرنیا، ج ۱، ص ۱۱۴ - ۱۱۳.

۲ - باخ: حقوق تاریخی، علی پاشا، ص ۹۰.

۳ - باخ: حقوق تاریخی، علی پاشا، ص ۹۶.

قدیم بنی اسرائیل کیتابلارینین روایتینه گؤره بابیل بشریتین ان قدیم یوردو و یاشادیغی یئر اولموشدور. □ □ □

□ سومٹرلرین دینی تصوورو

قدیم تاریخ متخصصلری گؤسته ریرلر کی، سومٹرلر بت پرست اولموشلار. دوغروندان دا او دؤورون بوتون خلقلری کیمی سومٹر، ایلام، هورری، کاسسی، اورارتو.... لاردا بت پرست ایدیلر، او دؤور هله تک آلاهللیق دینلری میدانا گلمه میشدی. بونونلا بیرلیکده قید ائتمک لازیمدیر کی، سومٹرلرین بت پرستلیگی اککد و آسوری بت پرستلیگیندن فرقلمیشدیر. بوندان علاوه سومٹرلر، ایلاملار و باشقا آسیانی خلقلرین بت پرستلیگی بیرطرفدن قدیم تورکلرین "شامانیزم"ینی خاطرلادیر، اوبیری طرفدن ایسه بو بت پرستلیک، سونرالار آذربایجاندا یارانان، زردوشتیزمین روشیملرینی تداعی ائدیر. سانکی بونلار عینی کؤکدن سو ایچمیش و بیری - بیرینه یاخین خلقلر طرفیندن یارانمیشدیر. بیز بورادا یالنیز سون مسئلهنی قسماً شرح ائده جه بیک.

سومٹرلرده شهرلرین هر بیریسینین اؤزونه خاص تانریسی، آلاهی (ربة النوعو) وارایدی. م.ق. بیرینجی مین ایللیگین اوللرینده، واحد ماد حکومتی قورولمادان اول، ماننا حکومتی دؤورونده، بوگونکو آذربایجان تورپاقلارینین کیچیک شاهلیقلاریندا دینی جهتدن وضعیّت تقریباً بئله ایدی. (قدیم آذربایجان تاریخینده بوبارده دانیشاجاییق). آیری - آیری سومٹر شهرلرینین مستقل ربة النوعونندان علاوه بیرده بوتون سومٹرلرین اوچ واحد آلاهی وارایدی:

۱ - آنو - گؤیون مسئولو، آغاسی

۲ - بئل - یئر آلاهی

۳ - آآ - دهرین دره بییه سی

بو آلاهلار پاک و نجیب روحلارین آلاهلاری ایدیلرسه، سومٹرلرده یامان و خبیث روحلار، عفریت، دئو و جینلرده اینانار و اونلارین شریندن آماندا قالماق اوچون قوربانلیق ائدیپ نذیر - نیاز وئره ردیله. باشقا سؤزله دئسک، سومٹرلرده زردوشت دینینده اولدوغو کیمی، ایکی خئییر و شر قوه یه، روحا اینانیر و خئییرین غلبه سی و شرین زییانیندان آماندا قالماق اوچون قوربانلیق ائدرمیشلر.

سومٹر آلاهلارینین بعضیسی نین آروادی اولار و بیرسیرا ربة النوعلارین آتاسی آلاه اولاردی. سومٹرلرین نظرینده آلاهلارین اینسان کیمی غضب، شهوت، داش اورک لیلیک، سئوگی، نفرت و سایره صیفتلری اولاردی. زردوشت دینینده اولدوغو کیمی سومٹرلرین دین خادیملری ده خلق داخلینده بؤیوک نفوذا مالک اولاردیلار. سومٹرلرین نظرینده آلاهلار، شاهلار کیمی، طنطنه، بزک و رفاه حالدا حیات سورردیلر، بونا گؤره ده سومٹرلر اؤز عبادت یئرلرینی، معبدلرینی خزانه لر، قیمتلی شئیلر، تاخیل آبارلاری و مختلف یثیبتی و زینت وسایطی ایله دولدوراردیلار. زردوشت دینی

آتشکده لرینده ده بو خصوصیت اولموشدور. سومئرلر شهر بؤیوگونو "پاتئسی" آدلانديرار و ايناناردیلار کی، اونلار شهرين ایشلرینی آلاهالارین مئیلینجه اداره ائدیرلر. ماد ایمپئراتورلوغوندان اول، بوگونکو آذربایجانین کیچیک شاهلاری هم دینی، همده سیاسی باشچی و رهبر اولدوقلاری کیمی، سومئرلرین ده "پاتئسیلری" اؤز شهرلرینین هم شاهلی، هم دینی رهبری، هم اوردو مسئولو، همده بوتون ایشلرینی اداره ائدن ایدیلر. گوروندوگو کیمی، سومئرلرین دینی تصورلرینین چوخوایله زردوشتیزمین روشئیملری آراسیندا داها دوغروسو ماننا دؤورو آذربایجان تورپاقلارینداکی، کیچیک شاهلیق و امیرلیکلرین دینی تصورلری و اولکه اداره سی مسئله لری آراسیندا معین اوخشارلیق و یاخینلیق اولموشدور، بئله کی، ساده لیکله اونلارین عینی اوجاقدان نشأت ائتدیگینی ادعا ائتمک اولار. □ □ □

□ سومئرلر بشریتین ایلک یوکسک مدنیت یارادانلاری

ایگیرمینجی عصره قدر تاریخ چیلرین عمومی نظری بوندان عبارت اولموشدور کی، منطقه میز و حتی بشریتین ایلک مدنیتی قدیم مصر و یوناندا میدانا گلیمشدیر. لاکین ایگیرمینجی عصرین اوللریندن بری آپاریلیمیش قازینتی ایشلری و علمی اختاریشلار بو ادعالارین عکسینی ثابت ائتمیشدیر. آرتیق بوگون تاریخ علمی دلیل و مدرکلرله، قطعی شکیلده، گؤسته ریر کی، نه تکجه مصرده ایلک مدنیت میدانا گلیمه میشدیر، بلکه همین بو مصر مدنیتی سومئر مدنیتیندن یارانمیش و اونون توره مه سیدیر.

مشهور قدیم تاریخ متخصصی پروفئسور "وولی - Woolley" کی، پئنسیلوئنیا دانشگاهی و بریتانیا موزه سی طرفیندن "اور" شهری قازینتیلاری هیأتی نین صدری گونده ریلیمشدی، قازینتی ایشلریندن سونرا یازدیغی کیتابدا سومئرلر حاققیندا قطعی شکیلده ثابت ائتمیشدیر کی، «سومئر خلقی بین النهرین ده ایکی مین ایل مصرلیلردن اول شهرتین ذیروه سینه چاتمیش و مصر مدنیتینین داها قدیم اولماسی فرضیه سینی سیندیریب رد ائتمیشدیر. سومئرلر میلاددان ۳۵۰۰ ایل قاباق مدنیتین ان یوکسک مرحله لرینی کئچمیش و مصر، آسوری، کیچیک آسیا، کثرت و یونانا یول گؤستریمیشلر.»^۱

نه تکجه مصر و یونان مدنیتی، حتی سون ایللره قدر تاریخده ایلک قانون وئریجی کیمی تانینان حمورابینین قانونلاری، آشاغیدا گؤره جه گیمیز کیمی، سومئر قانونلارینین سئچیلیمیشی، خلاصه سی و قیسادیلمیشیندان باشقا بیر شئی دئییلدیر. دئمک مصر، یونان و یاخین و اورتا شرقله ایلگیلی اولان بوتون قدیم مدنیتلر قدیم سومئر - ایلام مدنیتلریندن میدانا گلیمیش و اونلارین توره مه سیدیر. بئله ایسه طبیعی بیر سورغو دوغولا بیلر. سومئر - ایلام - بابیل مدنیتی نئجه و هانسی یوليله مصره یول

تاپمیشدیر؟

میلاددان تقریباً دؤرد مین ایل اولدن یارانماغا باشلایان سومثر مدنیتی و اونلارین یاراتدیقلاری مدنیت مرکزلی اولان بؤیوک شهرلر تدریجله سامی خلقلرینی عربستان چؤللرینین جنوبو، غربی و قسماً شمالیندان اؤزونه جلب ائتدی و تدریجله سومثرلرین یئرلری و شهرلرینده اساس خلقلردن بیرینه چئوریلدی، حتی سامیلردن اولان اککدرلر نئچه عصر حاکمیتی اله آلدیلار. دئمک تدریجله سومثرلرله سامیلر آراسیندا مبارزه و دیدیشمه لر باشلانیر و نتیجه ده حاکم اولان سومثرلر سامیلره ظلم ائتمه گه باشلاییرلار. بو ظلم ایلاملار طرفیندن ده سامیلره ائدیلمیدی. بو ظلم ایلاملارین سومثرلر و اککدرلر غلبه چالیدیقلاری دؤور اؤزونون ان شدتلی شکلینه چاتدی. تاریخ چیلرین گؤستریدیگینه اساساً، سومثرلر و ایلاملارین آغیر ظلمونه معروض قالان سامیلر بؤیوک دسته لر شکلینده شمالغرب، فلسطین طرفلرینه و عربستان صحرالارینین غربینه مهاجرت ائده رک، اؤزلرینی ظلمون پنجه سیندن خلاص ائدیله. بوسامیلر سومثر مدنیتینی ده اؤزلریله بیرلیکده گئتدیکلری یئرله آپاردیلار.

بایبلدن شمالغربه دوغرو کؤچموش سامیلر، سونرالار، بوگونکو موصل شهرینین یانیندا یئرلشمیش نینوا شهرینی پایتخت ائده رک منطقه میزده ان غددار حربی - نظامی آسوری حکومتی و ایمپراتورلوغونو یاراتدیلار، آسوریلرین یئرلشدیگی منطقه نین جنوبو، آralیق دیزی ساحیللرینده یئرلشنلر سونرالار فینیقیه مدنیتی نی میدانا گتیردیله، فینیقیلردن جنوبدا، فلسطین تورپاقلارینین معین یئرلرینده یئرلشمیش بایبلدن گلن مهاجر سامیلر ایسه اسراییل خلقی و یهودی مدنیتینی یاراتدیلار. سومثر - ایلاملارین ظلموندن مهاجرت ائتمیش سامیلرین بیر عده سی ایسه، سینا چؤلونو آرخادا قویوب، حاصللی و نعمتلی نیل ساحیللرینده، یورد سالاراق، سونرالار فرعونلار سولاله لری و مشهور مصر مدنیتینی یاراتدیلار.

مصر مدنیتینین یارانماسیندا سومثر مدنیتینین اساس اولدوغو حالدا یونان، کیچیک آسیا، کثرت و سایره یاخین شرق و اورایا قونشو اولموش قدیم مدنیتلرین سومثر - ایلاملاردان الهام آلیب تأثیرلنمه سینده هئج بیر شبهه یثری قالماز. نه تکجه مصر، حتی بعضی تاریخ چیلرین فیکرینجه یونان و روم مدنیتلری ده سومثر مدنیتیندن توره مه دیر. بو باره ده قدیم تاریخ اوزمانی "لؤپووانت" ین فیکرلری ماراقلیدیر. او یازیر:

«سامی نژادیندان اولان آیری کؤچری بیر قوم میلاددان قاباق، تقریباً ۱۸۰۰ - ۱۷۰۰ - نجی ایللرده بابیلی ترک ائدیپ فلسطین و مصر یوللارینی ایزله دیله. عیبری مدنیتی، یهود تاریخی و او خلقلین قانونلاری تورات واسطه سیله ضبط ائدیلمیشدیر. او تورپاقلارین باشقا طایفالاری کیمی، عیبریلرده بت پرست و چؤللرده یاشایان کؤچری ایدیلر. اونلارین رئیس اولموش ابراهیم خلیل، ایکی عصر حمورابیدن قاباق کلده ده یاشایردی.

هامان زامانلاردا "اتروسک - Etrusques" و "سیکول - Sicules" آدلی باشقا قوملار غربه دوغرو کؤچدولر. مرکزی ایتالیانین ایلکین ساکینلری "اتروسک" لار اولموشلارکی، شهرلر تیکمیش و "اثره"

دنیزی ساحیللری ساکینلرینین (کیچیک آسیا و یونان آراسیندا)، غرب حوزه سی مدنیتی نین اساسینی قویموشلار. "سیکول" لار ایتالیا یاریم آداسینین جنوبو، هابثله سیسیل آداسیندا ساکین اولدولار. عیبریلر کیمی سامی نژادیندان اولوب او زامانلار دنیزچی خلق اولان فینیقیلر مستقل شهرلرده یئرلشدیلر و ساحیل بویو تجارتله مشغول اولوب بیر سیرا کشفله موفق اولدولار. او جمله دن ائله بیر الیفبا یاراتدیلار کی، یونانلیلار اوندان استفاده ائتدیلر. باشقا بیر قوم "کثرت" آداسیندا میدانا گلدی کی، میلاددان قاباق ۳۰۰۰ - دن ۱۶۰۰ - ونجو ایله قدر پارلاق تاریخ و داها اسکی تجارتیه مالک اولموشلار.^۱ □ □ □

□ سومئرلر بشریتین ایلک قانون قویانلاری

یوخاریدا اشاره ائتدیگیمیز کیمی، بوگون قدیم دؤور تاریخ چیلرینین تقریباً هامیسی بوفیکیره دیرلر کی، بوگونه قدرکی معلوماتا اساساً، سومئرلر بشریتین ایلک قانون قویانلاری اولموش و حمورابینین قانونلاری اونلاردان چوخ سونرا و اونلارین اساسیندا یارانمیشدیر. علی پاشا صالحین بو باره ده کی فیکیرلری دفته لایق دیر. او یازیر:

«حمورابینین قانونلار مجموعه سی، سومترین ویران اولماسیندان سونرا قدیم سومئر قانونلاری و عادت - عنعنه لری اوزوندن یازیلیمیشدیر. او قانونلارین اکثر مضمونو او قانونلار مجموعه سیندن اقتباس ائدیلمیشدیر کی، "اور" شاهی "دونگی - Dunqi" یازمیش ایدی. "نيسابا - Nisaba" و "هانی - Hani" مجموعه لریندن باشقا "ایسن" سولاله سی شاهلاری دا قانون مجموعه سی یاراتمیشلار.^۲

علی پاشا صالح آوروپا تحقیقاتچی و تاریخ چیلرینین دیلیندن بئله یازمیشدیر: «سومئرلر بابلین ایلک ساکینلری اولموشلار کی، ان قدیم دؤورلردن شهر حیاتینا عادت ائتمیش و اوز اولکه لرینین قانونلارینا بویون اگمیشلر. بو ادعانین دلیل و سندی، او یئرلرین اولدوقجا قدیم دؤورلرینه مربوط اولان او سندلر و مدرکلر کی، قول ساتماق و ملک معامله لرینه عاید دیر.^۳

سومئرلردن اله گلیمیش قانونلار آیدین گوسته ریر کی، نه تکجه او خلقین ان قدیم تاریخی دؤورلرینده، بلکه بوتون دؤورلرینده، باشچیلاری طرفیندن، زامانا مناسب قانونلار مجموعه لری ترتیب ائدیلمیشدیر. مثلاً "لاقاش" شهرینین شاهی "اوروکاجینا - Urukajina" (میلاددان تقریباً ۲۶۰۰ ایل قاباق) نین کتیه لری، او شاهین قدیم عادتلری قورو ماغا چالیشماسیندان، طاماحکار روحانیلر و دؤولت مأمورلارینین یوخسوللارا ظلمو، تجاوزو و اونلاردان روشوه ت آلماسینین قاباغینی آلماغا چالیشماسیندان حکایت ائدیر.^۴

۱ - حقوق تاریخی، علی پاشا. ص ۸۴ - ۸۳.

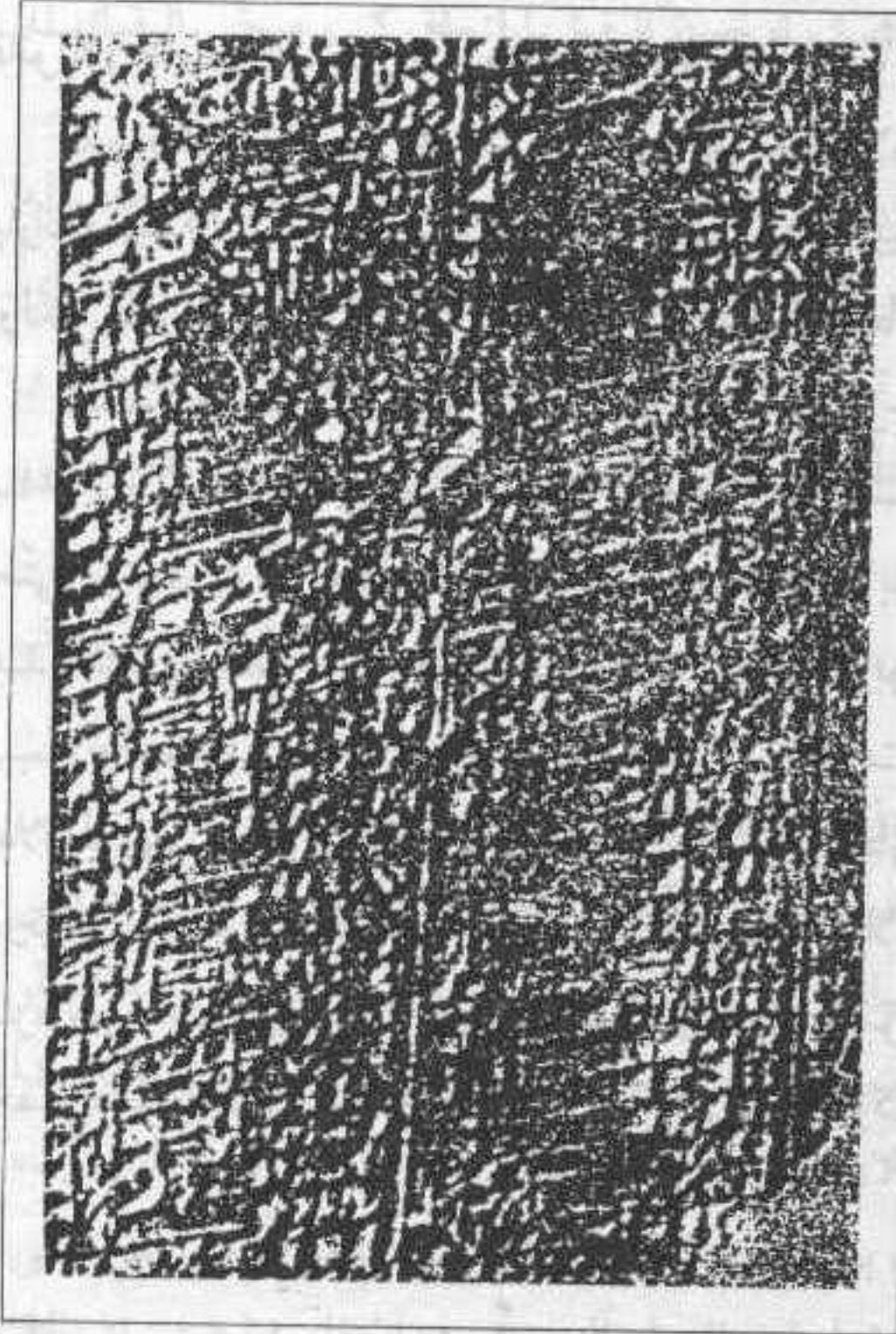
۲ - حقوق تاریخی، علی پاشا، ص ۹۲ - ۹۱.

۳ - حقوق تاریخی، علی پاشا، ص ۹۲.

۴ - حقوق تاریخی، علی پاشا، ص ۹۲.

میلاددان ۲۴۰۰ ایل اوله عاید اولان بیر سند گؤسته ریر کی، یئنه ده "لاقاش" شهرینده بیر نفرین ثروتی و مالینی ضبط ائتمه گه حکم صادر ائتمک ایسته یین بیر محکمه تعطیل ائدیلیمیشدیر.^۱ "اور" شهری شاهلاری اوچونجو سولاله سینین عدلیه تحقیقاتی سندلری (م.ق. تقریباً ۲۲۰۰ - نجوایل) معامله، وارثلیک، هبه و طلاقا عاید اختلافلاراً مربوط دور.

داها سومئرلار یارانمیش "آنایتی شو -

[ش - ۲] سومئر قانونلاری مجموعه لریندن
بشریتین ان قدیم قانونلاریندان بیر نمونه

Anaïtishu" آدلانان قانونلار مجموعه سی عایله، اوگئی اوشاقلا آنا - آتالار مناسبتی، بوشانما و قول باره سینده اولان یئددی سومئر قانونونا شامیلدیر. میلاددان ۲۰۰۰ ایل اوله عاید اولان اوچ لؤوحه یه، سومئر دیلینده ۲۵ قانون ماده سی یازیلیمیشدیر کی، اونلاردان آلتی ماده سی خانواده علاقه لری باره ده دیر، اوچ ماده سی حمورابی قانونلاری مجموعه سیله تقریباً برابر دیر و دؤرد ماده سینده کؤله لیکدن دانیشیلیر. قالان ماده لرینده ایسه اوگئی اوشاق باره ده، بویلو قادینلاری اینجیتمه یین جزاسی باره ده، اوکوزلرین اوتلاغا ضرری و باغلارین قورونماسی باره ده، قونشونون وظیفه لری و تهمت باره ده بحث اولور.^۲ آوروپا تاریخ چیلرینین تحقیقاتینا اساساً سومئرلرین بو سندلری، چوخ حاللاردا، عمومیتله، حمورابینین

قانونلاری مجموعه سیله عینی و یا اوخشاردیر، بو ایسه اونو گؤسته ریر کی، حمورابی قانونلاری حمورابینین اؤز فیکرینین محصولو اولمامیش و حقیقتده سومئر قانونلارینین سئچیلیمیشدیر. یوخاریداکی نمونه لر حمورابییه قدرکی سومئر قانونلاریندان آنجاق نمونه دیر. بونلاردان علاوه حمورابی اؤز قانونلارینی ترتیب ائدیگده اؤزوندن اول یارانمیش "اککد" قانونلاریندان دا استفاده ائتمیشدیر. بو اککد قانونلاریندان "ایشنوننا - Eshnunna" قانونلار مجموعه سینین گؤستریمک اولار

۱ - حقوق تاریخی، علی پاشا، ص ۹۳.

۲ - حقوق تاریخی، علی پاشا، ص ۹۳.

کی، حمورابیدن ایکی عصر قاباق اککدله ایلام آراسینداکی بیر منطقهنین پایتختی اوچون ترتیب ائدیلیب، م.ق. ۱۹۳۰ - نجو ایل حدودلاریندا اعتبارا مالک اولوب، ۵۹ بؤلومدن عبارت ایمیش. بو قانونلار چوخ جهتلردن حمورابی قانونلارینا اوخشاییر و حمورابینین قانونلار مجموعه سینین دۆردده اوچ حیصه سی همین "اثنوننا" قانونلار مجموعه ندان آلینمیشدیر.

حمورابیدن اول یارانمیش قانونلاردان سومئر - اککد شاهی "اورناممو - Ur - Nammu" نون قانونلار مجموعه سینیه ده گؤسترمک اولارکی تقریباً م.ق. ۲۰۵۰ - نجی ایلده شاه اولموشدور.

گۆردوگوموز کیمی، اساساً سومئر خلقی قانونلاری و قسماً اککد و سومئر - اککد قانونلارینین یارانماسیندان سونرادیر کی، هامان بین النهرین ده، بابیل شهرینده حمورابی اؤز قانونلارینی اؤزوندن اولکی قانونلارین اوزوندن و اونلاری بیر نؤوع قیسالداراق یاراتمیشدیر.

بئله لیکله، سومئرلر بشریتین ایلك قانون قویوجو میللتی سایيلا بیلرلر. مدنیتین مختلف ساحه لرینده اولدوغو کیمی، سومئرلر حقوق ساحه سینده ده، بوتون منطقه خلقلری و قونشولارینا و حتی بوتون دونیا خلقلرینه تأثیر ائتمیشلر. بابیل بوگونکو عراقین جنوبو، آralیق دنیزی ایله هندستانین، مصرله اورتا آسیانین، شمال ایله جنوبون آراسیندا یئرله شیر. بو جغرافیایی موقعیت سبب اولموشدور کی، بابیل قدیمدن اهمیتلی تجارت مرکزلیندن بیرى اولسون. تجارت و آل - وئر علاقه لری سبب اولموشدور کی، بابیل تاجرلری تجارت قانونلاری تنظیم ائتمیش و تجارت اوچون دونیانین مختلف یئرلرینه گئتدیکده بو تجارت قانونلاری و عمومیتله سومئر قانونلارینی اؤزلیله هر یئر سوغات آپارمیشلار. بونا گۆره ده تاریخ چیلر سومئرلرین بشر مدنیتینه گؤستردیکلری خدمته، خصوصیه حقوق ساحه سینده کی خدمت لرینه بؤیوک اهمیت و قیمت وئیرلر. □ □ □

□ سومئرلرین خطی

□ آروپا و آمریکا عالیم لری طرفیندن بابیل، شوش، اؤر، نیپ پور و سایره سومئر - ایلام شهرلری یئرلرینده آپاریلیمیش علمی قازینتی ایشلری نتیجه سینده تاپیلیمیش و آروپا و آمریکا موزه لرینده ساخلانان سایی سیز ساخسی و داش لؤوحه لر و یازیلی اثرلرین هامیسی میخی خطینده دیر. دوغرو دور بو مدنیتلرین لاپ ایلکین مرحله لرینده، میخی خطیندن اول، هیروقلیفه بنزهر باشقا بیر ایفبادا اولموشدور، لاکین اونون عؤمرو اوزون اولما میشدیر. بؤیوک تاریخچی عالیم لرین فیکیرینجه میخی خطینی سومئرلر اختراع ائتمیشلر. نچه مین ایل، منطقه میزین اکثر خلقلری میخی ایفبادان استفاده ائتمیشلر، حتی داریوش اؤزونون داش قازما کتیبه لرینی اوچ دیلده، او جمله دن ایلام و اککد دیللرینده میخی ایفبا ایله یازدیر میشدیر. بورادان میخی ایفبانین منطقه خلقلرینین نچه مین ایلیک مدنیتینین ساخلانماسی و اینکیشافیندا اوینادیغی رولو تصوّر ائتمک چتین دئییلدیر. □ □ □

□ سومٹرلر بشر حیاتی و مدنیتینه نهلر گتیرمیشلر؟

یوخاریدا دئدیکلریمیزدن گؤرونور کی، سومٹرلر عموم بشر حیاتی و مدنیتینه بؤیوک خدمتلر ائتمیش و چوخلو شئیلر اونا ارمغان گتیرمیشلر. بو خدمتلردن آشاغیداکیلاری گؤستریمک اولار:

- ۱ - جامعده قانون قویوب اونون اساسیندا جامعهنی اداره ائتمک.
- ۲ - شفاهی دانشیق دیلینی یازیب تثبیت ائتمک اوچون الیفا یاراتماق کی، میخی الیفاایله تظاهر ائتمیشدیر.
- ۳ - سومٹرلرله باشلانان مختلف علملر و صنایع ساحهلری سونرالار مختلف میللتلر واسطه سیله نسیلدن - نسیله کؤچوب تکمیل له شرک بوگونکو درجهیه چاتمیشدیر. علمی قازینتی ایشلری ده رین له شیب آراشدیرمالار و تحقیقاتلار آرتیب تکمیل لشدیکجه، آیدین اولور کی، مصرلیلر و یونانلیلار قدیم طب و هیأت علملری، هابئله مختلف صنایعین ایلک اساسلاری و علمی نطفه لرینی سومٹرلردن اقتباس ائتمیشلر.^۱
- ۴ - گئجه - گوندوزو ۲۴ ساعاتا، هر ساعتی ۶۰ دقیقهیه و هر دقیقه نی ۶۰ ثانیهیه بؤلیمک سومٹرلرین یادگاریدیر.
- ۵ - دایره نی ۳۶۰ درجهیه بؤلیمک سومٹرلر دؤوروندن قالان علمی بیر حقیقتدیر.
- ۶ - بیر سیرا فلزلرین، او جمله دن آلومینیومون کشفی بشرین سون یوزاللی، یوز ایل ده کی کشفلریندن حساب اولماقدادیر. بوگون علم دونیاسی بو فیکیرده دیر کی، یاخین کئچمیشده عالیملر "قالوانیزه بانوسو" یولوايله معین ماده لردن آلومینیوم چیخارتمیشلار. بوگون بو فلز بشرین حیاتیندا ان چوخ ساغلام و خطرسیز یارارلانیدیغی مثاللاردان بیریدیر. بوگون علمی بو فلزی الده ائتمه گی اوزونون اؤنملی چاغداش نایلتلریندن بیرى حساب ائدیر، لاکین «یاشی ایکى مین ایللی کئچمیش اسکی چین مزار لاریندان بیریندن آرختولوق عالیملر آلومینیومدان قاییریلیمیش اشیالار تاپمیشلار. بیز دئییریک کی، بو ممکن دئییلدیر. هر کس بیلیر کی، آنجاق قالوانیزلی بانوونون الده ائدیلمه سیندن سونرا آلومینیومو آلماق ممکن اولموشدور.»^۲ ایکى مین ایل اول چین ده آلومینیومون اولماسینی رد ائتمک ایسته یین علم عالمی حیرت داخلینده عاجسیز قبول ائدیر کی، چین دن اوچ مین ایل قاباق سومٹرلرده "قالوانیزه بانوسو" و آلومینیوم اولموشدور. اولجاس سلیمان بو بارده یوخاریداکی، سؤزلرینین آردینجا یازیر: «و بئله بیر ساغلام قناعته گلدیکدن سونرا قالوانیزه بانوسونو اسکی سومترده گؤره بیلیریک، یعنی قالوانیزه دن بئش مین ایل اولکی دؤورده».^۳ □ □

*

۱ - باخ: حقوق تاریخی. علی پاشا. ص ۹۱.

۲ - اولجاس سلیمان. آزی یا. استانبول ۱۹۹۲ - ص ۱۷۹.

۳ - بئنه اوردا.

۲- اککدر و سامیلر

آریانلارین منطقه میزه گلمه سیندن چوخ قاباق منطقه میزده مدنیّت و حکومت یاراتمیش خلقلردن بیریدیه "اککد" لردیر. یوخاریدا اشاره ائتدیک کی، عراق و خوزستان تورپاقلاریندا سومثرلر و ایلاملار طرفیندن قورولان یوکسک مدنیّت و تیکیلن بؤیوک شهرلر، عربستان صحرالارینین غربی، جنوبو و قسماً شمالیندا یاشایان سامیلرین دقتینی جلب ائدی، اونلاری تدریجیه بین النهرین دیارینا چکدی. زامان کئچدیکجه سامیلر فرات و دجله چایلاری آراسینداکی تورپاقلارین اساس ایکی خلقیندن بیر اولدولار. میلاددان تقریباً ۲۸۰۰ ایل اول سامیلر او درجه ده گوجلنمیشدیلر کی، سومثر شهرلرینین بعضیسی نین اکثریتی و حاکم لیگی (پاتئسی لیگی) اونلارین الینده ایدی. قید ائتدیگیمیز ایلده "مانیشتو" ادلی بیر نفر سامی "اککد" ده پاتئسی اولدوقدا اؤز مقامیندان استفاده ائده رک، حاکمیتی سومثرلرین الیندن چیخاریب سامی "کیش" سولاله سینی یاراتدی. بو سامی سولاله سنین شاهلاری ایلام خلقی و دؤولتی علیهینه، هابئله بوگونکو آذربایجان تورپاقلارینا دفعه لرله هجوم ائتدیلر (قدیم آذربایجان تاریخینده گؤره جه ییک). سامی نژادیندان اولان همین بو "اککد" لر ۳۰۰۰ ایل حاکمیت ائتمیش و حاکمیتلری دؤورو اؤز میللتلری و دیل لرینین اینکیشافینا بؤیوک خدمت لرا ائتمیش، سامی دیلینی رسمی لشدیرمیش و سومثر دیلینی اهمیتدن سالمیشلار. اککدرلرین اؤز مدنیّتلرینه گؤستر دیکلری خدمت لری تاریخی کیتابلاردا عکس اولونموشدور.

علی پاشا صالح "حقوق تاریخی" اثرینده اککدرلرین بو دؤورکو حاکمیتلری باره ده یازمیشدیر: "عراق تورپاقلارینین شمالیندا، بوگونکو بغداد حدودلاریندا، سامی نژادیندان اولان "اککد" ادلی آیری بیر خلق ده یاشاییردی. تقریباً بئش مین ایل بوندان قاباق "اککد" لر سومثرلره غلبه چالیدی و اونلارین شاهی "سارقون" اؤز تورپاقلارینی کرمانشاه حدودلاریندان شاما و آralیق دیزی ساحیللرینه قدر گئیشلندیردی. "اککد" لرین حاکمیتی اوچ یوزایل دوام ائتدی، تا سومثرلر یئنه ده قدرتی اله آلیب "لاقاش" شهرینی اؤزلرینه پایتخت ائتدیلر و اککدرلرین دیلی اولان سامی دیلی یئرینه "سومثر" دیلی رسمی اولدو.^۱

کیش سولاله‌سی شاهلاری ایلاملارلا دؤیوشوب اونلارین شاهینی اسیر ائده‌رک اککده آپاردیلار. ایلاملار اوزون مدت اککدره باج وئرمیشلر. "سارقون" تون امریله سومئر دیلینده اولان بوتون قانونلار و یازی‌لار سامی دیلینه چئوریلدی و "اثرئخ" شهرى معبدینده ضبط اولوندو. سونرالار آسوری شاهى "آسور بانیپال" بو ترجمه‌لردن نوسخه گؤتورتدوروب آسورا آپاردی و بئله‌لیکله ده اونلار ساخلانیلدی. دومورگانین کشف ائتدیگی داش قازما لؤوحه‌دن معلومدور کی، اککده شاهلاریندان "نارام - سین - Naram - sin" بوگونکو آذربایجاندا "لوللویى" خلقینین تورپاقلارینا هجوم ائتمیشدیر. داها سونرالار اککده اولکده سینده سامیلرین اکینجی سولاله‌سی ایش باشینا گلیمیش و "اثرئخ" شهرینی پایتخت ائتمیشدیر. بو سولاله شاهلاری دؤورو قدیم آذربایجانین ایلک خلقلریندن بیرى اولموش "قوتی" لر اککدره قارشى هجوم ائدیپ بابیلی آلیر و اورادا حکومت ائدی‌لر. (آذربایجان تاریخینده گؤره‌جه‌ییک). □ □ □

□ یئنه‌ده سومئر دؤولتی

"اککده" لر تقریباً اوج یوز ایل [م.ق. ۲۵۰۰ - ۲۸۰۰] حاکمیت ائتدی‌لر و نهایت میلاددان قاباق ۲۵۰۰ - نجو ایلده، سومئرلر تازادان جانلاناتراق بین‌النهرینده اککدری کنارلاییب حاکمیتی اله آلدیلار. کئچمیشلرین عکسینه اولاراق بو دفعه سومئر شاهلاری ایلاملار و "لوللویلر" له اوزون مدت دؤیوشدولر. بو دؤیوشلرین نتیجه‌سینده ایسه نهایت ایلاملار م.ق. ۲۱۱۵ - نجی ایلده سومئرلره قطعی غلبه چالدیلار. بوندان سونرا سومئرلر بیر داها تاریخ صحنه‌سینه چیخا بیلمه‌ییب، سامی خلقلری داخلینده تدریج‌له اریدیلر و بیر سیرا ائللری اورتا آسیایا، سیبیره قایتدیلار. بو حکومتین ایلک پایتختی "لاقاش" و بؤیوک شاهى "قودئا - Gudea" ایدی، لاکین م.ق. ۲۴۵۰ - نجی ایلده پایتخت "اور" شهرینه کؤچورولور و سامی دیلینین یئرینه سومئر دیلی تازادان رسمیه‌لیر. بودؤورون قدرتلی شاهى "دونقى - Dunqi" ایدی کی، ایلاملار و لوللویلرین تورپاقلارینا هجوم ائدیپ فتوحات ائتمیشدیر. بیز آذربایجان تاریخینده بو هجوملار باره‌سینده دانیشاجاییق.

□ سومئرلرین اینقیراضی

حاکمیتلرین سون دؤورلری سومئرلر تابع خلقلره ظلم ائتدی‌لر. بو ظلم اوردو یوروتمکله سبب اولدو. بو اوردو کئشلیکلر ایسه ایلاملارین هجوملارینا سبب اولدو و نهایت ایلاملار سومئرلرین بیر شاهینی اسیر ائدیپ شوشا آپاردیلار. م.ق. ۲۲۸۰ - نجی ایلده ایلام شاهى "کودورنان" خوندی "سومئرلرین" اور" شهرینی توتوب تالادی، سومئرلرین حاکمیتینه سون قویدو، "نه‌نه" آدلی ربه‌النوعلارینی غنیمت کیمی ایلاما آپاردی. سومئرلر ائتمیش ایل ایلامین بیر حیصه‌سی اولدولار. م.ق. ۲۲۳۹ - نجو ایلده یئنه‌ده سومئر سولاله‌سی یارانیر، لاکین بودفعه ایلام شاهى "ریم‌سین" م.ق. ۲۱۱۵ - نجی ایلده سومئرلری نهایی شکیلده آرادان آپاردی. ایلاملار بو اوستونلوکلری دؤورو چوخ

ظلم ائتدیلر و اونون نتیجه سینده سامیلرین مختلف دسته لری شام طرفینه، غربه گئتدیلر و سونرالار آسوری، یهودی، فینیقی و مصر دؤولت لری و مدنیّت لری یاراتدیلار. احتمال وئریلیر کی، حضرت ابراهیم بابیلدن فلسطینه همین بودوور، ایلاملارین ظلموایله علاقه دار اولاراق گئتمیشدیر. م.ق. ۲۱۱۵ - نجی ایل مغلوبیتیندن سونرا سومئر ائللرینین بعضیلری اورتا آسیا یا قایدیر، قالانلاری ایسه سامیلر داخلینده اریبیرلر. □ □ □

□ بابیلین پارلاماسی

ایلاملارین بابیلده حاکمیتی ائتمیش ایل سوردو و سونرا بابیلده سامی شاهلار سولاله سی یارانیدی. بو سولاله نین آلتینجی شاه ی حمورابی ایدی کی، م.ق. ۲۰۸۰ - ۲۱۲۳ - نجی ایللرده سلطنت ائتمیش و مشهور قانونلار مجموعه سین، قدیم سومئر قانونلاری اساسیندا یاراتمیش و داشدا قازدیرمیشدیر. بو داش تهرانین "موزه باستان" نیندا ساخلانیلماقدادیر. (بو سولاله لر، هابئله حمورابینین سلطنتی ایللری باره ده تاریخ چیلر آراسیندا اختلاف واردیر) 'حمورابی م.ق. ۲۰۹ - نجو ایلده ایلام شاهینی "لارسا" شهریندن چیخارتدی. بابیلین بیرینجی سولاله سی باره ده گئیش معلومات یوخدور. بو سولاله زامانی "هیت" لر بابیله هجوم ائتدیلر و سولاله نی آرادان آپاردیلار. بابیلده دؤرد اجتماعی طبقه وارایدی. ۱- روحانیلر. ۲- دؤولت قوللوقچولاری. ۳- عسگرلر. ۴- تاجرلر و کسه.

[ش - ۳] سومئر میخی خطیندن نمونه

م.ق. III مین ایلیک

حمورابینین قانونلاری، سومئر قانونلاریندان استفاده اولوناراق یازیلیمیش و حیاتین بوتون ساحه لرینی احاطه ائدیردی. حمورابینین قادینلارا وئردیگی حقوق چوخ مترقی ایدی، حتّی اونلار بوگون بئله بعضی آوروپا قانونلاریندان مترقی ایدیلر. □ □ □

۱- نظره گلن حمورابین م.ق. ۱۷۵۰ - ۱۷۹۲ - نجی ایللرده، قوتی ملکه سی "ناوار" خانیم زامانیندا شاه اولماسی داها دقیقدیر. بو واقعیتی آذربایجان تاریخینده گوره جه بیک.

ایکینجی سولاله

بو سولاله م.ق. ۱۷۱۰ - ۲۰۶۸ - نجو ایللرده حکم سورموشدور. بو سولاله "کاسسی" لر طرفیندن آرادن آپاریلدی، نتیجه ده حاکمیت یئنه ده آسیانی خلقلرینین الینه دوشدو. □ □ □

اوچونجو سولاله - کاسسیلر

کاسسیلر بوگونکو لرستان داغلاریندا، ایلاملارین شمالیندا یاشایار و آسیانی خلقلردن ساییلاردیلار. کاسسیلرین بابیلده کی سولاله سی م.ق. ۱۱۸۵، ۱۷۱۰ - نجی ایللرده حاکمیت ائتمیشدیر. بو سولاله زامانی "آسوری" حکومتی گوجلنیر و ایکی دفعه میلاددان قاباق ۱۲۷۵ - نجی و میلاددان قاباق ۱۱۰۰ - نجو ایللرده بابیلی استیلا ائدیرلر، لاکین نهایت آسوریلر مغلوب اولورلار. کاسسیلر دؤورونده ایلام شاهی "شوتروک ناخونت" بابیلی توتوب بوتون قیمتلی شئیلرینی، او جمله دن "نارام سین" نین داش قازمالو و حه سیننی ایلاما آپاردی کی، شوش قازینتیلاریندا تاپیلیمیشدیر. بئله لیکله ده بابیلده کی کاسسیلر سولاله سی ده ایلاملار طرفیندن آرادن آپاریلدی. □ □ □

دؤردونجو سولاله

م.ق. ۱۱۸۴ - نجو ایلدن، بابیلین بیر محله سی آدیله آدلانان "پاش" لار سولاله سی یارانیر. بو سولاله نین مشهور شاهی بیرینجی "نبوکودناصیر" یا بخت النصر دیر کی، م.ق. ۱۰۵۳ - ونجو ایله قدر سلطنت ائتمیشدیر. □ □ □

بئشینجی سولاله

"بازی" آدیله مشهور اولموش بو سولاله م.ق. ۱۰۵۲ - نجی ایل حدودلاریندان م.ق. ۷۳۲ - نجی ایل حدودلارینا قدر سلطنت ائتمیشدیر. بو سولاله زامانیندا یئنه ده ایلاملار بابیل شهرینی توتدولار و بیر ایلام شاهینی بورادا تخته چیخارتدیلار. بو سولاله زامانی آذربایجان تورپاقلاریندا یاشایان "قوتی" لر شمالدان بابیله هجوم ائتدیلر. بو زامانلار سامیلردن اولان کلدانیلرده منطقه ده ظاهر اولاراق سیاست میدانینا گیریر و بابیلی اله کئچیرتمه گه چالیشیرلار. ایلاملار، آسوریلر و کلدانیلر آراسیندا حاکمیت اوچون رقابت گئدیر. بوسبیلره گؤره ده بو ایللر دؤیوشلر، قاریشیق لیقلا و دیدیشمه لر باش وئرن ایللردیر. نهایت بو چکیشمه لر نتیجه سینده بابیل حکومتی م.ق. ۷۳۲ - نجی ایله آسوریلر طرفیندن ییخیلیر و بابیل آسوری ایمپراتورلوغونون جوزوو اولور. داها سونرالار آسوریلرین بابیلده کی حاکمیتی باشاچاتدیقدا، اورادا "بابیل - کلدانی" سولاله سی ایش باشینا گلیمیشدیر. □ □ □

ایلام خلقینه تاریخده "انزان" و یا "انشان" دا دئیشلر. ایلاملار حاکمیتی الدن وئردیکدن سونرا عصرلر بویو یاشاییب، سومثرلرین عکسینه اولاراق، دیللرینی ساخلامیشلار. بودیل مادلار، هخامنیشلر، سلوکیلر، اشکانیلر و ساسانیلر دؤوروده یاشامیش و حتی ایسلامدان سونرا اؤز حیاتینا ادامه وئرمیش و ایسلام تاریخچیلری و دیل عالیملری طرفیندن "خوزی" آدلانمیشدیر.

عصرلر بویو دؤیوشلردن سونرا ایلام شاهلی "کودور نان خوندی - Kudur - Nan Khundi" م.ق. ۲۲۸۰ - نجی ایلده سومثرلره غلبه چالیدی، سومثرلرین شاهینی اسیر ائدیپ "اور" شهرینی غارت ائتدی. سومثر شاهلار سولاله سینی آرادان آپاردی و اونلارین "نه نه" آدلانان رب النوعونو غنیمت کیمی ایلاما گتیردی. م.ق. ۲۲۳۹ - ونجو ایلده سومثرلر یئنه ده حاکمیتی اله آلاراق شاهلار سولاله سینی یاراتدیلار، لاکین بو دفعه ده ایلام شاهلی "ریم سین - Rimsin" م.ق. ۲۱۱۵ - نجی ایلده تازا سومثر سولاله سینی آرادان آپاردی. بوندان سونرا سومثرلر بیر داها تاریخ صحنه سینده آیاغا قالخا بیلمه دیلر و تدریجیه سامی خلقلری داخلینده ارییب آرادان گتدیله و حتی ایلاملارین عکسینه اولاراق دیللری ده آرادان گتدی. سومثرلرین بعضی ائلری اورتا آسیا یا قایتدیله.

سومثرلر تاریخ صحنه سیندن چیخدیقدان سونرا ایلاملار اوزون زامان منطقه نین اساس سیاسی قوه لریندن بیری اولاراق قالمیشدیله، لاکین نهایت اونلاردا سامی خلقلریله دؤیوشلرده حاکمیتی الدن وئرمیش و یئرلرینی بؤیوک بابیل حکومتی توتموشدورکی، سامیلرین رهبرلیگی آلتیندا ایدی. بوندان سونرا آریالارین ایران فلاتینا آخماسینا قدر، بین النهرین قسملرینده اساساً سامیلر حکم سورموش و غیر - سامی و التصاقی دیللی خلقلرین چوخو تابع حالدا یاشاماغا مجبور اولموشدور. بونا باخمایاراق ایلاملار بیر خلق کیمی آرادان گتتمه میش و دیللرینی ساخلایاراق یاشامیشلار. ایلاملارین موقدراتی کؤکلو شکیلده سومثرلردن فرقلنمیشدیر چونکی اگر سومثرلر حاکمیتی ایتیردیکدن سونرا سامیلر داخلینده ارییب آرادان گتتمیشلر، ایلاملار آرادان گتتمه میش، دیللرینی ساخلایاراق یاشامیش و حتی بوگون بئله اونلارین قالیقلاری و ایزلری قالماقدادیر. بو سببه گؤره ده بو مسئله نی نسبتاً گئنیش شکیلده ایشیقلا ندیرماغی لازیم بیلدیک، بو مقصده چاتماق اوچون ایسه ایلاملارین قیسا تاریخینی "پیرنیا" نین اثریندن تکرار ائدیریک.

ایگیرمینجی عصرین اوللرینه قدر ایلاملار حاقیندا معلومات توراتین وئردیگی قیسا معلوماتلا خلاصه اولاردی. لاکین بو عصرین اوللرینده "دمورگان" طرفیندن شوشدا آپاریلان علمی قازینتیلار ایلاملار باره ده دقیق معلوماتلار وئردی کی، قیساسی بوندان عبارتدیر:

قدیم ایلام دئدیگده خوزستان، لرستان، پوشتکوه و بختیاری داغلارینی احاطه ائدیردی کی، غربدن دجله یه، شرقدن قسماً فارسا، شمالدان بابیل - همدان یولونا، جنوبدان بو شهره قدر خلیج فارس ساحیللرینه محدود اولاردی. ایلامین مشهور شهرلری شوش (پایتخت)، ماداکتو، خایدالو (احتمال بوگونکو خرم آباد یئرلرینده)، اهواز اولموشدور.

ایلاملار اؤزلرینی "انزان سوسونکا" آدلاندیراردیلار. ایلام سؤزو سامی کلمه سی گومان

اڭدیلیمکده دیر. بونا گؤره ده فارس و هخامنیش لؤوچه لرینده ایلاملار "انشان"، "انزان" یازیلیمیشلار. یثری گلمیشکن قید ائتمک لازیمدیر کی، هند - آوروپا خلقلری، او جمله دن فارس لارین اولو بابالاری ایران فلاتینا گلمه دن قاباق بو گونکو فارس ایالتی ده ایلام حکومتینه تابع و اورانین بیر حیصه سی ایدی. بو واقعیته فارس ایالتینده اولان بیر نچه ایلام دیلینده اولان لؤوچه نشان و ثریر. فارس لارین اولو بابالاری بو گونکو فارس ایالتینه گلدیکدن سونرا، ایلاملارین فارس ایالتی و فارس لار داخیلینده هله معین درجه ده نفوذ، کؤک و دایانا جاقلاری وارایدی. بونا گؤره ده فارس لار هله حاکمیتی اله آلمادان، ماد لارا غلبه چالمادان اول، فارس ایالتینده یثرلی حاکمیتلری زامانی هخامنیش سولاله سینین باشچیسی، هخامنیشین اوچونجو نسلی و III کوروش (بو یوک) ون IV باباسی I کوروش زامانیندا اؤزونو ماد شاهی آدلاندیرمیش "مارتیا" فارس ایالتینده یاشایردی. بوندان باشقا، ائله همین دؤورلرده ایلام مدنیتی نفوذ و فارس ایالتی و فارس لار داخیلینده او قدر گوجلوییدی کی، هله یازییا مالک اولمادیقلاری دؤورده فارس لار اؤز رسمی و دؤولتی دفترخانالاریندا ایلام دیلیندن استفاده ائدیردیلر. دئمک ایلاملار فارس ایالتینده اولدن یاشامیشلار، بونا گؤره ده یقین کی، فارس لار میلاددان ۹۰۰ ایل قاباق بو ایالته گلدیکلری زامانندان ایلام دیلیندن دؤولت دیلی کیمی استفاده ائتمیش و اساساً ایلاملارا تابع اولموشلار. بونا گؤره ده شبهه سیز اؤز میخی ایفبالارینی ایلام ایفباسی اساسیندا یاراتمیش و دؤولت قورولوشو و حیاتین مختلف ساحه لرینده ایلام مدنیتی و دؤولتیندن استفاده ائتمیشلر. بوتون بو واقعیته لر ا.م. دیاکونوف بئله گؤستریمیشدیر:

"فارس اراضیسینده بیر نچه ایلام کتیبه سی واردیر. حتی I داریوش زامانیندا ایلاملارین فارسدا معین درجه ده دایانا جاقلاری وارایدی و بو مسئله اورادان گؤرونور کی، اؤزونو ایلام شاهی آدلاندیرمیش "مارتیا" فارسدا یاشامیشدیر.... ایستخر دفترخاناسیندا ایلام دیلینین وارلیغی فارس مأمورلارینین ساوادسیزلیغی سببی ایله ایضاح اولونور، نه اینکی تصوّر ائدک کی، ایلام دیلی یثرلی اهالینین دیلی ایدی".^۱

"دیولافووا" و "دمورگان"ین فیکرینجه ایلاملار شمالدان بو یثرلره گلمیش و دیللری التصاقی اولموشدور. ایلاملارین خطی سومثرلر کیمی میخی ایدی، لاکین اؤز لرینه خاص ایفبالاری وارایدی، یعنی حرفلری سومثرلره عینی دئییلدی. ایلاملارین رقم لری ده بابیل و سومثر رقم لریندن فرقلیدی. ایلاملاردا بت پرست ایدیلر و مختلف روحلار، شامانلار ایناناردیلار. ایلاملارین بو یوک آلاهینین آدی "شوشیناک" ایدی. ایلاملار آلاه لارین هر بیرینی بیر هئیکل شکلینده تجسوم ائدردیلر. هر بیر شهرین بیر هئیکل شکلینده آلاه ی اولاردی. ایلاملارین دینی مراسیملری بابیل و سومثرلرین دینی مراسیملرینه یاخین ایدی.

"دمورگان" شوش شهرینی دؤرد قسمته بؤلوموشدور. ۱ - شوش ارکی (اسکندر زامانینا قدر آباد

و مسکون ایدی). ۲ - هخامنیش شاهلارینین قصری. ۳ - تجارت محله سی. ۴ - کرخه چایی کناریندا محله.

"دمورگان" ایلام تاریخیئی ایکی قسمته : ۱ - ماقبل تاریخ، ۲ - تاریخی دؤوره بؤلوموشدور. بیرینجی دؤوره عاید ساخسی قبالاری دومورگان مصر مدنیتیه علاقه دار بیلیمیشدیر، لاکین تاریخی عالییم "کینگ - King" ثابت ائتمیشدیر کی، «... بو ساخسی قبالارین مصر ساخسی قبالارینا اوخشارلیغی سطحیدیر. بوساخسی قبالارین قاییرما شیوه سی او قبالار و شئیلرین قاییرما شیوه سینه بنزدیر کی، خزر دنیزینین ماوراسیندا ("گورگان آنو" دا)، استرآباددا ("گورنگ تپه" ده) و دره گزده تاپیلیمیشدیر. بورادان و باشقا جهتله اساساً گومان ائدیرلر کی، ایلام مدنیتی چوخ اوزاق یئرلرده یایلیمیشدیر و خزر دنیزینین او تایی (ماوراسی) ایله ایلاملار و سومئرلرین رابطه سی اولموشدور و شاید بو خلقلر شمال طرفلریندن گلیمیشلر»^۱ ایلاملارین تاریخی اوچ دؤوره بؤلونور:

۱ - سومئر و اککد تاریخیله سیخ باغلی اولدوغو دؤور. ان قدیم دؤورلردن م.ق. ۲۲۲۵ - نجی ایله قدر.

۲ - بابیل تاریخیله سیخ باغلی اولدوغو دؤور. م.ق. ۲۲۶۵ - دن م.ق. ۷۴۵ - نجی ایله قدر.

۳ - تازا یارانمیش آسوری دؤولتی ایله سیخ باغلی اولدوغو دؤور. م.ق. ۷۴۵ - نجی ایلدن م.ق. ۶۴۵ - نجی ایله قدر.

۱- بیرینجی دؤورده ایلام شاهلاری سومئرلر و اککدلرله دؤیوشورلر. ایلاملار مدنیتجه سومئرلردن آشاغی سوییه ده دایانیرلار. بو دؤورده کی دؤیوشلرین سونوندا نهایت ایلاملار غلبه چالیب سومئر و اککدلری آرادان آپاریرلار. ایلاملار بو دؤورده تجارتله تانیش دئییلدیرلر. ایلاملارین مختلف یئرلرینین طایفالاری و ائللری، او دؤورکو آذربایجاندا اولدوغو کیمی، مستقل سیاسی و اجتماعی حیاتا مالک ایدی، هره سینین اؤزونه خاص شاهی امیری و رهبری واریدی. بو استقلال داغلیق منطقه لرین خلقلرینده داها چوخ ایدی، اونلار، دئمک اولار کی، تام مستقل شکیلده حیات سورردیلر. ایلاملار سومئرله و اککدلره ال تاپدیقدا اولدوقجا گوبوت و رحمسیز رفتار ائدردیلر.

۲ - ایکینجی دؤورده ایلاملار بابیل شاهلاری و حکومتیه دؤیوشورلر. ایلام شاهی "شوتروک ناخونت" بابیلی فتح ائدیپ قیمتلی شئیلرینی غارت ائدیپ شوشا آپاردی. بو دؤورون مشهور ایلام شاهی "شیل خاکین شوشیناک - Šil xak inšušinak" اولموشدور کی، چوخلو بنالار تیکمیش و اونلارین تاریخیئی گؤستریمیشدیر. بو شاه ایلام دیلی و ادبیاتینین اینکیشافیندا چوخ ایش گؤرموشدور. ایلاملارلا بابیللرین دؤیوشلری، ایلاملارین حاکمیت لرینین سونونا قدر، یعنی آسوری

ایمپراتورلوغو طرفیندن آرادیان آپاریلانا قدر، دوام ائتمیشدیر.

۳- بودوورون اساس حادثه‌لری آسوریلرله دؤیوشلردیر. آسوری شاهى "تیگلات پیلسر" زامانینا قدر آسوریلرله ایلاملار آراسیندا، داغلاردا یاشایان خلقلر: هورریلر، لوللوویلر ... فاصله‌ایدیلر. تیگلات پیلسر بو خلقلرین بیر سیراسینی آسوریلره تابع ائتدیکده، آسوریلر ایلاملارلا قونشو اولوب دؤیوشورلر.

آسوریلری قدرتلی گؤرن ایلام شاهى بابیل ایله بیرله شیرکی، بیرلیکده آسوریلرین مقابلینده دایانا بیلسینلر. آسوری شاهى "ایکینجی سارقون" بو بیرلشمه‌نی ائشیدیب ایلاملارلا قارشى هجوم ائدیر و بونولادا آسوریلرله ایلاملار آراسینداکی بیرینجی دؤیوش باشلانیر. بو دؤیوشده ایلاملار ایگیتجه‌سینه دؤیوشور و آسوریلری مغلوب ائدیرلر. بو محاربه م.ق. ۷۰۵ - ۷۲۲ - نجی ایللرین بیرینده و "دؤوری لو" آدلی یثرده باش وئرمیشدیر.

ایکینجی سارقون‌دان سونرا "سیناخریب" آسوری شاهى اولدو. بو زامان ایلام ساراییندا نفاق دوشور و خلق تۆکولوب ایلام شاهى "کاللودوش - Kalludush" و محاصره ائدیب اۆلدورور. آسوری شاهى فرصتدن استفاده ائدیب جنوب طرفیندن - خلیج فارس ساحیللریندن ایلاما هجوم ائدیب اونلارین اوتوزدؤرد حربی قالا‌سینی توتوب خلقی اسیر ائدیر. ایلاملار "کودور ناخونتى - Kudur Nakhunti" آدلی شخصی شاه ائدیرلر. لاکین بو شاه آسوریلر علیهینه هئچ بیر اقدام ائتمیر. سرت قیش نتیجه‌سینده آسوریلر نئینوایا قاییتماق مجبوریتینده قالیرلار. خلق م.ق. ۶۹۲ - نجی ایلده "کودور ناخونتى" نى اۆلدوروب "اوم مان مینانو - Umman Minanu" آدلی شخصی شاه سئچیرلر. بو شاه ایلام اوردوسونو گوجلندیردی، بابیل ایله بیرلشدی و نتیجه‌ده بابیل حکومتی ایلاملارلا کۆمک ائتدی.

ایلاملارلا آسوریلر آراسیندا باش وئرن ایکینجی دؤیوش چوخ دهشتلیدی و نتیجه‌سیز قورتاردی، لاکین دؤیوشده ایلاملارین باشچیلاری اۆلدو.

بو زامان سیناخریب‌دن سونرا "آسور حیددین - Assurhiddin" آسوری شاهى اولور. "اوم مان مینانو" دؤیوشده اۆلدوکدن سونرا، "ایکینجی خوم‌بان خالداش" ایلام شاهى اولور. بو شخص آسوریلری مشغول گۆردوکده، بابیل ایله بیرلیگی پوزاراق، م.ق. ۶۷۴ - نجو ایلده اورایا هجوم ائدیب غنیمتله شوشا قاییتدی. آز مدّت سونرا ایلام شاهى اۆلور و قارداشی "اورتاکو" شاه اولوب آسوریلرله باریشدی. آسوریلر آجلیق ایلینده ایلاملارلا کۆمک ائتدیلر. عوضینده ایلام حکومتی، کئچمیشده غنیمت گتیریلیمیش "سیب پار" شهرین ربه‌النوعونو آسوریلره قایتاردی. بو زامان منطقه‌میزده آسوری ایمپراتورلوغونون یگانه رقیبی ایلاملار ایدیلر. □ □ □

□ آشور بانیپال دؤورو

م.ق. ۶۶۹ - نجو ایلده "آسور بانیپال" آسوری شاهى اولدو و مصرلیلری ازمه‌گه باشلادی. فرصتدن استفاده ائدن ایلاملار بابیله یوروش ائتدیلر. بو زامان ایلام شاهى اورتاکو اۆلدو و قارداشی

”تئومان - Teumman“ شاه اولدو. بو شخص، سلطنت رقیبلیرینی آرادیان آپارماق مقصدیله، قارداشی اوغلانلارینی اۆلدورمک ایسته‌دی. شاهزادالاردان آلتیمیش نفری مجبوری حالدا آسوری حکومتینه سیغیندی. آسور بانیپال اونلاری قبول ائتدی. بو حادثه ایلاملار اوچون اولدوقجا شوم ایدی.

تئومان قاچانلاری گئری قایتارماق ایسته‌دی، لاکین آسوری شاهی اونلاری قایتارماقدان امتناع ائتدی و بئله‌لیکله ایکی دؤولت آراسیندا محاربه باشلاندى. ایلام شاهی محاربه‌یه حاضر اولمادیغی اوچون، مذاکره پیشنهادی ایله وقت قازانماق ایسته‌دی، لاکین آسوریلر بو حیللانی باشا دوشوب ایلام ائله‌چیسینی اۆلدوره‌رک محاربه‌یه باشلادی. دؤیوش زامانی ”تئومان“ اۆلدورولدو و باشی نئینوایا گۆنده‌ریلدی. بو دؤیوش م.ق. ۶۵۹ - نجو ایله ”توللیز - Tulliz“ آدلی یئرده باش وئرمیشدی.

ایلاملارین بو مغلوبیتی قاچان شاهزادالاری سئویندی. آسوری شاهی ”اورتاکو“نون بؤیوک اوغلو ”خومبان ایقاش“ی ایلام شاهلیغینا نامزد ائدی، باج آلاق نئینوایا دؤندو. آسوریلرین منطقه‌میزده کی یگانه رقیبی مغلوب اولموشدو.

بو زامان بابیلده شاه اولموش آسور بانیپالین قارداشی آسوری شاهینا یاغی اولدو. ایلام شاهی بو حادثه‌ده بیطرف قالدی. لاکین بو زامان آسوری شاهی ایلاملاردان طلب ائتدی کی، ”ائریخ“ شهرینین، نئچه عصر قاباق غنیمت گتیریلیمیش ربه‌النوعو ”نه‌نه“نی گئری قایتارسینلار. خلق بو ربه‌النوعا عادت ائتدیگی اوچون، ایلام شاهی بو ایشی ائده بیلمزدی. بو زامان بابیل حکومتی ایلام شاهینا کؤمک ائتدی و بو ایش اونلارین بیرلشمه‌سینه سبب اولدو.

آسوریلر ایلاملارین داخلی اختلافلارینی داواملی شکیلده یئلپیکله‌ییردی. بو تحریکلر نتیجه‌سینده ایلام شاهینین قارداشی ”تام ماریتو - Tammartu“ ایلام شاهینی اۆلدوروب اۆزو شاه اولدو. آز سونرا ایسه ”ایندا بوغاش - Inda ö Bogasch“ آدلی بیر شخص اونو شاهلیقدان سالیب یئرینی توتدو. تام ماریتو (آسوری حکومتینه سیغیندی).

”ایندا بوغاش“ آسوریلرله علاقه‌نی دوزلتمک ایستیردی کی، اعیانلار طرفیندن اۆلدورولدو و ”خون بان کالداش“ شاه ائدیلدی. ایلام دؤولتی آسوری شاهی الینده بیر اویونجاق اولموشدو. بو زامان آسوری شاهی، اۆز سیاسی هدفلی اوچون، ”تام ماریتو“نو ایلام شاهی ائتدی. ”تام ماریتو“ شاه اولماق هامان آسوری لر علیه‌نه توطئه دوزلندی. توطئه حیاتاکئچمه‌دن افشا اولدو. آسوریلر ”تام ماریتو“نوتازدان توتوب دوستاق ائتدی و ایلامی غارت ائدی. بؤیوک غنیمتلرله نئینوایا قایتیدیلار. □ □ □

□ ایلام حکومتینین سونو

کئچن محاربه‌لردن ناراضی اولان، ایلام حکومتینی آرادیان آپارماق اوچون همیشه توطئه‌لر دوزه‌لدن آسوری شاهی باهانا آختاریردی کی، ایلامین ایشینی بیتیرسین. بونا گۆره‌ده دوباره ”تام ماریتو“نو ایلاما گۆندردی و ”نه‌نه“ ربه‌النوعونون هئیکلینی گئری قایتارماغی طلب ائتدی. بو تکلیفلرین

قبولو ایلام حکومتینین اولومو حکموننده ایدی. بونا گؤره ده ایلام شاهی دؤیوش قرارینا گلدی. ایلاملار مغلوب اولدولار. آسوریلر شوشو غارت ائتدیلر، غنیمترلرله دولو اولان ایلام شاهلاری خزانالارینین بوتون ثروتی و جواهراتی نئینوایا داشیندی. آسوریلر خلقی قیریب قتل عام ائتدیلر. حتی ایلام شاهلارینین سوموکلرینی بئله چیخاردیب نئینوایا گؤندردیلر. م.ق. ۶۴۵ - نجو ایل.

[ش - ۴] ایلام شاهی "اون تاسگال" ین آروادی
ملکه "ناپیر آسو" نون ۱۸۰۰ کیلوگراملیق ھیکلی.
م.ق. ۱۵ - نجی عصر. شوش.

ایلامین سون شاهی "خوم بان کالداش" کی، قاجماغا مۆفق اولموشدو، بیر مدّت سونرا توتولدو. آسور بانیپال، ھمین بو ایلام شاهی "خوم بان کالداش" و قاباکی ایلام شاهی "تام ماریتو" تویرلیکده اؤز آراباسینا باغلایارق، اونلاری مجبور ائتدی کی، اونون سلطنت آراباسینی آسوری معبدی یانینا، ایشتارین یانینا، آسوری آلاھلارینین یانینا قدر چکسینلر. بودوور میللتین ھیأت حاکمه سی و افرادی آراسیندا یاراتان نفاقین سونو و نتیجه سی. آسور بانیپالین، ایلاملارا چالیدیغی غلبه خاطرینه یازدیردیغی کتیبه ده اوخویوروق:

«شوشان، ماداکتو و باشقا شهرلرین تورپاغینی آسورا چکدیم. بیر آی بیر گون مدّتینده، ایلام اولکھ سینی، تامام اثنی و بویونو، سوپوردوم. من بو اولکھنی مال - قارا و قویونون اؤتوب کئچمه سیندن و موسیقی نغمه لریندن محروم ائتدیم و بیرتیجی حیوانلارا، ایلانلارا، چؤل حیوانلارینا و مارالارا اجازه وئردیم کی، اورانی توتسونلار».^۲

نتیجه: نهایت نفاق، داخلی اختلاف، دیدیشمه و محاربه لر نتیجه سینده ایلام خلقینین نئچه مین

۱ - بیرنیا، جلد ۱، ص ۱۳۹.

۲ - بیرنیا، ج ۱، ص ۱۴۰ - ۱۳۹.

ایللک حاکمیتینه سون قویلدو. ایلاملار منطقه‌میزین کیفیتلی مدنیتلریندن بیرینی یاراتمیش و سومرلرله بیرلیکده بیر سیرا صنعتلرین اساسینی قویموشلار. ایلاملار بوتون حاکمیتلری بویو، تورکلره خاص ابتدایی دئموکراسینی ساخلامیشلار. سونرالار مادلار و اشکانیلرده گؤره‌جه‌گیمیز کیمی، ایلاملاردا ایالت و ولایتلر بیر نئوع مستقل اولموشلار، بوناگؤره‌ده بعضیلری اونا مولوک‌الطوائفی - دره‌بگلیک آدی وئرمیشلر، حالبوکی، بو ابتدایی دئموکراسیله دره‌بگلیک آراسیندا هئچ بیر ایلگی یوخدور. بو خصوصیت قدیم تورکلرین طبیعی اخلاقلاریندان ساییلاردی. بو میللی و طبیعی آزاد احوال - روحیه نتیجه‌سینده ایلاملار نئچه مین ایل سومرلر و سامیلرین مقابلینده دایانیب هردن اونلارا غلبه‌ده چالمیشلار.

ایلاملار حاکمیتی الدن وئردیکدن سونرا، تام آدسیز شکیلده، تاریخ‌چیلرین نظریندن اوزاق یاشامیشلار. ایلام خلقی و مدنیتی لاپ اولدن قوتتی - لوللوبی، ائله‌جه‌ده ماننا - ماد مدنیتی و خلقلریله سیخ باغلی و ایلگیلی اولدوغوندان، بونلارین دیل جهتدن اولدوقجا یاخین و تقریباً مشترک اولدوقلاریندان، همیشه واحد مدنی - اقتصادی - سیاسی، هنری آتموسفئرده یاشادیقلاریندان، ایلام تاریخی، شاهلاری و اونلارین قیسا فعالیتلریله تانیش اولماغی لازیم و ضروری حساب ائتدیک. □ □ □

□ ایلام شاهلیق سولاله‌لری

□ میلاددان ۹۰۰ ایل اول هند - آوروپایی دیللی پارسلار ایرانا گلیب یئرلشنه قدر بو گونکو ایرانین تاریخی و مدنیتی اساساً ایلام، ماننا و ماد تاریخی ایله محدودلاشمیشدیر. بو تاریخ و مدنیت بو گونکو ایرانین غرب ایالت و ولایتلرینده فورمالاشیب دوام ائتمیشدیر. بو اراضینین شرق حدودلاری فرضی بیر خط اولموشدور کی، ری - همدان کئچهرک، شمال‌دان خزر و جنوب‌دان خلیج فارسا چاتمیشدیر. ایلاملارین نه زاماندان بو گونکو خوزستانا گلمه‌لری هله دقیق معلوم دئییلدیر، عالیم‌لر اورتا آسیادان یاخین شرقه اولموش ایلام ائللرینین آخینینی میلاددان ۵ - ۴ مین ایل قاباق گؤسته‌ریلر.

ایلام مدنیتی نین ایلک مرحله‌لریندن و اونون شاهلار سولاله‌لریندن معلومات آزدیر، اوناگؤره‌کی، علمی قازینتیلار نتیجه‌سینده الله ائدیله‌رک "شیکافو" دانشگاهیندا ساخلانیلان اون مین ایلام دیلینده اولان لؤوحه هله بو گونه قدر اوخونمامیشدیر، بوناگؤره‌ده ایلام دیلی هله تام معنادا اؤیره‌نیلمه‌میشدیر، لاکین بو گونه قدر اؤیره‌نیلن مدرکلر، سؤزلر و فاکتلار ایلام دیلینین التصافی اولماسینی قطعی شکیلده معین ائتمیشدیر. ایلام دیلی بو گونکو ایرانین غرب ایالت و ولایتلرینده یاشایب مدنیت یاراتمیش ایلاملار، کاسسیلر، قوتیلر، لولوبیلر، هورریلر، گیلزاملار و اورارتولارین دیل‌لری ایله عینی بیر کؤکه مالک اولموشدور و بیر سیرا قدیم تاریخ عالیم‌لری بو فیکیرده‌دیرلر کی، ایلام دیلی قوتتی - لولوبیلر و اونلارین اؤولادلاری ماننا - مادلار داخلینده رسمی دولت و

تجارت دیلی اولموشدور. حتی آکادئمیک "مار" گؤسته‌ریر کی، ماد - ماننلارین دیلی هامان ایلام دیلی اولموشدور. شبهه‌سیز، بو دیل بیرلیگی "مار"ین دئیگی کیمی اولسا، لهجه اختلافلاريله بیرلیکده اولموشدور. قدیم ایران مدنیتی اوزریندن ابهام پرده‌سی گؤتورولوب، ایلام مدنیتی‌نین همخامنیشلر مدنیتیندن چوخ قدیم، یوکسک و زنگین اولماسی آشکار اولدوقجا، آریایزم نظریه‌سی ایلاملاردا آریایی دون بیچمه‌گه باشلامیشدیر. مثلاً یوسف مجیدزاده "ایلامین تاریخ و مدنیتی" کیتابیندا یازیر: «ان منطیقی فرض اودوور کی، ایلاملارین پروتولورلار عایدی‌لر کی، دیللری، مادلار دؤورونه وارد اولماقلا، ایرانی دیله چئوریلدی»^۱.

ایلام مدنیتی‌نین اساس منبع‌لری شوش قازینتی ایشلریندن الده ائدیلمیش کتیبه‌لر، سند و مدرکلر دیر کی، گؤستر دیگیمیز کیمی، چوخو شیکاگو دارالفنونوندا ساخلانیلیر و هله اوخونمامیشدیر. ایلاملار خوزستاندا، بوتون قدیم التصاقی دیللی لر کیمی، آیری - آیری یئرلرده ائللر، قبیله‌لر، طایفالار و سویلار شکلینده یاشایار و هره‌سینین، ائل قایدالاری اساسیندا، اؤزونه خاص باشچیسی، بؤیوک‌لری، امیرلری، شاهلاری و بو شاهلارین دا یئرلی سولاله‌لری اولاردی، آنجاق بیزیم بورادا ایلام شاهلار سولاله‌لریندن مقصدیمیز بو یئرلی سولاله‌لر دئییل، عموم ایلام میقیاسیندا یارانمیش شاهلار سولاله‌لریدیر.

بو گونه قدر اوخونموش مدرکلره اساساً ایلاملارین سیاسی تاریخی، او جمله‌دن عموم ایلام شاهلار سولاله‌لری آشاغیداکی‌لاردان عبارت‌دیر:

ایلام حکومتینین تشکیل تاپماسیندان اول ایلاملار، اورتا آسیادان گلیمیش مختلف ائل، طایفا، قبیله و سویلاردان عبارت ایدیلر کی، ائل قایدالاریله اداره اولار و بیر - بیرله علاقه‌لری ضعیف و یوخ حکمونده‌ایدی. بو قبیله و ائللرین بیر نچه‌سینین بیرلشمه‌سیله ایلام حکومتینین ایلک تمل داشلاری قویولور.

"ایلامین تاریخ و مدنیتی" کیتابیندا گؤسته‌ریلنلره اساساً، اککد شاهی "سارقون" [م.ق. ۲۲۷۹ - ۲۳۳۴] حاکمیتی ایللریندن بیر قدر قاباقلار قدر ایلام تاریخیندن دقیق معلومات هله‌لیک یوخدور. م.ق. ۲۷ - نجی عصر سومر شاهلاریندان "کیش" سولاله‌سینین یاریم افسانه‌وی شاهی "اثن مئباراقیسی - En - mebaragisi" ایلاما اوردو چکیر و چوخلو ثروت الده ائدیر. ایلام فلز، داش و آت مرکزی کیمی ثروت منبعی‌ایدی. بورانی الده ساخلاماق و اورادان خاطر جمع اولماق اوچون، سومرلر و اککلر اورانی نظارت آلتیندا ساخلایاردیلار. همین منبع‌لره گؤره "اثن مئباراقیسی"‌نین یئرینده اوتوران "قیلقمیش" ده ایلاما و حتی اورادان شمالا نفوذ ائتمیشدیر. قارشیلیقلی اولاراق، ایلاملاردا بین‌النهرینین ثروتینه ال تاپماق اوچون جان آتمیشلار. دئمک ایلاملار م.ق. دؤردونجو مین ایللیگین اورتالاری و سونلاریندا اؤزلرینه خاص حیات طرز، مدنیت، حتی دؤولت

۱ - ایلامین تاریخ و مدنیتی، تهران ۱۳۷۰، ص ۵.